

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
«ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ
Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Суспільство, наука, освіта:
актуальні дослідження, теорія та практика»
(23-24 листопада 2023 року)

ВИПУСК 20

Біла Церква
2023

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Білоцерківського інституту економіки та управління
Вищого навчального закладу
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
(протокол № 4 від 29 грудня 2023 р.)*

Редакційна колегія:

- Новак Я. В.** Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету “Україна”, кандидат юридичних наук, доцент
- Пономаренко Т. І.** Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету “Україна”, доктор філософії у галузі психології
- Романченко І. Г.** Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету “Україна”, кандидат історичних наук
- Пасічник Н. С.** Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету “Україна”, кандидат історичних наук, доцент
- Сидоренко В. В.** Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету “Україна”, кандидат юридичних наук, доцент

Збірник наукових статей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство, наука, освіта: актуальні дослідження, теорія та практика» (Біла Церква, 23-24 листопада 2023 р.) / за заг. ред. Я. В. Новака. Біла Церква : Білоцерківський інститут економіки та управління, 2023. Вип. 20. 154 с.

Бондар Анна Володимирівна,
здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
ЗВО Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
Інститут соціальних технологій
Науковий керівник: Поджинська Ольга Олегівна,
канд.псих.н.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями Сучасне життя вимагає від людини добре розвиненої волі і навичок планування. Соціальна ситуація розвитку зумовлена необхідністю особистісного і професійного самовизначення, вибору життєвого шляху, а все разом потребує добре розвиненої регуляторно-вольової системи особистості.

Юнацький вік визначають як найбільш сенситивний для розвитку вольових якостей особистості. Це пов'язано, насамперед, з появою таких новоутворень: усвідомлення своєї індивідуальності, виникнення рефлексії, потреба в самоствердженні та самовдосконаленні, які обумовлюють поступове оволодіння власним внутрішнім світом та вміння ним свідомо управляти.

Проблема досягнення гендерної рівності в Україні як національного механізму рівноправ'я жінок і чоловіків в усіх сферах суспільного життя в умовах євроінтеграції, є закономірним, об'єктивним процесом, що відбувається поряд з утвердженням демократичних цінностей, формуванням у молодого покоління громадянського світогляду загалом та гендерної культури зокрема.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Сучасна ситуація в країні потребує активізації гендерної політики, вироблення гендерної стратегії на всіх рівнях державного будівництва, введення гендерної складової в регіональні та загальнонаціональні програми розвитку. Особливо потребує змін система освіти та виховання, яка є потужним засобом відтворення суспільством гендеру і соціальних стосунків.

Здійснюючи цілеспрямовані дії, людина зустрічається з різноманітними перешкодами. Одні з них пов'язані з умовами життя, це об'єктивні перешкоди – протидія інших людей, природні перешкоди, інші – з власними недоліками – це небажання робити те, що потрібно, пасивність, лінь, поганий настрій, відчуття страху, звичка діяти необдуманно, почуття хворобливого самолюбства і тощо. Щоб досягти поставленої мети, людині необхідно мобілізувати свої розумові й фізичні сили на подолання перешкод, тобто проявити вольові зусилля.

Воля індивіда виражається в тому, наскільки він здатен переборювати перешкоди та труднощі на шляху до мети, керувати своєю поведінкою, підпорядковувати свою діяльність обраним задачам.

Пріоритетним напрямком роботи в сучасній науці є дослідження волі та вольових якостей особистості у юнацькому віці. Вирішити проблему вольової регуляції поведінки намагалися вітчизняні та зарубіжні

представники різних психологічних теорій і напрямів. Активність є основним чинником, що впливає на формування психіки, розвиток психічних процесів і властивостей людини.

Питання про детермінанти розвитку вольових якостей – одне з найскладніших і найменш вивчених у сучасній психології (А. Пуні, Л. Божович, К. Корнілов, В. Калін, О. Барабаш, А. Щербаков, Ф. Райс, R. Assagioli, L. Lewin та ін.). Значна частина сучасних психологічних досліджень присвячена гендерним аспектам (Т. Бендас, О. Кочарян, В. Васютинський, Є. Ільїн, О. Іоффе, В. Каган, та інші).

Нині проблема тендерних відмінностей стає дедалі ширше досліджуваною в різних науках (антропології, історії, філософії, культурології, літературознавстві, психології та інших), які розглядають її в контексті своїх компетентностей. Інтерес до цієї проблеми з боку суспільства значно зріс багато в чому завдяки, з одного боку, віками вибудованій ієрархії взаємовідносин між статями, у межах якої чоловік посідає чільне, а жінка – підпорядковане становище, а з іншого боку, новим умовам взаємодії чоловіків і жінок у сучасному світі. Причому слід зазначити, що нерівність статей схвалюється самим суспільством і проявляється у вигляді дотримання суспільних норм і правил, прийнятих у повсякденному житті, а також тендерних ролей, приписаних чоловікам і жінкам, відповідно до яких вони себе поведуть, і гендерних стереотипів, які сильно впливають загалом. На основі цього формуються гендерні відмінності, що виявляються в соціально-психологічних характеристиках, які полягають у відмінних особливостях чоловіків і жінок за поведінковим, соціальним, ментальним та емоційним аспектами. Відповідно, чинник статі є одним із важливих аспектів будь-якого психологічного дослідження. Незважаючи на це, можна констатувати нерозробленість проблеми тендерних відмінностей у різних сферах психології, зокрема, вольовій [2].

Різноманіття підходів, теорій, концепцій, що розкривають розкривають природу вольових якостей, з одного боку, розширюють можливості її пізнання, з іншого – ускладнюють, оскільки не завжди можна зіставити результати різних досліджень. Водночас практика вимагає від психологів конструктивних підходів і технологій, як щодо діагностики вольових якостей, так і щодо їхнього розвитку. Не менш актуальним є врахування специфіки виду діяльності під час вивчення.

Вольові якості це відносно стійкі та незалежні від конкретних обставин психічні утворення, які свідчать про те, що людина досягла рівня свідомого самоконтролю над своєю поведінкою та влади над собою. Проблема волі є однією з найважливіших у психології людини. У процесі діяльності та виховання у людини формуються вольові якості, які впливають на її поведінку та ефективність діяльності в екстремальних ситуаціях [1].

Воля для підлітків є однією з перших складових, які вони цінують. Людина з сильною волею є ідеалом для підлітків, вони хочуть бути схожими на таких людей і намагаються їх наслідувати. Така висока оцінка сили волі в підлітковому віці пояснює, чому хлопці часто ставлять завдання розвитку волі як перспективу для самовиховання. Однак, прийнято вважати, що юнаки та дівчата безвольні і слабші, ніж інші діти шкільного віку. Вони менш організовані, швидше пасують перед труднощами, легше піддаються чужому впливу і часто поведуться так, що суперечать, здавалося б, засвоєним поведінковим вимогам і правилам. Звичайно, це більше стосується молодших підлітків, але багато старших підлітків також є такими. Прискорення не

змінює ситуацію. Навпаки, відсутність вольових якостей стає особливо помітною при прискореному фізичному і, певною мірою, розумовому розвитку. Звичайно, це не означає, що розвиток волі регресує в міру дорослішання дитини. Це також не означає, що рівень розвитку волі в підлітковому віці за своєю природою низький. Це просто означає, що вони живуть і діють у більш складних соціальних ситуаціях, які вимагають більш високого ступеня саморегуляції, в тому числі прояву більш складної вольової поведінки, до якої вони не завжди готові.

Підлітки починають цікавитися новими і різноманітними речами, які виходять далеко за межі школи і навчання. Вони захоплюються спортом, технікою, різними видами мистецтва. Вони починають цікавитися протилежною статтю, жадібні до розваг і хочуть проводити час з однолітками. Все це створює додаткові труднощі з точки зору управління поведінкою, певною мірою відволікаючи від притаманних обов'язків. Водночас старші підлітки вже мають можливість аналізувати власну поведінку, ставлення до інших, власні зразки для наслідування та вимоги до себе. Більше того, ці вимоги часто не збігаються зі здатністю їх виконати. Як наслідок, діти часто відчують себе безвольними особистостями, стають незадоволеними собою, у них розвивається почуття неповноцінності. Зрозуміло, що багато хлопців починають докладати зусиль для розвитку цих якостей. Таким чином, виникає невідповідність між вимогами життя та інтересами дитини, з одного боку, і між здібностями дитини та вимогами, які до неї пред'являються, з іншого. Подолання цих невідповідностей вимагає більш високого рівня розвитку волі. А хлопчики і дівчатка часто не досягають цього рівня. Знаючи це, дорослі можуть краще зрозуміти їхню поведінку, особливості, переживання та конфлікти [4].

Починаючи з підліткового віку, діти все частіше регулюють свою поведінку за допомогою внутрішньої самостимуляції, що є ознакою фундаментальної перебудови структури вольової регуляції. Водночас, вольова сфера юнаків та юнок є досить суперечливою. Це пов'язано з помітним зростанням загальної активності, при цьому механізми вольової активності не є повністю сформованими. Цей період характеризується зниженням дисциплінованості та підвищенням упертості [3].

Метою емпіричного дослідження нашої роботи було охарактеризувати вольові якості як регулятори поведінки та емпірично підтвердити вплив вольових якостей на ступінь успішності індивідів у регуляції власної поведінки залежно від статі досліджуваних.

Основним механізмом вольової регуляції є вольове зусилля, завдяки яким людина керує своїми мотивами, вибірково зосереджуючи увагу на одних мотивах і пригнічуючи інші. Для дослідження узагальнених характеристик вольових рис у юнаків та дівчат було використано методику «Самооцінка сили волі» Н. Обозова, за результатами якої, можемо зазначити, що на високому рівні показники юнаків дещо вищі (40,00%), порівняно з юнками (30,00%), водночас, на середньому рівні більший показник у дівчат (55,00%). Низький рівень і в юнаків, і в юнок однаковий і становить 15,00%. Оптимальним є високий рівень вольових якостей, такі респонденти характеризуються вираженою здатністю до застосування вольових зусиль при подоланні перешкод. Досліджувані з середнім рівнем виявляють силу волі ситуативно: в одних ситуаціях діють терпляче і наполегливо, в інших – швидко втрачають ентузіазм. Низький рівень свідчить про те, що юнаки і дівчата не вірять у свої сили, намагаються уникати відповідальних завдань,

прийняття рішень, мають труднощі в тому, щоб довести справу до кінця, якщо вона перестає бути цікавою.

Поняття соціального самоконтролю стосується тенденції регулювати свою поведінку, щоб відповідати вимогам соціального оточення. Ця шкала виявляє значні відмінності в самоконтролі та експресивній поведінці. Вона виявляє індивідуальні відмінності в управлінні враженнями та поведінковій гнучкості у взаємодії з іншими людьми. Статистично достовірних відмінностей між показниками юнаків та дівчат за даною шкалою не виявлено, водночас можемо констатувати перевагу середнього рівня в обох вибірках (55,00%). Серед дівчат 35,00% мають високий рівень соціального самоконтролю, серед хлопців – 30,00%. Низький рівень дещо більший у юнок (15,00%), порівняно з юнаками (10,00%).

Вивчено також взаємозв'язок вольових якостей юнаків та дівчат з життєстійкістю та готовністю до змін за «Тестом життєстійкості» С. Мадді. Отримані результати дають можливість стверджувати, що в усіх дівчат та хлопців розподіл показників життєстійкості в межах середньостатистичної «норми». У проміжних шкалах, зокрема у шкалі «прийняття ризику» 15% випробуваних юнок продемонстрували показник здатності до прийняття ризику нижче норми: вони більш орієнтовані «плисти за течією», складно переносять зміни, їм важче ніж іншим «вийти із зони комфорту». За шкалою «контролю» 15% випробуваних юнаків продемонстрували показник здатності до контролю поведінки нижче норми: вони більш імпульсивні, їм складніше планувати власну діяльність.

За Опитувальником вольових якостей людини (ВКЛ) М. Чумакова було проведено дослідження розподілу показників за такими шкалами: Відповідальність, Ініціативність, Рішучість, Самостійність, Витримка, Наполегливість, Енергійність, Уважність, Цілеспрямованість.

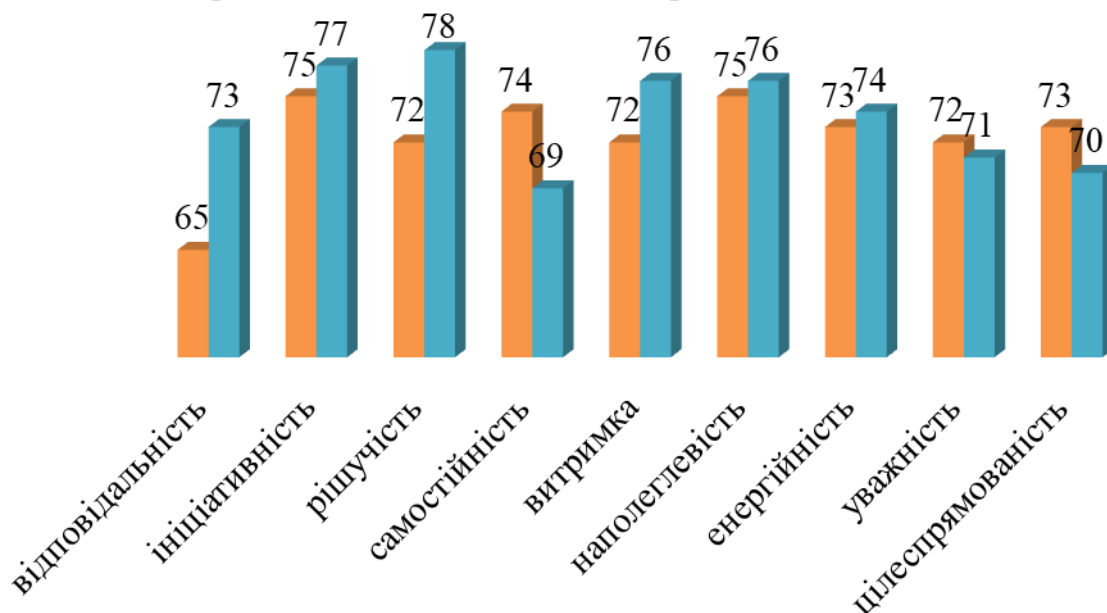

Рис. 1. Розподіл показників вольової регуляції у юнок та юнаків (у %)

Встановлена позитивна залежність між життєстійкістю та вольовими якостями у юнаків: відповідно, чим вищою є сформованість вольової регуляції, тим вищою є життєстійкість та адаптованість до змін (зв'язок у групі юнаків є вищим ніж у групі дівчат).

Висновки. Отже, більша частина юнаків та юнок мають високий та середній рівні вияву вольових якостей, що свідчить про позитивну тенденцію формування вольової сфери особистості цього віку. Високий рівень самоконтролю в емоційній сфері більше виражений в юнаків, в той час як дівчат з ситуативно вираженим емоційним контролем статистично значущо більше, порівняно з хлопцями. Самоконтроль у діяльності більше виражений у юнок, серед них значно менше виявлено осіб з низьким рівнем, порівняно з юнаками. Соціальний самоконтроль у досліджуваних як чоловічої, так і жіночої статі характеризується нестійкістю (середній рівень), залежністю від ситуації соціальної взаємодії. Було виявлено, що високий рівень адаптивності до нової ситуації негативно корелює з прийняттям ризиків у юнок. Також високий рівень прийняття змін у потенційно новій ситуації розвитку призводить до зниження контролю до діяльності у юнаків. Крім того, було виявлено позитивний взаємозв'язок життєстійкості зі сформованістю вольових якостей як у дівчат, так і в юнаків.

Література

1. Дмитрук Ю. В. Розвиток вольових якостей студентів кооперативного коледжу. *Молодіжний науковий вісник*. 2010. С.11-13. <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/3546/1/Dmytruk.pdf>
2. Мірило Ю. Гендерні особливості особистості у юнацькому віці. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2016. Вип. 9. С. 83–90. URI: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/42366>
3. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
4. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.

Анотація

В статті розглянуто особливості прояву вольової сфери в юнацькому віці. Аналізуються детермінанти, що визначають розвиток вольових якостей особистості. Розглянуто внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на формування волі в структурі особистості. Метою дослідження є вивчення особливостей гендерної соціалізації студентів закладів вищої освіти.

Ключові слова: воля, вольові якості, розвиток вольових якостей, гендер, освітнє середовище, юнацький вік.

Abstract

The article describes the features of display of volitional qualities in adolescence. The relevance of the study due to the importance of the formation of will necessary to man for many situations. The article is devoted to the topical problem of gender socialization of students of higher education institutions.

Keywords: will, volitional qualities, development of volitional qualities, gender, educational environment, late adolescence.

Бондаренко Владислав Валентинович.

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
Білоцерківський інститут економіки та
управління Університету «Україна»

Науковий керівник: Романченко Інна Григорівна,
к.і.н., доц.

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА КОМУНІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ З ГРОМАДСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ЕСТОНІЇ

Постановка проблеми. ЮНЕСКО заявляє, що відсутність достатнього рівня базових цифрових знань та навичок у більшості населення є однією з основних причин уповільнення інформаційних процесів у країнах, що розвиваються. Цифрова грамотність середньостатистичного жителя країни досягається лише в тому випадку, якщо кожен громадянин зацікавлений у придбанні таких знань і пов'язаний, перш за все, з якимись вигодами від їх використання у майбутньому (краща робота, вища зарплата, вища конкурентоспроможність тощо), або якщо цифрова грамотність формується як специфічна соціальна потреба з раннього віку (зі школи). Обидві умови вимагають постійної системної підтримки з боку держави та великих капіталовкладень. Найкращі результати досягаються, коли держава поєднує умови формування цифрових навичок у школі та стимулювання дорослого населення самостійно або за допомогою державних та комерційних програм, але це потребує значних матеріальних та інтелектуальних зусиль. Прикладом такої спільної діяльності держави та бізнесу є Естонія, яка за 25 років змогла стати цифровим лідером у Європі, опинившись у перших рядках європейських рейтингів з тематики інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми щодо досвіду впровадження електронного урядування в Естонії розглядають науковці: Архипова Є. О., Дмитренко Н. Васильєва Н. В. Косенко І. Ю., Лола В. В. Питання адміністративно-правового аспекту надання електронних послуг в Естонії досліджує Туркова О. К.

Мета статті – розглянути впровадження електронного управління та зв'язок державних установ із громадянським суспільством за допомогою електронного управління в Естонії.

Виклад основного матеріалу. Розвиток електронного уряду в Естонії почався на перших етапах становлення незалежної країни. Естонія першою з республік колишнього СРСР пододала перехідний спад і вступила на шлях економічного зростання 1994 року. Початковим етапом впровадження електронного уряду в Естонії вважається створення 1996 року Національного комітету з комп'ютеризації системи освіти, основною метою якого була розробка плану інтеграції інформаційних технологій у загальну освіту. Одним із таких проектів стала Національна інформаційна програма «Стрибок тигра», яка почала інвестувати в нові технології за вказівкою та підтримкою уряду. Програма «Стрибок тигра» передбачала комп'ютеризацію,

інтернетизацію та масштабне навчання комп'ютерної грамотності, включаючи активне навчання школярів та вчителів використання можливостей комп'ютерів та новітніх інтернет-технологій. Одночасно з процесами комп'ютеризації навчальних закладів розпочалася докорінна зміна освітніх програм для студентів та підвищення кваліфікації викладачів [4].

Процес комп'ютеризації шкіл в Естонії проходив паралельно з реалізацією програми формування комп'ютерної грамотності вчителів з усіх предметів. Зокрема, це стосується не лише вчителів, які вже працювали у школах, а й студентів вузів, де інформатика стала обов'язковим предметом, а кафедри методики викладання включали обов'язковий практичний модуль ІТ, що сприяло отриманню студентами відповідних професійних навичок та компетенцій.

Наприкінці 1990-х років в естонських школах було запроваджено нову посаду – заступник директора з інформаційних технологій, або інформаційний технік, до обов'язків якого входило: допомога колегам у освоєнні та використанні різних інтернет-сервісів та програм; організація різних заходів, що стосувались розвитку інформаційних навичок вчителів, стимулювання їх залучення у процес активного впровадження передового досвіду; використання інформаційних технологій у роботі вчителя. Введення посади інформотехнолога суттєво спростило та конкретизувало організацію та забезпечення інформатизаційних процесів в освітніх установах, що дозволило створити у кожній школі інформатизаційні центри, уособлені в конкретній людині в кожній школі.

2002 року стартувала програма «ЕШкола», в якій сьогодні беруть участь усі навчальні заклади країни. Програма забезпечує електронне спілкування у тріаді «батьки – учень – вчитель» на горизонтальному рівні та «школа – державні служби» на вертикальному рівні. Таким чином, кожна школа та кожен учень та викладач підключені до державної інформаційної системи, що суттєво спрощує багато процесів, пов'язаних із життям навчального закладу – від замовлення продуктів до їдальні та запису на комунальні послуги до обліку успішності та видачі атестата.

У 2008 році фонд «Стрибок тигра» запустив ще одну програму, спрямовану на вчителів та забезпечує надання кожному шкільному вчителю ноутбука, спрощення доступу до інформаційних ресурсів та можливість творчо використовувати їх безпосередньо у навчальному процесі. Програма тривала близько 6 років і здебільшого вирішила необхідність забезпечення робочих місць вчителів комп'ютерною технікою та стимулювала вчителів активно використовувати її у своїй роботі.

Комплексна освітня програма під назвою «Стрибок тигра», спрямована на забезпечення комп'ютерами шкіл Естонії та підвищення кваліфікації вчителів, які працюють над комп'ютерною грамотністю, тривала понад 15 років. До 2010 року всі школи Естонії були повністю оснащені відповідною технікою та зв'язком, а до 2013 року завершився процес підготовки вчителів комп'ютерної грамотності. Однак розвиток технологій випереджає будь-які покращення, і в Естонії активно обговорюється можливість нової освітньої програми «Стрибок тигра-2», основною метою якої є масове впровадження мобільних пристроїв та використання мережевих сервісів [1].

В Естонії ще одним важливим етапом змін є впровадження системи електронного документообігу у парламенті. Ці зміни розпочалися у 2000 році та ознаменували відмову від паперових засобів документообігу та широке використання електронних ресурсів. Сучасні чиновники в Естонії мають

доступ до баз даних і завжди можуть ознайомитися з необхідними матеріалами, висловити свою думку щодо певної теми ще до зустрічі [3].

Як зазначається, основним етапом змін у незалежній Естонії стали економічні реформи та економічне зростання країни. Таким чином, важливим кроком у цьому напрямі є запуск програми «автоматизований банк». Ця система стимулювала прагнення опанувати комп'ютер для вирішення сімейних фінансових проблем, не виходячи з власного будинку. Розвиток цього сектора став основним індикатором переведення державних послуг в Інтернет, оскільки продемонстрував потребу у таких технологіях серед населення. На ранніх етапах розвитку електронного уряду в Естонії банківські платіжні картки використовувалися як ідентифікація особистості. Цей досвід є корисним і для України, оскільки в нашій країні є сучасна автоматизована банківська система, яка може стати майданчиком для створення бази даних фізичних та юридичних осіб та використовуватись для ідентифікації. Також електронний зв'язок з банками є важливим при оплаті державних послуг, що надаються через Інтернет.

2000 року в Естонії було ухвалено Закон «Про реєстр населення». У грудні 2002 року було офіційно створено Академію електронного управління (<http://www.ega.ee>), діяльність якої спрямована на забезпечення навчання та консультування приватних осіб та організацій, зацікавлених у використанні ІКТ, що сприяє підвищенню ефективності управління та процесів демократизації в інформаційному суспільстві. Цього ж року було прийнято закон «Про електронні вибори» та створено «вікно у світ».

У 2003 році було створено портал RIA (<https://www.ria.ee>), який служить для координації розвитку та адміністрування національної інформаційної системи, покликаної допомогти державі надавати громадянам якісніші послуги. Відвідувачі порталу можуть знайти інформацію про електронні послуги країни, різні установи, організації, центри, програми, пов'язані з впровадженням електронного уряду в Естонії.

З 2004 року запущено портал www.eesti.ee, на якому подано перелік послуг, доступних в електронному вигляді. Перелік електронних послуг досить великий, що свідчить про зацікавленість держави щодо розширення сфери надання електронних послуг своїм громадянам. На порталі представлена інформація, контактні дані та активні посилання на сайти організацій, що надають електронні послуги; Для зручності навігації розроблено набір сервісів на основі різних стандартів. Сайт можна переглянути трьома мовами – естонською, англійською та російською; також є можливість адаптації тексту для людей із поганим зором.

Слід наголосити, що основною функцією ефективного використання електронного уряду в Естонії є електронна безпека. Електронні послуги регулюються в Естонії відповідно до Закону про електронні бази даних. Естонські закони встановлюють правовий статус електронних процедур, тобто електронний підпис, поставлений громадянином з використанням ID-картки, за своїм юридичним статусом не відрізняється від традиційного підпису на паперовому носії, а документ з електронним цифровим підписом має таку ж юридичну силу, як і паперовий. Документ, підпис якого скріплено печаткою. Неправомірне використання електронного підпису або його крадіжка переслідуються згідно із законом, а захист особистої інформації громадян є невід'ємною частиною естонського законодавства. Збір та використання інформації в електронній формі регулюється різними законами, використання баз даних державними установами контролюється та

фіксується особливим чином, що не завдає незручностей населенню і не порушує його свободу та недоторканність життя.

Усі естонці віком від 15 років отримують електронну ID-карту. Персональні дані можуть переглядатися лише обмеженою кількістю органів, які мають відповідні повноваження. Доступ до особистої інформації обмежений спеціальною системою, яка автоматично залишає слід під час перегляду особистих даних. Завдяки такому захисту персональних даних кожен громадянин може відстежувати, хто і коли запитував про нього дані.

Центральна роль у впровадженні електронного уряду в Естонії належить органу законодавчої влади – Парламенту (Рігікогі) (<http://www.riigikogu.ee/>). Міністерство економічних зв'язків відповідає за розробку та реалізацію Національної інформаційної політики. Департамент державних інформаційних систем здійснює свою діяльність у рамках цього міністерства та відіграє важливу роль у розробці та реалізації інформаційної політики. Крім того, Департамент державних інформаційних систем відповідає за координацію та контроль державної інформаційної системи.

Центр інформатики є підрозділом Міністерства економіки та комунікацій, створеним для забезпечення функціонування та розвитку спільних інформаційних систем естонської адміністрації. Підрозділ працює із основними компонентами національної інфраструктури електронного уряду Естонії, включаючи державний портал eesti.ee, систему X-Road, базову мережу EeBone, адміністративну державну інформаційну систему, центр електронного обміну документами.

Контроль за реалізацією реформ та якістю надання послуг покладено на Аудиторську палату, яка оцінює економіку, ефективність та результативність державного управління та дає рекомендації Парламенту та уряду країни, щоб допомогти покращити якість державного управління. Також існує Інспекція захисту інформації, основним завданням якої є здійснення незалежного контролю за законністю обробки даних анкет та функціонування баз даних. Інспекція вживає заходів щодо захисту інформації.

На регіональному та місцевому рівні у впровадженні електронного уряду беруть участь такі організації, як Міністерство внутрішніх справ та Асоціація естонських міст. Міністерство внутрішніх справ проектує муніципальну інформаційну систему, готує план дій та контролює його реалізацію

Висновки. Досвід Естонії підтверджує, що однією з головних умов ефективного впровадження та розвитку електронного уряду у державі є позитивне сприйняття інновацій громадянами. Останньому сприяють курс на зміну свідомості населення, мотивація громадян до використання переваг ІКТ та активна освітня та інформаційна позиція держави. Порівняно з Естонією Україна має значно більшу площу та населення, а отже, необхідно виділяти значно більше коштів. Тим не менш, інформаційна підтримка державних ініціатив є обов'язковою умовою їхнього позитивного сприйняття населенням, а матеріальні витрати на розвиток інфраструктури будуть марними, якщо реалізовані через них державні послуги не будуть використовуватися, такий досвід Естонії в організації просвітницької роботи. населення, особливо серед людей похилого віку, у сфері комп'ютерних і мережевих технологій.

Література

1. Архипова Є. О., Дмитренко Н. О. Досвід впровадження електронного урядування в Естонії та його імплементація в Україні. URL: <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/arhipova-dmitrenko-2.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).

2. Васильєва Н. В. Досвід Естонії у наданні електронних послуг населенню. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=650> (дата звернення: 10.12.2023).
3. Досвід впровадження електронного урядування на прикладі Естонії. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/06/Prihodko.-Estoniya.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
4. Косенко І. Ю., Лола В. В. Впровадження е-урядування в Естонії: досвід для України. *Молодь: наука та інновації* : матеріали 10-ої всеукр. наук.-техн. конф. студентів, аспірантів і молодих учених, м. Дніпро, 23–25 листопада 2022 р. Дніпро : НТУ ДП, 2022. С. 447-448. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/162695> (дата звернення: 10.12.2023).
5. Туркова О. К. Надання електронних послуг в Естонії: адміністративно-правовий аспект / О.К. Туркова // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 20. С. 64-66. URL: <https://vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc20/18.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
6. Успіхи електронного врядування: досвід Естонії для України. *United Nations Development Programme. Україна*. 2019. 6 Dec. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/%D1%83%D1%81%> (дата звернення: 10.12.2023).

Анотація

У статті розкрито впровадження електронного управління та зв'язок державних установ із громадянським суспільством за допомогою електронного управління в Естонії. Досвід Естонії підтверджує, що однією з головних умов ефективного впровадження та розвитку електронного уряду у державі є позитивне сприйняття інновацій громадянами. Останньому сприяють курс на зміну свідомості населення, мотивація громадян до використання переваг ІКТ та активна освітня та інформаційна позиція держави.

Ключові слова: електронне врядування, електронні послуги, Естонія, електронне управління.

Summary

The article describes the implementation of e-government and the connection of state institutions with civil society using e-government in Estonia. The experience of Estonia confirms that one of the main conditions for the effective implementation and development of e-government in the state is a positive perception of innovations by citizens. The latter is facilitated by the course to change the consciousness of the population, the motivation of citizens to use the advantages of ICT, and the active educational and informational position of the state.

Key words: e-government, e-services, Estonia, e-government

Боцян Інна Миколаївна,
здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

Науковий керівник: Романченко Інна Григорівна,
кандидат історичних наук, доцент,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК У ЦИФРОВІЙ ЕПОСІ

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства дедалі більше характеризується новим типом інформаційної взаємообумовленості у всіх галузях, зокрема і в культурній, в межах якої виокремлюємо бібліотечну діяльність. Бібліотека відіграє визначну роль у культурному, духовному, освітньо-виховному формуванні та удосконаленні як кожного окремого індивідуума, так і громадськості загалом. Саме бібліотечна сфера є тим основним компонентом, який бере активну участь у створенні і вдосконаленні інформаційно середовища сучасного суспільства. Бібліотека – це особливе середовище, де усіма бібліотечними формами і методами здійснюється просвітницька, наукова, педагогічна діяльність.

Окрім того, бібліотека є найбільш доступним аспектом щодо забезпечення пізнавальних потреб кожної людини. Бібліотечна сфера покликана задовольняти наукові, освітні, самоосвітні інформаційні потреби користувачів саме таких установ, як книгозбірня, і також, що є надзвичайно важливою вимогою сьогодення, удосконалювати свою діяльність у напрямку обслуговування користувачів та надання їм якісних та різноманітних інформаційних послуг. Пріоритетність інформаційних технологій, захоплення електронними носіями знижує інтерес до книги, тому проблема залучення особистості до читання, відвідування бібліотеки посідає провідне місце в культурному розвитку сучасного суспільства.

В умовах цифровізації соціальних установ суспільства бібліотечна сфера потребує ефективного переосмислення комунікативних процесів, оскільки саме бібліотечні заклади є тією складовою розвитку нашої країни, за допомогою якої відбувається гармонійний розвиток особистості, формується її інформаційний світогляд.

Актуальність теми нашої дослідження, теоретичне та практичне значення висвітленої теми зумовлені відсутністю чіткої визначеності щодо впливу технологій на розвиток та функції публічних бібліотек у сучасному інформаційному суспільстві, і невідповідністю організаційного, техніко-технологічного, сервісного стану багатьох бібліотек нашої країни. Окрім того, є потреба висвітлення сутності та значення цифровізації саме як чинника розвитку інформаційно-освітнього простору в умовах розгортання мережевих комунікацій.

Зазначимо, що вихідні концептуальні положення щодо змісту й організації діяльності сучасних бібліотек ґрунтуються на реалізації програми «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р.» [6], зокрема на

основних засадах таких документів, як: «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», законів України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про середню освіту», «Про культуру», «Про інформацію», «Про видавничу справу»; концепцій «Інформатизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів», «Державної національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI»», інших законодавчих програмах та документах.

Аналіз останніх досліджень. Питанням проблеми ролі публічних бібліотек у цифровій епосі присвячено значну кількість наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Методологічні й теоретичні засади вивчення проблеми сучасного стану бібліотек (у тому числі шкільних) закладено у дослідженнях В. Антипової, О. Матвійчук, О. Войкобойнікової-Гузевої, Т.Діденко, П. Рогової та ін. Питаннями створення освітнього середовища бібліотеки займалися О. Покусова, П. Рогова, І. Романченко, І. Хемчян, О. Черних та ін. Дослідження в галузі професійної освіти бібліотекарів знайшли відображення в працях Г. Бородіної, М. Василенка, В. Маркової, З. Полянничко та ін. Методологічні основи формування інформаційної культури особистості розроблені у працях Н. Гавриш, Н. Грабар, Н. Дяченка, Т. Колесникової, Т. Логи, Л. Любаренка, В. Пашкова та ін.

Вагоме значення щодо висвітлення як теоретичних, так і практичних питань впливу технологій на розвиток та функції публічних бібліотек у сучасному інформаційному суспільстві мають наукові праці таких учених, як: А. Ванеєва, В. Терешина, Ю. Мелентьев, А. Леонтьєв, І. Тихомирова, В. Чудінова, Т. Полозов та ін.

Детальний аналіз наукових досліджень названих вище учених засвідчив, що, хоча існує велика кількість праць з обраної нами теми, роль публічної бібліотеки як складової культурно-освітніх комунікацій, найважливіші аспекти ролі публічних бібліотек у цифровій епосі ще не були аспектом детального дослідження та висвітлення.

Мета статті – здійснити аналіз впливу інформаційних технологій на розвиток та функції публічних бібліотек у сучасному інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Українські бібліотеки, як і держава у цілому, із запізненням адаптуються до нової технологічної парадигми, що пояснюється наявністю проблем законодавчого, техніко-технологічного, матеріально-технічного та методичного характеру [2, С.1002].

У «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» відзначено, що розвиток бібліотек України направлений на євроінтеграцію, сталий економічний, соціальний та екологічний розвиток і має на меті надання рівних можливостей кожній людині. У матеріалах до стратегії зазначено, що «роль публічних бібліотек у суспільних перетвореннях та забезпеченні прав і свобод людини недооцінена, що призводить до неефективної реалізації їхнього потенціалу як соціальних інституцій» [6].

На практиці реалізація більшості публічних бібліотек у цифровому медіапросторі розпочинається з окремих ініціатив упровадження технологій, незначного спектра сервісів, тобто локальної оптимізації бібліотечного виробництва. Технологізація відбувається переважно спонтанно, спорадично, неузгоджено та розмежовано. Враховуючи брак ресурсів і стихійність цифровізації бібліотечних установ, процеси цифрової модернізації не

набувають організованості, є фрагментарними та дискретними. Таке «загравання» з технологіями, невиконання повного циклу впровадження організаційно-технологічних інновацій, їх несвідоме відокремлення від загальної стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери не дозволяє бібліотечній системі України повною мірою відповідати вимогам цифрового медіапростору. Зосереджуючись на опануванні окремих технологічних трендів бібліотечно-інформаційна сфера продовжує розвиватись відповідно до старих фрагментованих просторових і часових зразків доелектронної епохи [2].

Пристаювання бібліотек до техніко-технологічних змін інформаційного ринку втілюється у комп'ютеризації та автоматизації бібліотечних процесів комплектування, обробки та обліку фондів, обслуговування користувачів. Наразі багато публічних бібліотек володіють комп'ютерною технікою та використовують автоматизовані бібліотечні інформаційні системи (АБІС), на базі яких здійснюють свою діяльність.

Фахівці розглядають АБІС як інформаційно-телекомунікаційні системи, які призначені для виконання завдань, які пов'язані з практикою обслуговування користувачів. Застосування такого програмного забезпечення покликано розв'язувати проблему опрацювання великих обсягів інформації, добору і упорядкування масивів електронних документів, банків і баз даних, створення єдиного інформаційного простору між бібліотечними установами, організації вільного доступу до інформаційних продуктів і ресурсів бібліотек та інших інформаційно-аналітичних структур. Використовуючи АБІС для обробки внутрішньої і зовнішньої інформації, бібліотекам вдається зробити помітний внесок до світового інформаційного простору шляхом представлення ресурсів книгозбірень у Всесвітній мережі [5, С. 94-100].

Сучасні книгозбірні активно створюють електронні каталоги друкованих і електронних видань (у тому числі корпоративні), бази даних своїх користувачів, складають річну статистичну та інформаційну звітність про діяльність в електронному форматі. Процес комплектування фондів зазнає модернізації внаслідок використання Інтернет-технологій для відбору та замовлення примірників літератури. Нарівні з цим створюються та наповнюються фонди електронних документів, бібліотеки мають можливість отримувати електронні версії періодичних видань різноманітної тематики, матеріалів наукових конференцій, конгресів, симпозіумів тощо [6].

Процес інформатизації змінює всі важливі риси бібліотечного виробництва і розгортається від ручної неавтоматизованої праці через комп'ютеризацію й автоматизацію до створення корпоративних індустріальних комплексів, цифрових, електронних бібліотек, медіатек, які забезпечують функціонування бібліотечного соціального інституту на інформаційному рівні соціальних комунікацій. Інформатизація бібліотек зумовлює докорінні перетворення в бібліотечній технології, матеріально-технічній базі, а також у методах і принципах організації бібліотечної праці. Індустріальне бібліотечне виробництво набуває нових якостей через відмінне від традиційного віртуальне середовище, що трансформує соціальні зв'язки й відносини і потребує змін суспільних уявлень про місце й роль бібліотеки в комп'ютеризованому інформаційному середовищі [3, С.92].

Вітчизняна бібліотечна справа на сучасному етапі характеризується обмеженістю у використанні ІТ, сучасної комп'ютерної техніки, низьким рівнем інтегрованості у світовий інформаційний простір. Разом з цим вже

довгий час у суспільстві існує тенденція до зниження інтересу до читання внаслідок появи швидкого доступу до інформації в Інтернет-мережі, засилля масмедіа і щоденного інформаційного перевантаження. І як результат спостерігається ослаблення попиту на послуги бібліотек.

Серед факторів, які спричинили відставання темпів інформатизації бібліотек в Україні можна виділити такі:

1. Недостатнє фінансування – з 55,6 млрд грн асигнувань з державного і місцевих бюджетів більш ніж половина витрачається на оплату праці бібліотечних працівників. Також достатньо велика частина коштів витрачається на оплату комунальних послуг та оренду приміщення. У підсумку більша частина фінансових ресурсів використовується лише для підтримки умов, які існують сьогодні. У багатьох публічних бібліотек майже не залишається коштів на удосконалення технологій свого сервісу. Вони не створюють конкурентний інформаційний продукт, не привертають нових та втрачають наявних користувачів.

2. Слабка матеріально-технічна база – у середньому по країні одна публічна бібліотека має у своєму розпорядженні одну одиницю комп'ютерної техніки, лише 29% бібліотек України мають підключення до мережі Інтернет. Очевидно, що дана ситуація є прямим наслідком нестачі коштів. Хоча певні кроки у напрямку діджиталізації публічних бібліотек вже були зроблені: варто згадати такі програми та проекти як «Інтернет для публічних бібліотек «Бібліотека – громада: відкритий простір» (2014-2015 рр.), «Розвиток спроможності бібліотек – Хабів цифрової освіти» (2022-2023 рр.).

3. Низькі темпи впровадження у бібліотечну практику сучасних міжнародних стандартів – лише дві АБІС (ALEPH 500 та KoHa) із семи, якими користуються українські бібліотеки, використовують сучасні стандарти. Обов'язковою умовою долучення та ефективного функціонування у міжнародному інформаційному просторі є дотримання міжнародних стандартів бібліотечної справи. Для їхнього успішного впровадження необхідний переклад українською, оскільки ці стандарти розроблюються англійською. Окрім того, необхідно включити вивчення сучасних міжнародних стандартів в освітні програми закладів вищої освіти для спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а для практикуючих бібліотекарів – розробити та впровадити постійні відповідні тренінгові програми.

4. Незагадженість дій бібліотечних установ – досі залишаються не реалізованими важливі для бібліотечної справи всеукраїнські, національні проекти централізованої каталогізації, електронної (цифрової) бібліотеки, зведеного каталогу бібліотек. Звичним станом для бібліотек є певна відокремленість: кожна з них окремо розробляє та реалізує власні проекти, як то з оцифрування рідкісних документів або створення баз даних, електронних бібліотек тощо.

5. Відсутність технологічної сумісності бібліотечного програмного забезпечення. Бібліотеки мають труднощі з інтеграцією для втілення регіональних, національних та міжнародних проектів. До того ж реалізація національних проектів централізованої каталогізації, зведеного каталогу, національної електронної бібліотеки у таких умовах є неможливою.

6. Досі не затверджено плану реалізації й не розпочато системних заходів з втілення у життя Стратегії розвитку бібліотечної справи України на період до ВП «Миколаївська філія Київського національного університету

культури і мистецтв» 68 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», яка була прийнята КМУ ще у березні 2016 року.

7. Недооцінка ролі бібліотек у суспільних перетвореннях та забезпеченні прав і свобод людини, що призводить до неефективної реалізації їх потенціалу як соціальних інституцій. Багато людей, не маючи дійсно гідного прикладу сучасної цифровізованої бібліотеки у своєму населеному пункті, вважають бібліотеки архаїзмом. Бібліотеки мають потенціал для трансформування в універсальну службу, яка надає доступ до інформаційних мереж усім без винятку, завдяки чому можливим буде подолання наявної в українському суспільстві цифрової нерівності [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Публічні бібліотеки, які відкривають доступ до інформації та знань, створюють можливості для самостійного навчання та культурного розвитку особистості. У зв'язку з адміністративно-територіальною реформою в Україні вони забезпечують роль соціокультурних, громадських та інноваційних центрів, які виступають інформаційними посередниками між органами місцевої влади та громади. Публічні бібліотеки є активними учасниками державної інформаційної політики та сприяють формуванню національного інформаційного простору. Інтегровані в усі сфери життя людей і суспільства, вони забезпечують безкоштовний доступ до інформації, сприяють освіті, допомагають подолати цифрову та технологічну нерівність, а також підвищують рівень інформаційної грамотності та культури населення. Публічні бібліотеки мають значний потенціал для консолідації суспільства, інтеграції України у світовий інформаційний простір і підвищення рівня життя, забезпечуючи рівний доступ до інформації, знань і культурних цінностей.

Література

1. Горбач К.С. Сучасний стан бібліотечної справи в Україні та причини сповільненої інформатизації публічних бібліотек. URL: <http://surl.li/nfxme> (дата звернення: 10.11. 2023).
2. Давидова І.О., Мар'їна О.Ю. Сучасний стан цифрової модернізації бібліотек України. *Соціальні комунікації*. Харківська державна академія культури, 2018. № 11 (63), С.1002.
3. Денбновецький С.О., Салата Г.В. Місце публічних бібліотек України у сучасному інформаційному просторі *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, здобувачів, магістрів*. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. 172 с. С.92.
4. Каліберда Н. Інформаційні ресурси сучасної наукової бібліотеки: проблеми трансформації та розвитку. URL : <http://www.irbisnbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000107> (дата звернення 10.11.2023).
5. Коржик Н. А. Безпаперові інформаційно-комунікаційні технології в бібліотеках. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2019. Вип. 49. С. 94-100.
6. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». № 219-р від 23.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11. 2023).

Анотація

В статті здійснено аналіз впливу інформаційних технологій на розвиток та функції публічних бібліотек у сучасному інформаційному суспільстві.

Розкрито основні напрями упровадження технологій в публічних бібліотеках у цифровому просторі. Виокремлено фактори, які спричинили відставання темпів інформатизації бібліотек в Україні.

Ключові слова: публічні бібліотеки, інформаційні технології, цифровізація, інформатизація.

Summary

The article provides an analysis of the impact of information technologies on the development and functions of public libraries in the modern information society. The main directions of technology implementation in public libraries in the digital space are revealed. Factors contributing to the lag in library informatization in Ukraine are identified.

Key words: public libraries, information technologies, digitization, informatization.

УДК 004.02

Веклич Юрій Олексійович,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»
Науковий керівник: Романченко Інна Григорівна,
кандидат історичних наук, доцент,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБИГУ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток та глобальне впровадження новітніх інформаційних технологій, активізація інформаційних відносин створили умови, які роблять життя людини практично немислимим без сучасного зв'язку, електронної обчислювальної техніки, комп'ютерних систем та мереж. Органи державної влади не можуть знаходитись осторонь від універсальних інформаційних процесів суспільства та мають відповідати сучасним вимогам у своїй роботі. Впровадження систем електронного документообігу (СЕД) у діяльність державного органу сприяє прискоренню обробки інформації між та усередині його підрозділів, удосконалює та прискорює процес прийняття управлінських рішень, посилює його якість, контроль, поліпшує його реалізацію та координацію безпосередньо між органами влади. На сьогоднішній день вже є деякий досвід впровадження СЕД на всіх рівнях державного управління. Враховуючи різні погляди на реалізацію інформаційної функції державних установ та одночасну відсутність практичних рекомендацій, стандартів та методів реалізації СЕД, кожен державний орган формулює свої вимоги до концепції застосування та глибини їх охоплення у своїй діяльності.

Аналіз досліджень з даного питання. Проблеми запровадження захищеного електронного документообігу органів державної влади

досліджували: І. Бородкіна [1], О. Вдовіна [2], М. Вітер [3], В. Ключевський [4], О. Орлов [5] та ін.

Постановка проблеми. Мета статті – висвітлити та розглянути проблеми впровадження систем електронного документообігу в органах державної влади, відсутність ефективних організаційно-правових процедур для цього на сучасному рівні інформатизації органів державної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [6] встановив основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів. Після його ухвалення в Україні було фактично оголошено про початок тотального інформування громадськості та органів державної влади. Документообіг в органах державної влади – це система, що реалізує процеси збору, перетворення та зберігання інформації, а також процеси управління: підготовки та прийняття рішень, контролю за їх виконанням. Зв'язуючи ці процеси з доступом до публічної інформації, можна сказати, що вона є ефективним засобом надання інформації та доступу до неї фізичним та юридичним особам і, отже, сприяє прозорості та ефективності діяльності уряду. Сьогодні в нашій країні вже є велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері застосування інформаційних технологій. Однак значна їх частина вимагає доповнень і змін, оскільки в тій чи іншій мірі не здатні адекватно вирішувати проблеми, що виникають, і несумісні один з одним [2].

Згідно з концепцією розвитку електронного урядування, процес впровадження електронного урядування в країні зараз перебуває на стадії завершення другого етапу та поступово має дійти третього етапу. На другому етапі концепції розвитку електронного уряду, серед інших умов, які мають бути реалізовані, такі:

- організація, що надає послуги в електронній формі у всіх сферах життя;
- повномасштабна реконструкція управлінських процесів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;
- впровадження унікальних організаційних та технічних рішень у сфері електронного уряду у діяльність органів державної влади та організацій місцевого самоврядування;
- забезпечення передачі електронних документів до державних архівів, музеїв, бібліотек, їх довготривале зберігання, підтримання їх актуальності та надання до них доступу.

Але, як бачимо, говорити про повну реалізацію цих заходів поки що зарано. Надання послуг в електронній формі більш-менш повно реалізується лише у процесі подання фінансової звітності фізичними та юридичними особами до відповідних державних установ. Говорити про модернізацію управлінських процесів серед держчиновників поки що рано через інертність та розумову неготовність співробітників державних установ до інновацій та недостатню підготовку до використання нових інформаційних технологій у повсякденній роботі. У більшості випадків співробітникам доводиться розраховувати на власні сили та самоосвіту при безперервному виконанні своїх службових обов'язків. У сфері електронного уряду існує проблема реалізації конкретних організаційно-технічних рішень у діяльності органів державної влади та організацій місцевого самоврядування, враховуючи їхню відсутність та специфіку бізнес-процесів, що відбуваються всередині державної організації. Проведення операцій з електронними документами, у

тому числі передача їх до архівних установ на довготривале зберігання, ускладнюється не до кінця певним правовим статусом електронних документів та єдиною системою форматів даних, а також відсутністю стандартів зберігання документальної інформації в електронній формі. Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що говорити про створення єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури органів державної влади та місцевого самоврядування поки що зарано [5, с. 22].

Важливим кроком прискорення впровадження електронного урядування є розробка та затвердження концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, а також впровадження системи електронної взаємодії органів виконавчої влади. Метою цієї концепції є створення єдиних методів створення, впровадження та функціонування системи електронного урядування державних електронних інформаційних ресурсів, що забезпечує передачу необхідних даних на запит в автоматичному режимі, оновлення первинних даних, зміна необхідних інформації при взаємодії державних інститутів, пошук та нормалізація.

Також концепція структури та функціонування інформаційної системи електронного урядування державних електронних інформаційних ресурсів виокремлює такі проблеми, що потребують вирішення, а також їх причини. Відсутність єдиної інфраструктури міжвідомчої інформаційної взаємодії державних органів та суб'єктів господарювання, які використовують інформаційні технології. При цьому Єдиний веб-портал органів виконавчої влади, який мав стати основою комплексної системи електронного уряду, здебільшого виконує лише презентаційно-інформаційні функції. Основними причинами такої ситуації є правова база та невизначеність організаційно-технічних рішень щодо забезпечення впровадження електронного адміністрування, відсутність єдиного підходу до використання організаційних інструментів та процедур, координації державної діяльності у загальному інформаційному полі. Рівень впровадження інформаційних технологій у державному секторі незначний і здебільшого не має системного характеру. Державні установи в основному працюють з оформлення документів у паперовому вигляді, що значно ускладнює оперативне вжиття заходів щодо вирішення проблемних питань, своєчасне надання адміністративних послуг та довідкової інформації про діяльність державних установ.

Основні причини цих проблем полягають у наступному:

- використання державними установами аналогічної інформації, що міститься у різних базах даних та не пов'язаних один з одним;
- відсутність ідентифікаторів, що пов'язують інформаційні об'єкти в різних базах даних;
- використання електронних інформаційних систем та баз даних державних установ, взаємодія з ресурсами інших державних установ не передбачалося на момент їх проектування;
- відсутність системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, її впровадження та функціонування забезпечує створення, використання, обмін та збереження інформації, що належить державі, відповідно до запитів та повноважень державних установ.

Положення про систему електронної взаємодії органів виконавчої влади визначає загальні принципи створення, впровадження та функціонування системи електронного уряду органів виконавчої влади. Крім того, порядок

роботи з електронними документами через систему електронного уряду органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового підпису встановлює загальні правила створення, надсилання, передачі, отримання, обробки, використання та зберігання електронних документів та електронних копій паперових документів з електронно-цифровим підписом. Підпис. Не містить інформації з обмеженим доступом Міністерства Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади.

Створення такої глобальної системи — амбітний та перспективний проект, який принесе багато користі у майбутньому, а також модернізує та прискорить процес обміну інформацією між державними органами. Це справді значний крок на шляху до побудови електронного управління в країні. Але, як завжди, від гарної ідеї до її практичної реалізації довгий шлях. В даний час елементи цієї системи працюють тільки в центральних апаратах виконавчої влади, та й то не в усіх. Насправді рівень поінформованості про процеси документообігу в організаціях не зовсім достатній.

Для повноцінної роботи системи у держустановах вже має бути впроваджено електронний документообіг, у тому числі з використанням відповідних систем. А це вимагає додаткових матеріальних витрат на їхнє придбання та реалізацію. Мало купити програмний продукт СЕД, провідні компанії ринку виробництва СЕД надають практично невід'ємну частину платної послуги з його впровадження, підтримки та навчання персоналу, яка у кілька разів перевищує вартість програмного продукту. Кожен кошторис бюджетної організації не витримає такого навантаження. На етапі придбання програмної частини СЕД закінчується повне впровадження електронного документообігу в установі. Тут завдання впровадження СЕД доручається спеціалістам відділів інформаційних технологій, які не мають спеціальної підготовки з експлуатації таких систем. Розглянути систему вони можуть лише з суто технічного боку [3, с. 147].

Не менш важливим питанням є захист інформації, що обробляється в системі та належить державі. Ця інформація підлягає авторизації та захисту, тобто для такої системи має бути створена комплексна система захисту інформації та проведена її державна експертиза. Відповідно до класифікації автоматичних систем, така система відноситься до автоматичної системи класу «3». Побудова комплексної системи захисту інформації такої системи та проходження її державних випробувань — досить затратний процес як фінансово, так і трудомісткий. Крім того, така система вимагатиме використання надійних криптографічних методів та електронних цифрових підписів для цільового використання каналів зв'язку загального користування. Усе це передбачає досить значні матеріальні витрати. При виборі моделі реалізації електронного документообігу необхідно розрізняти поняття системи електронного документообігу та системи електронного діловодства. Повнофункціональна система електронного документообігу розрахована на забезпечення циркуляції електронних версій документів на всіх адміністративних рівнях, тоді як система електронного діловодства здійснює лише поширення інформації про документ (реєстраційні картки). При цьому обов'язковою характеристикою та показником ефективності системи електронного документообігу в організації є наявність кваліфікованого електронного підпису.

Відповідно до інформації Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України та щорічного звіту Кабінету Міністрів України про стан та розвиток інформатизації в Україні, в державних установах часто використовуються такі системи документообігу та діловодства: органи влади: Megapolis. Документообіг (виробництво «Софтлайн»), АСД ДОК ПРОФ (виробництво «Ситронікс»), Optima Workflow (виробництво «Optima») [3, с. 144].

Проаналізувавши ці системи та їх характеристики, можна назвати деякі загальні риси, прогалини, які можуть стати ускладнюючим чинником успішної реалізації її в державному органі. Наприклад, усі ці системи мають клієнт-серверну архітектуру. Тобто вам знадобиться окремий виділений сервер із встановленою системою управління базами даних, як-от Microsoft SQL Server або Oracle Database. Окрім витрат на організацію апаратної частини сервера та власне придбання СЕД, необхідні витрати на відповідні програмні засоби системи управління базами даних. Враховуючи той факт, що система опрацьовує службову інформацію, не менш важливою є відповідність СЕД вимогам нормативних документів з технічного захисту інформації та наявність сертифікату, що відповідає методам захисту. Їх захист встановлений законом. На даний момент сертифіковані системи: Megapolis, Документообіг, АСД ДОК ПРОФ, ЛЕТОГРАФ та eDocs.. В інших випадках потрібні витрати на застосування систем інформаційної безпеки.

Великою проблемою є несумісність взаємних систем, що ускладнює їхню взаємну інтеграцію. Така ситуація виникає внаслідок безсистемного, неузгодженого впровадження та розвитку СЕД в органах державної влади, відсутності єдиних форматів даних, що унеможлиблює електронну взаємодію між державними установами при наданні державних послуг, є загрозою національній безпеці держави, створює значні труднощі для бізнесу, особливо в процесі подання електронної звітності до контролюючих органів [4, с. 56].

Висновки. Найактуальнішим питанням є запровадження СЕД серед органів державної влади на тлі останніх тенденцій руху українського суспільства до європейських стандартів. Рано чи пізно системи електронного документообігу стануть невід'ємною частиною будь-якої державної установи чи організації.

Але на шляху впровадження електронного документообігу є деякі проблеми: відсутність ефективних інституційних механізмів впровадження систем електронного документообігу в органах державної влади на цьому етапі; відсутність єдиних методів, які враховують специфіку роботи державних установ; Відсутність єдиних стандартів і вимог до систем і форматів даних, що обробляються в них. Також проблемами є неготовність системи державного управління інноваціям, правова неповнота визначення статусу електронного документа, відсутність юридичної практики юридичного визнання електронного документа документом на паперовому носії. Ця причина ускладнює створення електронних архівів документів. Також причиною відмови від використання електронного документообігу є використання електронних цифрових підписів. Вирішення цих проблем полягає у розробці інституційних процедур реалізації СЕД в органах державної влади: розробці деяких методичних вказівок та процедур реалізації СЕД у державних установах, системи організаційних рішень, єдиних стандартів та методів, доопрацювання нормативно-правової бази, пов'язаної з електронним документообігом, з уточненням положень та вимог

законодавства у цій сфері та створення системи нормативно-правових актів, що конкретизують та роз'яснюють.

Література

1. Бородкіна І. Л., Бородкін Г. О. Методи й технології захисту інформації в системах електронного документообігу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Технічні науки. 2018. Т. 29(68), № 4(1). С. 110-114. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntuts_2018_29\(68\)_4\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntuts_2018_29(68)_4(1)_21) (дата звернення : 15.11.2023).
2. Вдовіна О. Впровадження систем електронного документообігу в роботу державних органів влади в Україні (на прикладі Ужгородської міської ради). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 55. С. 294-308. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2019_55_23 (дата звернення : 15.11.2023).
3. Вітер М. Функціональна модель електронного документообігу в органах державної влади. *Комп'ютерні технології друкарства*. 2014. № 32. С. 142-151.
4. Ключевський В. І. Концептуальні засади організації електронного документообігу в місцевих органах влади. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. № 2. С. 56-57.
5. Орлов О. В., Поліщук В. В. Сучасний стан захисту інформації в системах електронного документообігу в органах державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 5. С. 22-24.
6. Про електронний документ та електронний документообіг : закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.

Анотація

У статті розглянуто особливості електронного документообігу в органах державної влади України на шляху запровадження е-урядування. Проаналізовано основні системи захищеного електронного документообігу, які сертифіковані в Україні. Досліджені основні проблеми та перспективи розвитку захищеного електронного документообігу в органах державної влади.

Ключові слова: електронний документ, електронний документообіг, система електронного документообігу, захист інформації, кваліфікований електронний підпис.

Summary

The article deals with the peculiarities of electronic document flow in the state bodies of Ukraine on the way of introduction of e-government. The main systems of protected electronic document circulation, which are certified in Ukraine, are analyzed. The main problems and prospects of the development of secure electronic document circulation in the state authorities are investigated.

Keywords: electronic document, electronic document circulation, electronic document circulation system, information protection, qualified electronic signature.

Герасик Віктор Ярославович,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

Науковий керівник: Романченко Інна Григорівна,
кандидат історичних наук, доцент,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Гібридну війну називають війною четвертого покоління, «війною, що поєднує конвенційні та нетрадиційні форми, військову та невійськову тактику» [8, с. 88]. Особливо актуальною є ця проблема під час затяжного збройного конфлікту. Україна проти Російської Федерації, що є незаконною, антиукраїнською, злочинною, спрямованою на поступове руйнування економічної та соціальної структури суспільства, матеріально-технічної бази Української держави [7, с. 82].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусійні проблеми інформаційної складової гібридної війни вивчали як західноєвропейські, так і українські дослідники. Б. Рамешом охарактеризовано особливості трактування інформаційної війни, проаналізовано майбутнє значення цього виду гібридних війн [11]. Водночас, Дж. Фрізелом охарактеризовано особливості ведення сучасних війн [10]. Аржаковським А. [1], Драглюком О. В., Зінченко М. О., Мужеським К. К. [4] розглянуто питання підходу до інформаційних операцій провідних країн світу, Биченком М. М., Войтко О. В., Чернегою В. М. [2], Дзубою Т. М., Литовченком С. М. [3], Присяжнюком Д. М. [6] – аспекти комунікаційної взаємодії між інформаційно-медійними структурами та експертне оцінювання ризиків негативних інформаційних впливів, застосування маніпулятивних технологій з боку Росії в ЗМІ України. Пулимом О. В. [7] – антигуманну сутність гібридної війни Росії проти України та її соціальні наслідки, Рущенко І. П., Рущенко Ю. І. [8,9] – гібридна агресія та громадянський спротив, Патлашинською І. [5] – завдання, методи та особливості використання сучасної російсько-української інформаційної війни.

Мета статті – розглянути особливості вивчення гібридної війни дослідниками в соціальних комунікацій, приділивши особливу увагу інформаційній складовій.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна боротьба набуває активного стратегічного характеру, ведеться без обмежень у просторі та часі та характеризується економічною доцільністю, нелетальністю дії та високою ефективністю щодо досягнення воєнно-політичної мети. Актуальне питання для інформаційної безпеки України це можливе проведення проти неї інформаційної операції. У Об'єднаній доктрині інформаційних операцій (JOINT DOCTRINE FOR INFORMATION OPERATIONS (Joint Pub 3-13)) інформаційна операція складається з:

1. Забезпечення заходів захисту інформації про план операції, про елементи, які суттєво впливають на досягнення успіху, про союзні сили, аби таким чином уповільнити процес прийняття рішення противником.

2. Використання усіх можливих засобів для введення в оману противника стосовно ходу операції, ключових точок місцевості, напрямків основних зусиль, що уповільнює процес прийняття рішення противником через його системи збору і аналізу інформації.

3. Використання засобів РЕБ та РЕР для впливу на противника та захист власних радіосистем.

4. Використання зброї проти визначених цілей для досягнення більшої ефективності інформаційної операції.

5. Атаки на комп'ютерні мережі.

6. Проведення психологічних операцій для забезпечення умов для відновлення порядку, підтримку дружньо налаштованого населення. Вплив на противника та нейтралізація психологічного впливу з його боку.

7. Впливи на суспільство - інформування власної і іноземної аудиторії про свої цілі, дружні війська, хід операції. Цивільні впливи – встановлення військовим командуванням дружніх стосунків з місцевими органами управління, населенням, місцевим лідерами в районі своїх інтересів [4, с. 36-37].

Лева частина російського інформаційного спаму спрямовується проти України та її Збройних Сил. І тому є закономірністю поява довгоочікуваної нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України введеної в дію Указом Президента від 25 лютого 2017 року. У цьому документі нормативно закріплено низку важливих термінологічних визначень, як то стратегічні, урядові, кризові комунікації та поняття – стратегічного наративу. Також в одному із розділів Доктрини йдеться про механізми її реалізації через відповідні органи державної влади, міністерства і відомства. Зокрема, Міністерство оборони України має забезпечувати функціонування системи військово-цивільних зв'язків у місцях постійної дислокації та розгортання підрозділів Збройних Сил України, інших військових формувань, а також організувати і забезпечувати: зв'язки з українськими та іноземними засобами масової інформації щодо висвітлення ситуації в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях; протидію спеціальним інформаційним операціям, спрямованим проти Збройних Сил України та інших військових формувань; супроводження інформаційними засобами виконання завдань оборони України; донесення достовірної інформації до військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, зокрема через засоби масової інформації Збройних Сил України [3, с. 35].

На театрі військових дій Росія використала проти України низку вибухових соціальних технологій: 1) технологію поділу України на «народні республіки»; 2) технологію створення кримінального натовпу; 3) технологію заколоту та захоплення влади у містах; 4) технологію «референдуму»; 5) технологію "живого щита" і т.д. Усі вони, як зазначають дослідники, характеризуються певними ознаками: подібністю цілей; стандартністю дій та засобів досягнення цілей; синхронністю проведення акцій у різних містах України; подібністю зовнішньої атрибутики, символіки, ідеологічного та пропагандистського забезпечення акцій [9, с. 189]. Щоб на практиці реалізувати згадані вище диверсійні технології, Росія розв'язала масштабну інформаційну війну проти України. Російська інформаційна експансія,

заснована на старих, а не нових для глядача сенсах, активаціях та підтримці радянських психологічних конструктів. Російське телебачення керує цими програмами для підтримки залежності людей від держави у віртуальній площині. Відповідні державні структури Росії успішно реалізують інформаційну політику з допомогою трьох федеральних телеканалів. Роль телебачення важливіша за роль Інтернету. Ведучі ток-шоу на першому телеканалі П. Толстой та Д. Кисельов, генеральний директор радіомовної на багатьох іноземних мовах програми «Росія сьогодні», були двома головними пропагандистами Кремля. Фінансування Д. Кисельова забезпечується особисто президентом Путіним (300 мільйонів доларів на рік). За даними «Української правди», у 2014 році лише на рекламу на національних телеканалах Росія витратила 721 мільйон доларів. До цієї цифри слід додати 202 мільйони доларів для інших каналів, таких як НТВ або Перший канал, а також 86,7 мільйона доларів для РІА «Новини» та 396 мільйонів доларів для редакцій англійською, арабською та іспанською мовами [1, с. 88].

Аналіз діяльності російських структур та організацій у площині інформаційної війни дає підстави розділити їхні основні напрями:

- традиційна пропагандистська діяльність: ЗМІ, наочна агітація, мітинги, література, освіта, мистецтво, виховання (у культових закладах (церкви, релігійні організації), громадських організаціях);
- вплив через інтернет: сайти, файлообмінники, фейкові сайти та організації («Міжнародна Група Інформації за злочинами проти особи» (IGCP) статті, блоги, Instagram;
- соціальні мережі: фейкові сторінки (фото), модераторні групи («боти із Ольгіно») для блокування антиросійських блогерів та негативного коментування публікацій; фейкові особи («іспанський диспетчер»);
- онлайн-медіа: «Информационное сопротивление оккупантам» (inforesist.org); «Русская весна» (rusvesna.su); «НОВОРОССИЯ – наша земля!» (novorossiia.info); «Новости независимой Украины» (uafree.ru); «Я украинец» (euromaidanu.net);
- зміна контенту в інтернеті (онлайн енциклопедії, National Geographic тощо);
- вплив на інформаційний простір західних країн: вуличні акції (демонстрації), заангажовані експерти, «авторитетні» журналісти, науковці, телеканал “RussiaToday”;
- кібер-війна;
- окремі інформаційно-психологічні операції [6].

Узагальнена експертна процедура оцінювання ризиків інформаційних впливів включає п'ять основних етапів: 1) Ідентифікація джерел негативних інформаційних впливів – виконується збір і аналіз усіх доступних відомостей про випадки прояву і негативні наслідки інформаційних впливів у межах оцінюваної території для отримання відповіді на наступні питання: - які за генезою є джерела негативних інформаційних впливів на даній території? - де, коли і за яких умов вони проявлялися чи можуть проявитися на даній території? 2) Визначення стану джерел негативних інформаційних впливів – проводиться аналіз просторово-часових характеристик виявлених джерел для відповіді на такі питання: - яка була у минулому чи очікується частота виникнення і тривалість негативних інформаційних впливів від цих джерел на даній території при відсутності запобіжних заходів? - якими будуть зазначені характеристики при різних варіантах запобіжних заходів? 3) Оцінка уразливості об'єктів впливу – за результатами аналізу станів джерел

негативних інформаційних впливів визначаються відповіді на питання: - яка чисельність, склад і уразливість об'єктів впливу у межах даної території від можливих інформаційних загроз певного типу? - яка чисельність, склад і уразливість об'єктів впливу у межах даної території від можливих інформаційних загроз усіх типів? 4) Визначення ризиків інформаційній безпеці – на основі проведеного аналізу стану джерел інформаційних загроз і потенційних об'єктів їх впливу формуються відповіді на питання: - які можливі сценарії зміни стану різних джерел і відповідні негативні наслідки їх прояву? - якою може бути уразливість об'єктів впливу від усіх і від окремих типів інформаційних загроз? - якими будуть відповідні частоти прояву різних джерел інформаційних загроз? 5) Обґрунтування заходів щодо мінімізації ризиків негативних інформаційних впливів – з урахуванням економічних і соціальних вимог та можливостей заданого регіону розробляються відповіді на заключні питання: - який припустимий ризик, тобто припустима частота прояву різних джерел? - якими стануть сценарії зміни стану джерел інформаційних загроз і відповідні негативні наслідки їх прояву після здійснення варіантів запобіжних заходів? - який варіант цих заходів забезпечує досягнення припустимого ризику при мінімальних витратах на їхню реалізацію? [2].

Сильною стороною української інформативної політики стало те, що журналісти не замовчували жорстокість окупантів і навпаки наголошували на цьому окремо. Завдяки цьому в українському соціумі сформувалося чітке уявлення про злочини російських військових, а отже, – про несприйняття їх та їхніх гасел. Водночас, з точки зору російського керівництва, війна не повинна була затягнутися більше, ніж кілька днів. Отож, якогось ефективного інформаційного прикриття російської агресії, як можемо припустити, не існувало. Шокові методи ведення війни не передбачали додаткових пояснень, утім і щодо військових втрат. Великою помилкою російської інформаційної політики стало поширення інформації, що начебто, «пригноблені» українці очікують на «визволителів». Так, небачений раніше опір населення України та кривава реальність вплинула на деморалізацію війська Росії. [5, с. 86].

Висновки. Інформаційна складова гібридної війни – більш глобальний аспект військового протистояння агресора (Росії) та України Цілі російської пропаганди були ганебними. Українська влада, Збройні Сили та суспільство загалом стали головними цілями для дискредитації російською пропагандою. Йдеться, зокрема, про поширення дезінформації. Активність українських ЗМІ, незалежних експертів та військових позбавила російську пропаганду вигідних позицій та змусила її сконцентруватися на «внутрішньому» ринку, на якому, на жаль, вона досягла разючого успіху. Дослідження поступової трансформації росіян на агресивних людей, які підтримують злочинність та ненавидять весь західний світ (загалом) є перспективним. Очевидно, що це зомбування почалося навіть не вчора, не у 2014 році. Тому потрібно вивчати цей процес, можливо тоді вдасться зрозуміти суть російської пропагандистської роботи та викрити роль російської держави у її поширенні.

Література

1. Аржаковський А. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Погляд Європи. Харків : Віват, 2015. 256 с.
2. Биченок М. М., Войтко О. В., Чернега В. М. Про експертне оцінювання ризиків негативних інформаційних впливів. *Інформаційний вимір*

гібридної війни: досвід України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : НУОУ, 2017. С. 18-21 С. 18

3. Дзюба Т. М., Литовченко С. М. Аспекти комунікаційної взаємодії між інформаційно-медійними структурами та підрозділами інформаційно-психологічних операцій Збройних Сил України. *Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : НУОУ, 2017. С. 34-36.

4. Драглиук О. В., Зінченко М. О., Мужеський К. К. Підхід до інформаційних операцій провідних країн світу. *Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : НУОУ, 2017. С. 36-38.

5. Патлашинська І. Сучасна російсько-українська інформаційна війна: завдання, методи та особливості використання. *Регіональні студії*. 2022. № 28. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/15.pdf>. (дата звернення: 17.12.2023).

6. Присяжнюк Д. М. Застосування маніпулятивних технологій з боку Росії в ЗМІ України (на прикладі Криму). URL : <http://vuzlib.com/content/view/1108/23> (дата звернення: 17.12.2023).

7. Пулим О. В. Антиправова, антигуманна сутність гібридної війни Росії проти України та її соціальні наслідки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Сер. Юридична. 2016. Вип. 2. URL: <http://journal.lvduvs.edu.ua>. (дата звернення: 17.12.2023).

8. Рущенко І. П., Рущенко Ю. І. Гібридна агресія та громадянський спротив у Харкові 2014 р.: уроки першої фази російсько-української війни. *Український соціум*. 2016. № 3 (58). URL: <http://www.ukr-socium.org.ua>. (дата звернення: 17.12.2023).

9. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків : ФОП Павленко О.І., 2015. 268 с.

10. Frizell J. War and modern taxation. *Global Taxation*, 2022. Vol. 1. P. 43–66.

11. Ryzhuk O. Providing information security of Ukraine during the hybrid war. *Politicus*. 2018. Vol. 2. P. 147-150.

Анотація

У статті розкрито особливості гібридної війни, яку розглядають дослідники в галузі права, історичної науки, політології, філософії, соціальних комунікацій, соціології. Особлива увага приділяється інформаційній складовій. Гібридна війна є війною, в якій головними дійовими особами є ЗМІ та Інтернет.

Ключові слова: гібридна війна, агресія, інформаційна війна.

Summary

The article reveals the peculiarities of hybrid warfare, which are considered by researchers in the fields of law, historical science, political science, philosophy, social communications, and sociology. Special attention is paid to the information component. A hybrid war is a war in which the media and the Internet are the main actors.

Keywords: hybrid war, aggression, information war.

Герасик Назар Ярославович,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

Науковий керівник: Романченко Інна Григорівна,
кандидат історичних наук, доцент,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

РОЛЬ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. В останні десятиліття інформаційна складова життя сучасного суспільства впевнено посідає перше місце серед інших, одночасно проникаючи і в ці інші – економічну, соціальну тощо. Це об'єктивний процес. Народження та розвиток інформаційного простору відбувається переважно природним, самоорганізованим шляхом – як і будь-який інший, інформаційний організм підпорядковується певним природним законам.

Проте бібліотеки відіграють впливову роль розвитку національного інформаційного простору. Серед їх невідкладних завдань: збирання баз даних, виробництво та розповсюдження інформаційних продуктів структурованого характеру, нейтралізація деструктивної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Голодрига Є. досліджує питання ролі бібліотечних установ у державній політиці та безпеки національного інформаційного простору в умовах глобалізації [1,2]. Предметом розгляду Гранчак Т. Ю. є вдосконалення нормативно-правових засад функціонування бібліотек як чинник зміцнення національного інформаційного суверенітету [3]. Польовик С. з'ясовує сучасні інформаційні послуги як основу реалізації інформаційної функції бібліотеки. Посвистак О. вивчає нові технології та нові можливості інформаційного простору бібліотеки.

Мета статті – дослідити роль бібліотечних установ у формуванні національного інформаційного простору в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Інформація може позитивно чи негативно впливати на формування моральних цінностей та життєвих перспектив молодого покоління, пропагувати творчі чи деструктивні цінності та моделі поведінки, містити шедеври мистецтва чи сцени насильства, викликати оптимізм чи скептицизм, об'єктивно чи негативно висвітлювати події, перекручено, якісно чи навпаки апелювати до нижчих інстинктів, ускладнюючи суспільне сприйняття таких цінностей, як взаємна повага, справедливість, добро.

Наступне питання – визначення інформаційного простору, державних та соціальних структур, які керують розвитком інформаційних суб'єктів. Традиційно до них відносяться відповідні державні інститути, так звані «фабрики думки», засоби масової комунікації – мережеві та традиційні, такі як преса та телебачення [4].

Проте бібліотеки відіграють впливову роль розвитку національного інформаційного простору. Серед їх невідкладних завдань: збирання баз даних, виробництво та розповсюдження інформаційних продуктів структурованого характеру, нейтралізація деструктивної інформації.

Не секрет, що значний обсяг інформації, що циркулює в українському національному інформаційному просторі, має деструктивний характер. Воно негативно впливає на суспільну свідомість, маніпулює ним, стирає позитивні цінності та спотворює національні настрої. Це може бути зовнішнє або внутрішнє джерело. Воно поширюється різними каналами і розхитує ідентичність українського народу.

Тому важливо визначити роль національної бібліотечної мережі у нейтралізації цих деструктивних впливів та тим самим забезпеченні інформаційної безпеки українського суспільства; сформулювати пріоритетні завдання у цьому напрямі; керувати ними систематично, обдуманно та послідовно.

Можна визначити за такими напрямками, як:

- відбір, аналіз, систематизація, масштабний збір інформаційної продукції, що у суспільному обігу;
- виявлення серед цього спектру деструктивної інформації, її дослідження, вивчення походження, цілей поширення, технологій та механізмів впливу тощо.
- надання відповідним організаціям даних про деструктивні інформаційні впливи та рекомендовані шляхи та засоби їх нейтралізації;
- виробництво якісного інформаційного продукту структурованого характеру, у тому числі придатного для масового споживання, з метою обмеження негативних наслідків, та доставка його споживачам на основі власного спектру даних [1].

Сьогодні, в умовах масштабної інформаційної війни, організованої Росією проти нашої держави, гостро постає проблема протидії негативному інформаційному впливу з боку вітчизняних інформаційних організацій, а також проблема адекватного наповнення національного інформаційного простору – об'єктивною, достовірною, актуальною – інформацією, спрямованою на формування та зміцнення національного світогляду та національної свідомості, комплексного уявлення про Україну, її місце у світі, події, пов'язані з нею [4].

Фактично йдеться про необхідність зміцнення інформаційного суверенітету держави. Захист інформаційного суверенітету може здійснюватися за рахунок збільшення інформаційного сектора, що контролюється державою і, таким чином, безпосередньо контролюваного, розширюючи його принаймні до відповідності географічним кордонам держави та усуваючи інші питання взаємин. В інформаційному просторі (що в даний час вимагає надмірних витрат і зусиль і тому малоімовірно), або за рахунок збільшення за допомогою інструментів, що регулюють і сприяють ефективності державного впливу на процеси інформаційного обміну, або частково першого та другого разом. По суті йдеться про підвищення ефективності національної інформаційної політики до рівня, коли навіть за наявності численних інформаційних впливів переважатиме демократія.

Особливо гостро ці проблеми стоять перед бібліотеками у процесі реалізації своїх соціальних функцій – меморіальної, інформаційної, культурно-просвітницької, функції соціалізації тощо – щодо забезпечення безпеки та доступу до інформації, сприяючи її цілісній структурі.

Національна культура, традиції, історія та погляд людини на сьогодення власної держави, стратегічні пріоритети суспільного розвитку та місце в ній конкретної людини, механізми інтеграції у подальші соціальні процеси.

Зокрема, більше уваги необхідно приділити переосмисленню ролі національних бібліотек у процесах формування національного інформаційного простору, визнанню різноманіття бібліотечних структур безпосередньо пов'язаних з процесами національного будівництва [1].

Виходячи зі специфіки національних бібліотечних фондів, їх слід розглядати як впливові суб'єкти, які забезпечують інформаційний суверенітет держави, що наповнюють національний інформаційний простір інформацією, що сприяє зміцненню нації та її розвитку.

Щодо вітчизняних національних бібліотек, на жаль, слід зазначити, що у заявлених організаціями завданнях у галузі створення національного інформаційного простору немає згадок про зміцнення національної самосвідомості, патріотизму, творення та збереження історичної та національної пам'яті. В Україні жодна з функцій національної бібліотеки не торкається питань самоідентифікації, національної самосвідомості чи сприяння розвитку українського народу хоча б в узагальненому вигляді.

Із семи національних бібліотек України інформація про цілі закладів є на сайтах лише трьох – Національної історичної бібліотеки України (НІБУ), Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника Національної академії наук України та Одеської національної наукової бібліотеки. При цьому у перших двох визначення пріоритетів у діяльності організацій визначається не лише соціальними потребами, а й специфікою бібліотечних фондів та особливостями їхнього функціонування як інформаційних установ [6].

Відсутність чітко визначених концептуальних засад розвитку та організації діяльності окремих бібліотечних установ на національному рівні відповідно до потреб зміцнення національного інформаційного суверенітету перешкоджає налагодженню системної роботи цих установ. Впровадження широкого соціального поширення інформації, що сприяє створенню інформаційного простору, вихованню патріотичних почуттів, поваги до Української держави, її історії та державних символів, зміцненню національної самосвідомості тощо, а також ускладнює корпоративне спілкування. Серед окремих бібліотек у цій галузі.

Багато в чому така ситуація викликана відсутністю бачення на державному рівні місця бібліотечних установ у системі організації інформаційної безпеки України та у системі зміцнення її національного інформаційного суверенітету.

Проблема участі бібліотек, і насамперед, основну функцію бібліотек у забезпеченні інформаційної безпеки та зміцненні національного інформаційного суверенітету визначено у чинній редакції закону «Про бібліотеки та бібліотечну справу» – забезпечити інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби користувачів бібліотеки. Бібліотечна справа визначається вищезгаданим законом як «галузь інформаційної, культурної та просвітницької діяльності суспільства, створення та розвитку мережі бібліотек, створення, обробки, розстановки та зберігання бібліотечних фондів, бібліотечної організації, інформаційно-довідково-бібліографічного послуги для користувачів бібліотек, навчання та підвищення кваліфікації галузі бібліотечних фахівців, наукова та систематична підтримка розвитку бібліотечної діяльності» [7].

Тому, як ми бачимо, вся бібліотечна робота спрямована на розвиток бібліотек, їх ресурсів та обслуговування користувачів. Однак можна припустити, що розвиток бібліотечної мережі, розширення бібліотечного фонду та їх обслуговування користувачів мають бути націлені на більш високий рівень. Зокрема, створення та забезпечення ефективного функціонування національного інформаційного простору як однієї з основ існування та розвитку національної спільноти та держави.

Через війну напрями діяльності національних бібліотек та їх участь у завданнях, вкладених у зміцнення національного інформаційного суверенітету, ситуація складається, переважно, з бачення керівника бібліотеки та заходів, що реалізуються у цьому аспекті, які втрачають свою складність і стають випадковими [5].

Таким чином, сьогодні суспільству та державі України необхідно удосконалювати нормативно-правові засади функціонування бібліотек з урахуванням поточних потреб розвитку національного інформаційного простору та захисту державного інформаційного суверенітету та досвіду. Функціонування бібліотечних установ, розробка та ухвалення закону, що визначає концепцію державної інформаційної політики України та визначення ролі персональної інформації, стали основою державної стратегії розвитку інформаційної галузі. Організації, які забезпечують інформаційну безпеку у сфері наповнення національного інформаційного простору інформацією, спрямованою на зміцнення національної ідентичності та захист національних інтересів, оптимізацію бібліотечної діяльності [3].

Коротко зазначимо, що роль бібліотечних установ у формуванні національного інформаційного простору є дуже важливою в умовах глобалізації. На наш погляд, для розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек як чинника організації сучасного національного інформаційного простору є важливими:

- розвиток співробітництва інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних установ з вишами, державними установами, державними структурами, видавництвами та іншими організаціями з метою формування інтегрованих бібліотечних та інформаційних ресурсів та вдосконалення організаційно-методичних засад розвитку бібліотечного підрозділу національного інформаційного простору;

- дослідження та впровадження в інформаційно-аналітичну діяльність бібліотек методів візуального подання інформації як засобу створення, систематизації та інтеграції великомасштабних даних національного інформаційного простору в інформаційно-аналітичному продукті;

- удосконалення методів відбору, створення, систематизації, збереження та використання інформації національного сегменту інформаційного простору соціальних мереж як важливого джерела вивчення суспільно-політичних процесів;

- активна реклама бібліотеки як універсального інформаційного центру, поширення інформації про бібліотечні інформаційні ресурси та послуги у мережевому середовищі [2].

Висновки. Одним із суб'єктів інформаційного простору є бібліотеки, що відіграють важливу роль у формуванні інформаційного суспільства у контексті забезпечення інформаційно-знансєвих потреб. Відбувається еволюція соціальної ролі бібліотек: до традиційних функцій просвітницького характеру, збереження та примноження культурної спадщини додаються функції інформаційних центрів, які забезпечують доступ до національних та

глобальних інформаційних мереж та баз даних. Активне впровадження сучасних технологій сприяло створенню нової інформаційної інфраструктури, у якій бібліотека відіграє роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачами. За останнє десятиліття академічні бібліотеки досягли значного прогресу в галузі інформаційних та комунікаційних технологій, незважаючи на значні проблеми з фінансуванням та технічною підтримкою. Сьогодні науково-бібліотечні установи є одним із основних джерел нових електронних продуктів та послуг для користувачів. З моменту своєї появи національні бібліотеки є інформаційною базою та унікальними символами незалежності та самобутності держави; їх пряма функція як соціального інституту полягає у забезпеченні передачі наступному поколінню певного комплексу цінностей, зокрема цінності збереження та зміцнення національної незалежності та суверенітету. Тому бібліотеки сьогодні перебувають у процесі безперервного розвитку, технологічного вдосконалення, що посідає чільне місце в інформаційному просторі країни.

Література

1. Голодрига Є. Роль бібліотечних установ у державній політиці безпеки національного інформаційного простору в умовах глобалізації. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2008 . Вип. 21. С. 36-42.
2. Голодрига Є. Роль бібліотек України у формуванні національного інформаційного простору: безпековий аспект. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/konferenciya/Golodrug.pdf> (дата звернення: 12.12.2023).
3. Гранчак Т. Ю. Вдосконалення нормативно-правових засад функціонування бібліотек як чинник зміцнення національного інформаційного суверенітету. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/konferenciya/Granchak.pdf> (дата звернення: 12.12.2023).
4. Конах В. К. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання : аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1119_dop.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
5. Польовик С. Сучасні інформаційні послуги як основа реалізації інформаційної функції бібліотеки. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nprnbuimviv_2014_39_17.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
6. Посвистак О. Інформаційний простір бібліотеки: нові технології - нові можливості. *Персонал*. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=77>, вільний. – Назва з екрану.
7. Про бібліотеки та бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.12.2023).

Анотація

У статті досліджено роль бібліотечних установ у формуванні національного інформаційного простору в умовах глобалізації. Впровадження сучасних технологій сприяло створенню нової інформаційної інфраструктури, у якій бібліотека відіграє роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачами. З моменту своєї появи національні бібліотеки є інформаційною базою та унікальними символами незалежності та самобутності держави; їх пряма функція як соціального інституту полягає у забезпеченні передачі наступному поколінню певного

комплексу цінностей, зокрема цінності збереження та зміцнення національної незалежності та суверенітету. Тому бібліотеки сьогодні перебувають у процесі безперервного розвитку, технологічного вдосконалення, що посідає чільне місце в інформаційному просторі країни.

Ключові слова: інтернет-технології, наукові бібліотеки, національний інформаційний простір, глобалізація, інформаційний простір бібліотеки.

Summary

The article examines the role of library institutions in the formation of the national information space in the conditions of globalization. The introduction of modern technologies contributed to the creation of a new information infrastructure, in which the library plays the role of an intermediary between information resources and users. From the moment of their appearance, national libraries are an information base and unique symbols of the independence and identity of the state; their direct function as a social institution is to ensure the transfer to the next generation of a certain set of values, in particular the value of preserving and strengthening national independence and sovereignty. Therefore, libraries today are in the process of continuous development, technological improvement, which occupies a prominent place in the information space of the country.

Key words: Internet technologies, scientific libraries, national information space, globalization, library information space.

УДК: 378.011.3-057.87

Григорчук Тетяна Вікторівна,

здобувач наукового ступеня доктора філософії,

Вінницький державний педагогічний

університет імені Михайла Коцюбинського

Науковий керівник: Гуревич Роман Семенович,

д. пед. наук., професор, дійсний член (академік) НАПН України,

Вінницький державний педагогічний

університет імені Михайла Коцюбинського

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ

Сучасна освіта функціонує в умовах багатьох глобальних потрясінь, причиною яких стали як природні, так і людські фактори, які призвели до переформатування звичних форм навчання учнів. Не зважаючи на формат організації навчання (звичне очне, дистанційне синхронне, дистанційне асинхронне чи змішане), важливим напрямом розвитку логічного мислення майбутніх вчителів початкових класів є активні методи навчання.

Значну роль у становленні й розвитку активних методів навчання відіграють праці А. Вербицького, В. Лозової, В. Комарова та ін. Розвиток методів активного навчання розглядається в працях Дж. Брунера, Дж. Дьюї, Ч. Купісевича, І. Лернера, М. Маркова, В. Оконя, І. Петкова та ін.

Зазначимо, що активні методи навчання – це методи, які стимулюють пізнавальну діяльність здобувачів освіти, що побудовані в основному у діалогічній формі, передбачають вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми та характеризуються високим рівнем активності здобувачів освіти.

В сучасні педагогіці виділяють комплекс активних методів навчання, що містить сукупність форм і методів активного навчання (метод проєктів, проблемного навчання, моделювання ситуацій, рольові та ділові ігри, проведення «круглих столів», мозковий штурм, кейс-метод тощо), орієнтованих на особистість здобувача освіти, на його активну участь у саморозвитку, отриманні якісних знань, умінь, творче розв'язання конкретних проблем [1, с. 75].

Зважаючи на викладене вище, будемо вважати, що активні методи навчання – це методи, які спонукають здобувачів освіти до активної розумової і практичної діяльності в освітньому процесі і направлені головним чином не на виклад викладачем готових знань, їх запам'ятовування і відтворення, а на самостійне оволодіння знаннями і уміннями здобувачами освіти в процесі активної пізнавальної і практичної діяльності.

Під активними методами навчання О. Башкір пропонує розуміти «таку організацію та ведення освітнього процесу, яка направлена на всебічну активізацію навчально-пізнавальної та практичної діяльності студентів у процесі засвоєння навчального матеріалу за допомогою комплексного використання як педагогічних, так і організаційних засобів» [2, с. 36].

Вона наголошує на тому, що в дистанційному навчанні можливе використання багатьох традиційних методів (проблемна лекція, парадоксальна лекція, евристична бесіда, пошукова лабораторна робота, розв'язання ситуаційних задач, колективне і групове навчання, ситуативне моделювання, метод проєктів, ділова гра тощо), проте їх пряме впровадження «є або зовсім неможливим, або надзвичайно важким, або неефективним заняттям. Адже специфіка використання активних методів у дистанційному навчанні пов'язана не тільки з особливістю саме цих методів, а й має враховувати особливості навчання на відстані» [1, с. 36].

Крім цього, основними особливостями активних методів навчання, на думку дослідниці, є: підвищення ступеня мотивації та емоційності; партнерства у навчанні; забезпечення тісної взаємодії між студентами та студентів з викладачами. З цього виходить, що змінюється роль студентів і збільшується частка їхньої самостійної роботи в навчанні. А тому найбільш результативним є такий метод, як навчальні проєкти.

Р. Мойсєнко серед активних методів навчання надає перевагу телекомунікаційним проєктам, в основу яких покладено розвиток пізнавальних навичок здобувачів освіти, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі; розвиток критичного і творчого мислення. У цих проєктах домінуючими є дослідницький, творчий, рольово-ігровий, ознайомчо-орієнтований та інші методи. Їх реалізація в освітньому процесі веде до зміни позиції педагога – з носія готових знань він перетворюється в організатора пізнавальної дослідницької діяльності учнів [3, с. 101].

Розглянемо детальніше роботу майбутніх вчителів початкових класів у телекомунікаційних проєктах та їх роль у розвитку логічного мислення.

У переліку освітніх компонент професійної підготовки освітньо-професійної програми підготовки вчителя початкових класів, що реалізується

у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, зазначена навчальна дисципліна «Комп'ютерно орієнтовані технології навчання», на яку відводиться 120 годин (4 кредити ЄКТС) у 5 семестрі. На денній формі навчання програмою передбачено 16 годин лекційних занять, 40 годин лабораторних занять і 64 години самостійної роботи студентів [4].

Із аналізу переліку тем лабораторних занять впливає важливий для нашого дослідження висновок: лабораторні роботи з навчальної дисципліни «Комп'ютерно орієнтовані технології навчання» спрямовані на формування і розвиток навичок використання комп'ютерних (цифрових) технологій та розвиток і удосконалення навичок логічного мислення майбутніх учителів початкових класів. Планування, проєктування, розроблення, оцінювання навчального проєкту передбачає розвиток навичок осмислення усіх його етапів, планування роботи учнів усього класу, розподіл їх на окремі групи, планування та прогнозування роботи учасників кожної групи, презентації проєктів та їх оцінювання передбачають прогнозування роботи учнів та її результатів, що не можна зробити без розвинутого логічного мислення у вчителя початкових класів.

Розглянемо розвиток логічного мислення майбутніх вчителів початкових класів під час планування, прогнозування та проєктування роботи учнів у телекомунікаційному проєкті з навчальної дисципліни «Комп'ютерно орієнтовані технології навчання» на прикладі проєкту «Щедра чарівниця!» з української мови та читання для учнів 3 класів (на основі оповідання Михайла Слабошпицького «За порогом осені»).

Оскільки усі телекомунікаційні проєкти є міжпредметними, очевидно, що розпочинається робота над проєктом із аналізу навчального матеріалу з предмету та можливих міжпредметних зв'язків. Це передбачає логічне осмислення переліків тем з навчальних предметів, які вивчають учні з метою пошуку логічних зв'язків між ними, виявлення оптимального поєднання навчального матеріалу та виділення теми для навчального проєкту.

Проєкт оснований на державних стандартах та навчальних програмах з таких предметів як: українська мова та читання, музика, образотворче мистецтво, інформатика, математика, технології.

За результатами проведених мисленнєвих операцій майбутній вчитель початкових класів розробляє план навчального проєкту. Розроблення плану проєкту передбачає складання ключового, тематичних і змістових питань як основи для структурування і прогнозування проєкту.

План проєкту розробляється майбутнім вчителем початкових класів із врахуванням принципів: дитиноцентрованості і природовідповідності; узгодження цілей, змісту і очікуваних результатів навчання; науковості, доступності і практичної спрямованості змісту; наступності і перспективності навчання; взаємозв'язаного формування ключових і предметних компетентностей; логічної послідовності і достатності засвоєння учнями предметних компетентностей; можливостей реалізації змісту освіти через предмети або інтегровані курси; творчого використання вчителем програми залежно від умов навчання; адаптації до індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей, потреб та інтересів дітей.

Основна ідея проєкту полягає у розвитку в учнів навичок мислення високого рівня за Блумом, а саме: навчити учнів збирати інформацію, аналізувати та класифікувати її, висувати гіпотези та ідеї, обговорювати та

порівнювати результати досліджень, встановлювати співвідношення.

Завданням проекту є розвиток особистісно-цілісного ставлення до літератури, мистецтва загалом; виховання потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні; формування потреби у сприйнятті літературного слова, виховання естетичного смаку учнів, розуміння цінності природи, культури свого народу; уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова. Ставиться також завдання розвитку літературного смаку, відчуття художнього слова, мистецького сприйняття. Виховувати в учнів потяг до відчуття прекрасного в найменших деталях.

Цей проєкт покликаний глибше ознайомити учнів із різнобарв'ям осінньої пори через призму власного сприйняття, сформуванню навички аналізу оповідання, умінь виокремлювати головне в тексті, спостерігати та встановлювати взаємозв'язки в природі, описувати красу природи восени та позитивні емоції, які вона викликає, умінь визначати головне під час спостережень, працювати з науково-популярною літературою, виховувати любов до природи, навчатися аргументовано висловлювати свою точку зору щодо тієї, чи іншої проблеми, коментувати власне розуміння поняття клімат, пори року, погодні умови тощо.

Мета проєкту – ознайомити учнів з оповіданням Михайла Слабошпицького «За порогом осені», навчити аналізувати його, визначати основне в тексті, проблеми, композицію, тематику, формування в учнів естетичного сприймання природи, як основи ціннісного ставлення; навчити їх бачити і відчувати красу об'єктів і явищ природи, милуватися і захоплюватися ними; заохочувати до дослідницької діяльності в природі.

Кінцевим результатом роботи над проєктом стане усвідомлення ролі та значення виражальних засобів у мовленні та літературі; вміння визначати їх у текстах та доречно вживати; аналіз причин міграції птахів, усвідомлення впливу власних дій на стан природи.

Під час розробки проєкту майбутнім вчителем початкових класів розробляється план проєкту та план його реалізації. У процесі створення цих документів майбутній вчитель початкових класів має осмислити увесь процес роботи на проєктом, передбачити можливі проблеми в його реалізації. Розрахувати час виконання завдань учнями, їх складність, рівень розвитку навичок роботи з інформацією в учнів 3 класу, можливості роботи у групах,

Ознайомлення із початком проєкту відбувається за допомогою вчительської публікації, що виконана у вигляді буклету. У публікації коротко описано завдання проєкту, зазначено назви та досліджувані проблеми груп, вказано терміни виконання проєкту.

Створення вчительської публікації сприяє розвитку логічного мислення майбутнього вчителя початкових класів, адже він має написати короткі цікаві речення, які з однієї сторони описують захоплюючу роботу у проєктів, а з іншої – можуть бути осмислені учнями початкових класів. Крім того майбутній вчитель має обрати шаблон публікації, провести макетування буклету, встановити параметри шрифтів та обрати відповідні малюнки і розмістити їх на публікації. Все це активізує мисленнєву діяльність майбутнього вчителя початкових класів і є одним із елементів, що впливає на розвиток його логічного мислення, адже потрібно проаналізувати значну кількість даних, обрати потрібну інформацію, співставити її із графічним оформленням тощо.

Робота над проектом складається із чотирьох етапів, кожен з яких переслідує триєдину мету: навчальну, розвивальну, виховну. Майбутній вчитель початкових класів має продумати розподіл учнів на групи, для роботи у проекті. Кожна група має мати назву і завдання, що відповідає цій назві. Тому завдання майбутнього вчителя початкових класів полягає в тому, щоб підготувати назви і завдання мінімум трьом групам дітей, розділити учнів класу на групи, враховуючи їх інтереси і здібності, обрати лідерів цих груп, контролювати постійно роботу кожної групи впродовж проекту, передбачити можливі проблеми і помилки у роботі учнів і докласти зусиль для їх усунення і виправлення. Тому планування телекомунікаційного навчального проекту – досить складна розумова праця, що сприяє розвитку логічного мислення майбутнього вчителя початкових класів.

У розглянутому нами проекті, отримавши завдання, учні діляться на три динамічні групи: «Літературознавці», «Митці», «Дослідники». Для поділу учнів на групи вчитель має підготувати анкети з питаннями, відповіді на які дадуть змогу врахувати схильності і здібності учнів для їх дослідницької діяльності. Таке завдання передбачає здатність аналізувати відповіді учнів, розвиток умінь складати питання для дослідження схильностей і здібностей учнів, що сприяє розвитку логічного мислення майбутніх вчителів початкових класів.

Складання завдань для учнівських груп та проектування електронної таблиці для створення діаграми передбачає осмислення вчителем усього процесу дослідження, передбачення можливих утруднень під час оброблення результатів, тобто є мисленневими операціями, що розвивають логічне мислення. Тобто, виконання таких завдань майбутнім вчителем початкових класів сприяє розвитку його логічного мислення, що є важливим з точки зору нашого дослідження.

Щоб результати роботи були зрозумілі і доступні для всіх учнів класу вчитель має передбачити загальний формат відображення інформації кожної групи. Учні досліджують, доповнюють, аналізують і систематизують свої знання, поглиблюють, узагальнюють вміння та навички, яких вони набувають під час своєї пошукової діяльності. Вчитель постійно контролює діяльність усіх учнів класу, слідкує за роботою учнівських груп, аналізує тривалість роботи над окремими завданнями та проектом загалом.

Під час роботи у такому проекті учні розвиватимуть вміння працювати в групах, що сприятиме виробленню в них навичок колективної роботи, згуртованості, відповідальності, розвитку почуття взаємоповаги, підтримки, взаємодопомоги, вчитимуться виділяти основне, обговорювати, дискутувати, ставити проблемні запитання, доводити доцільність висунених гіпотез, щодо вивчення поставленої проблеми, правильно формулювати свої думки, чітко та грамотно їх озвучувати і доносити до слухача.

Майбутній вчитель початкових класів під час підготовки до реалізації проекту має продумати сценарії та формати спілкування учнів різних груп та класу загалом, що знову ж таки впливає на розвиток його логічного мислення.

Крім опрацювання друкованих видань та джерел мережі Інтернет, учні працюють із розробленими вчителем дидактичним матеріалами: таблицями, що містять фігури SmartArt, тестам, документами Microsoft Office Excel.

Для цього майбутній вчитель початкових класів має підготувати електронні таблиці з введеними формулами для проведення розрахунків та шаблонами діаграм для візуалізації числових даних у формі діаграм. Така

робота студента також сприяє розвитку логічного мислення, адже потрібно розробити усі необхідні для проведення обчислень і побудови діаграм шаблони і передбачити захист від можливих помилок введення чи редагування.

Усі документи відображаються на вчительському веб-сайті проекту «Щедра чарівниця!». Сторінки зазначеного веб-сайту можна створити двома способами: за допомогою програмного забезпечення від корпорації Google – Сайти Google, або за допомогою програми з пакету програмного забезпечення Microsoft Office – SharePoint Designer. У першому випадку сайт автоматично буде розміщений на платформі Сайтів Google, а в другому випадку його потрібно буде завантажити на виділений хостинг самостійно.

В обох випадках майбутній вчитель початкових класів має продумати структуру сайту, систему горизонтальних та вертикальних зв'язків між його елементами, підібрати кольорову гаму для головної сторінки та сторінок інших рівнів, змакетувати головну сторінку та інші сторінки, продумати і розробити меню для навігації сайтом з урахуванням можливостей роботи учнів початкових класів. Враховуючи сучасний стан розвитку і поширення мобільних технологій і використання мобільних гаджетів учнями, вчитель може змоделювати сайт для роботи з мобільних додатків чи універсальний сайт для роботи з комп'ютерів та мобільних пристроїв. Усі ці завдання вимагають від учителя початкових класів глибоких мислительних операцій, достатньо високого рівня розвитку логічного мислення, навичок планування і використання сучасних цифрових технологій. Що знову ж приводить до розвитку та поглиблення логічного мислення у майбутніх вчителів початкових класів.

Крім дидактичних матеріалів, вчитель створює журнал успішності, де записує усі досягнення учнів, а також розробляє інструкції до виконання завдань проекту – проведення досліджень за допомогою опитування та анкетування.

Розроблення інструкцій до виконання завдань проекту полегшує роботу учнів привчає їх до опрацювання інструкційних матеріалів, але й передбачає логічне осмислення вчителем процесів виконання завдань дослідження, проведення опитувань. Така робота нерозривно пов'язана із розвитком логічного мислення майбутнього вчителя початкових класів, без якого неможливо передбачити можливі утруднення в роботі учнів чи порядок її виконання. Таким чином виконані майбутнім вчителем початкових класів підготовчі роботи з планування та організації роботи учнів у проекті сприяють розвитку логічного мислення, підвищують ефективність мислительних операцій, удосконалюють процеси мислення тощо.

Література

1. Дяченко-Богун, М. (2014) Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник педагогічної майстерності*. (14) 74-76.
2. Башкір, О. І (2018) Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Педагогіка та психологія*. (60). 33-44.
3. Мойсеєнко, Р. М. (2017) Активізація пізнавальної діяльності майбутніх фахівців засобами активних методів навчання в умовах університетської освіти. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. (159). 97–103.
4. Робоча навчальна програма з навчальної дисципліни «Комп'ютерно орієнтовані технології навчання» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 01 Освіта /Педагогіка, спеціальності 013 Початкова освіта. (2021). Вилучено з

Анотація

У статті розглянуто розвиток логічного мислення майбутніх вчителів початкових класів під час планування, організації та реалізації навчальних проєктів у початковій школі, охарактеризовано підготовчу роботу майбутнього вчителя початкових класів до вивчення оповідання Михайла Слабошпицького «За порогом осені» у вигляді телекомунікаційного навчального проєкту, наведено аналіз методичних і дидактичних матеріалів, розроблених майбутнім учителем початкових класів до уроку.

Ключові слова: проєкте навчання, початкова освіта, вища освіта, логічне мислення, українська література. телекомунікаційний проєкт.

УДК 378:159.92

Дика Любов Леонтіївна,
канд. філол.н., доцентка,
Хмельницький інститут соціальних
технологій Університету «Україна»
Голярдик Наталія Анатоліївна,
канд. психологічних н., доцентка,
НАДПСУ імені Богдана Хмельницького

РЕАЛІЗАЦІЯ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження. Проблема професійного росту людини, її успішності є центральною для акмеології, що почала формуватись як самостійна наукова дисципліна в 90-і роки ХХ століття. **Акмеологічний підхід** до змісту освіти, технологій навчання й виховання учнів, управління школою дозволяє перевести школу з режиму функціонування до режиму розвитку, при цьому значно підвищується і якість освіти, тому що в усіх суб'єктів освіти систематизуючими стають пізнавальні мотиви, навчання стає внутрішньою потребою, а творче переосмислення дійсності стає провідним. Необхідність акмеологічного підходу в навчально-виховному й управлінському процесі як у вищій, так і у загальноосвітній школі очевидна, оскільки суспільство очікує від навчальної установи, що її випускники будуть комунікабельними, креативними, самостійно мислячими особистостями, які прагнуть до успіху й уміють самостійно будувати індивідуальну траєкторію розвитку [1, с. 125].

Акмеологічні прийоми, акмотехнології пропонують практичне вирішення питання особистісного та професійного успіху. Пошук оптимальних, найбільш ефективних способів, що впливають на якість освіти, в останні роки тільки розширюється. Створюються нові педагогічні технології, актуалізуються вже відомі, оскільки все більш явною стає неспроможність традиційної освітньої системи відповідати новим соціокультурним та економічним умовам, що й доводить актуальність досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням акмеологічного підходу в навчанні загалом, його ролі в педагогічній діяльності присвячено

чимало наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Особливості акмеології висвітлювали у своїх працях такі учені, як: А. Деркач, В. Ільїн, С. Калаур, Н. Кузьміна та ін. Предметом досліджень ученої А. Смульської стали ознаки акмеологічної культури особистості. Окремим як теоретичним, так і практичним аспектам професійної підготовки майбутніх фахівців (зокрема майбутніх педагогів) присвячено наукові розвідки О. Галуса, О. Казакової, Л. Мотозюк, І. Шоробури та ін. Однак потребує детальнішого висвітлення такий аспект, як проблема реалізації акмеологічного підходу в освітньому процесі ЗВО.

Мета дослідження – з'ясувати сутність поняття «акмеологія» як однієї з важливих якостей підготовки майбутніх фахівців; проаналізувати зміст та умови реалізації акмеологічного підходу в освітньому процесі ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають науковці (В. Вакуленко, С. Калаур, С. Пальчевський), суть акмеологічного підходу полягає у здійсненні комплексного дослідження й відновлення цілісності суб'єкта, що проходить ступінь зрілості, коли його індивідні, особистісні та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, в усіх взаємозв'язках та опосередкуваннях, для того, щоби сприяти досягненню його вищих рівнів, на які може піднятися кожний [1, 2, 3].

Акмеологія (від грецького «акме» – це пік, вершина, найвищий ступінь будь-чого) – нова наукова галузь, комплекс наукових дисциплін, об'єктом вивчення яких є людина в динаміці її саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різноманітних життєвих сферах самореалізації [3, с. 8].

Новий аспект наукового пізнання вимагав перегляду традиційних поглядів на розвиток людини, підкресливши роль і значення зрілої людини в сучасних умовах. У зв'язку з цим, виникла низка проблем, які потребують свого вирішення. Актуальним стали як розробка життєвого шляху людини, так і досягнення результату на цьому шляху. По-новому осмислюється основний принцип акмеології – вершинність як методологічна база спрямованості в майбутнє, зростає розуміння змісту і стратегії життя, категорії соціального оптимізму, що дає підставу для вироблення цілепокладання особистості, мотивації формування акме [2, с. 50].

Зазначимо, що підвищення якості підготовки майбутніх професіоналів в будь-якій галузі діяльності є одним із пріоритетних завдань закладів вищої освіти, вирішення якого можливе за рахунок впровадження акмеологічного підходу, який визначає продуктивність процесу саморозвитку, реалізації творчих потенціалів студентів, можливості їхнього кар'єрного росту.

Акмеологію як науку на сьогоdnішньому етапі розвитку відрізняє фундаментальність, інтегрований характер і гуманістична спрямованість. Акмеологія є досить новою галуззю наукових знань у системі наук про людину, її предметом виступають «закономірності самореалізації творчих потенціалів дорослих людей на шляху до вищих рівнів продуктивності та професіоналізму» [4, с. 221].

Як зазначають провідні українські науковці (В. Вакуленко, С. Калаур, С. Пальчевський, А. Смульська), мета акмеології полягає в: удосконаленні особистості, допомозі в досягненні нею вершин фізичного, духовного, морального і професійного розвитку, а також гуманізація цього розвитку [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Не можемо не погодитися із думкою С. Калаур про те, що саме акмеологія як наука про механізми вдосконалення людської діяльності на

базі новітніх інноваційних технологій повною мірою може сприяти зазначеним вище тенденціям.

До основних завдань, які вирішує акмеологія, належать:

- з'ясування індивідуально-психологічних особливостей розвитку людини на різних ступенях зрілості та в період «акме»;
- виявлення відмітних ознак, які повинні бути розвинуті у дошкільному, шкільному віці та юності, що дозволило б суб'єкту успішно виявити себе на етапі зрілості;
- дослідження з позицій творчості певних аспектів традиційних концепцій психології особистості, впровадження їх в акмеологічну науку;
- дослідження шляхів самореалізації та розкриття її творчого потенціалу;
- розробка акмеологічних концепцій формування професійної самосвідомості;
- аналіз руху по шляху самовдосконалення та формування професійної майстерності;
- виявлення, опис і аналіз феноменології акме-форми життєдіяльності людини;
- в'яснення у ході досліджень, наскільки професійний розвиток спричиняє екзистенціально-особистісний чи, навпаки, особистісний, розвиток є лише побічним продуктом професійного;
- з'ясування механізмів і результатів впливів макро-, мезо-, мікросоціумів і природних умов на людину в період її підготовки до власного «акме» та впродовж нього;
- розробка стратегій організації життя людини, які б дали їй можливість всебічно й оптимально самореалізовуватися;
- удосконалення людської особистості, допомога їй у досягненні нею вершин у фізичному, духовно-моральному та професійному розвитку;
- вивчення можливостей продовження акме-періоду в житті людини [2, с. 51].

Зазначені вище положення щодо сутності та властивостей акмеології як науки підтверджує важливість формування акмеологічної культури у майбутніх фахівців будь-якої сфери діяльності. Саме вища школа покликана створювати умови для становлення соціально активної, морально й фізично здорової особистості дитини, зацікавленої в результатах своєї діяльності та здатної досягати поставлених цілей.

Незаперечним є той факт, що особистість, орієнтована на творчий саморозвиток як у професійному, так і соціальному аспектах, є соціально зрілою. Тому настановлення на досягнення вершин професіоналізму має бути закладена в освітньому процесі як один із дієвих механізмів акмеологічного підходу, який створює у студентів таку мотивацію. Акмеологія розглядає людину як цілісний феномен, досліджує її мотиви, рушії у досягненні професійних вершин. Тут особистість вивчається як суб'єкт діяльності і життєдіяльності загалом, який володіє не тільки своїми психічними здібностями, але і волею, характером для вирішення професійних і життєвих завдань [3, с. 10].

Реалізація акмеологічного підходу в освіті як одного з домінуючих чинників професійного становлення особистості майбутнього фахівця створює умову для формування акмеологічної культури особистості. На думку Н. Кузьміної, вона сприяє досягненню високого рівня професіоналізму та пролонгованої здібності особистості жити і діяти відповідно до цивілізованості [2, с. 51].

Основним системоутворювальним чинником акмеології є особистість, культура котрої розглядається в ній як результат розвитку способу її життєдіяльності. Культура, на думку А. Деркача, стає не просто способом діяльності, запозиченим досвідом, а новою якістю, новоутворенням особи. Культурна особистість, як вважає вчений, має іншу мотивацію, домагання, критерії у задоволенні; у неї відбувається повне переформування особистісної організації.

Ефективність формування акмеологічної культури майбутніх фахівців в навчально-виховному процесі вищої школи забезпечується обґрунтованими педагогічними умовами: соціальними, педагогічними, дидактичними, а також певними чинниками (активна самоосвіта, суб'єктивні дані).

Формуючи акмеологічну культуру майбутніх фахівців, викладачам вищої школи варто вміло застосовувати при цьому певну систему акмеологічного розвитку, яка може включати загальні заходи (діагностику, спецкурс-семінар, круглі столи, конференції, обмін досвідом, зустрічі з провідними акмеологами, огляд спеціальної літератури тощо) [5, с. 11].

У процесі діагностування (анкетування, опитування, бесіди) бажано встановити міру обізнаності студентів – майбутніх фахівців про сутність акмеології та її значення для життя людини, мету виховання щодо удосконалення своїх акмеологічних рис, труднощі в організації акмеологічного розвитку та ін.

Спецкурс в теоретичному плані може висвітлювати історію розвитку акмеології, теоретико-методологічні засади акмеологічних досліджень, концептуальні основи самовизначення і саморозвитку, акме-періоди в житті людини, шляхи оптимізації процесу акмеологічного розвитку в освітньому просторі, акмеологічні аспекти розвитку професіоналізму, зв'язок акмеологічного підходу з іншими видами психолого-педагогічних підходів до формування особистості, феномену проблеми акмеологічної культури, роль макро- і мікросоціумів у розвитку акмеологічної культури [6, с. 87].

На семінарах та різних традиційних і інноваційних практичних видах роботи доцільно обговорити питання про зміст акмеологічних знань, ключових понять-термінів, місце акмеології в системі інших наук про людину, критерії акмеологічного розвитку, технології саморозвитку, життєві цілі, самоздійсненість, акме-мотивацію, продуктивну Я-концепцію, роль ключових, базових і спеціальних компетенцій, акмеологічні ресурси особистості тощо.

Цікавим і ефективним у процесі формування акмеологічної культури у майбутніх фахівців є, наприклад, проведення круглих столів на різноманітну тематику: «Здоров'я і довготривалість акме-періоду в житті», «Еврилогія як наука про творчий потенціал людини», «Акмеологія: нова якість освіти», «Пошук смислу життя і акмеологія», «Духовні передумови акмеологічного розвитку», «Моя професійна дорога в мріях»; педагогічних читань «Акмеологічне середовище і педагогічний досвід В. О. Сухомлинського», «Здібності, обдарованість, талант» (у працях Щадрікова В. Д.), «Особистість починається з любові» (Максименко С. Д.), «Роль слова в акме-розвитку» тощо.

Значне місце під час формування акмеологічної культури студентів у вищій школі посідають тренінги інтелектуальної, емоційної, вольової сфери особистості, в процесі яких продуктивно задіюються всі суттєві сили людини.

Зазначимо, що формування акмеологічної культури особистості тісно пов'язане з її внутрішнім світом, як джерелом особистісного зростання, її загальною культурою. Культура розглядається і як сукупність матеріальних і духовних цінностей суспільства, і як моральний стан його, і як рівень розвинутої, досягненої в певній галузі (культура праці, культура мовлення), і як ступінь досконалості соціального і розумового розвитку [7, с. 8].

Всі ці аспекти культури мають суттєве значення для формування професіонала. Тому часто в планах роботи закладів вищої освіти окреме місце відводиться культурному напрямку, а саме: проведенню зустрічей з цікавими людьми (вченими, письменниками, композиторами, акторами), конкурсів виразного читання, походів в театри, на концерти, обміну інформацією про діяльність творчих колективів (викладацьких і студентських) в своїх закладах тощо.

Змістова робота щодо формування акмеологічної культури майбутніх фахівців має здійснюватися і в позанавчальний час: опрацювання спеціальної літератури, виконання індивідуальних програм акме-розвитку, участь у конференціях і семінарах різного рівня, творчі зв'язки з акмеологічними структурами і підструктурами, дослідження окремих аспектів педагогічної справи та інші форми самоосвіти, самоактуалізації, самореалізації, самовдосконалення [5, с. 224].

Саме використання такого широкого інструментарію акмеологічного розвитку в системі вищої освіти позитивно впливає на ефективність формування та розвитку різносторонньої особистості і професіонала, що прогресивно впливає на якість освіти загалом та акмеологічний рівень майбутніх фахівців зокрема.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результатом професійного становлення майбутнього фахівця в межах закладу вищої освіти є формування внутрішнього системного уявлення щодо функціональних завдань та обов'язків у безпосередній професійній діяльності. Показниками сформованості акмеологічної культури майбутніх професіоналів є: становлення та розвиток професійного мислення; соціальна активна позиція; самовиховання та його психолого-педагогічні основи організації; професійна компетентність; вміння критично мислити, прогнозувати свою діяльність, запроваджувати інновації; здатність до професійної творчості; наявність загальної та психологічної культури.

Перспективою подальших наукових досліджень може бути проблема формування акмеологічної культури у майбутніх працівників певної сфери діяльності, наприклад, правознавців, педагогів тощо.

Література

1. Вакуленко В. Педагогічна акмеологія: досягнення й проблеми. *Філософія освіти*. 2005. № 3. С.124-133.
2. Калаур С. М. Акмеологічні аспекти формування особистісної зрілості студентів у процесі навчання у ВНЗ. *Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та післядипломної освіти: українські традиції та європейська практика*. Хмельницький : Поліграфіст-2, 2011. С. 49-52.
3. Пальчевський С. С. Акмеологія – поклик майбутнього. *Акмеологія в Україні: наукове видання*. 2010. №1. С. 7-13.
4. Смутьська А. В. Формування акмеологічної культури майбутніх правознавців класичного університету. *Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць*. 2012. Спецвип. 6. Ч. 1. С. 220-225.

5. Смульська А. В. Акмеологічні знання та уміння майбутніх правознавців як змістова складова професійного саморозвитку. *Наукова скарбниця освіти Донеччини: наук.-метод. журнал*. 2013. № 2 (15). С. 86-89.

6. Смульська А. В. Формування акмеологічної культури майбутніх правознавців у навчально-виховному процесі класичного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Харків, 2013. 22 с.

7. Хомич Л. О. Загальнокультурний розвиток особистості майбутнього вчителя. *Аксіологічна концептосфера педагогічної освіти : тези доповідей філософсько-методологічного семінару*. Київ : LAT &K, 2010. С.62-64.

Анотація

У статті розглянуто особливості реалізації акмеологічного підходу в освітньому процесі закладу вищої освіти; висвітлено наукові засади сутності акмеології; з'ясовано, що ефективність процесу розвитку фахівця будь-якої сфери діяльності визначається як його активністю в реалізації особистісно-професійного потенціалу і досягненням особистісної зрілості та професійної компетентності, так і сформованістю в рамках професійної діяльності акмеологічного середовища. Доведено, що акмеологічний підхід до розвитку професіоналізму фахівця нового типу є одним із важливих сучасних підходів під час навчального процесу в закладі вищої освіти, які передбачають формування та становлення людини як цілісної особистості.

Ключові слова: акмеологія, акмеологічний підхід, освітній процес, заклад вищої освіти, професіоналізм.

Summary

The article examines the peculiarities of the implementation of the acmeological approach in the educational process of a higher education institution; the scientific principles of the essence of acmeology are highlighted; it was found out that the effectiveness of the development process of a specialist in any field of activity is determined both by his activity in the realization of personal and professional potential and the achievement of personal maturity and professional competence, as well as by the formation of an acmeological environment within the framework of professional activity. It has been proven that the acmeological approach to the development of the professionalism of a new type of specialist is one of the important modern approaches during the educational process in a higher education institution, which provide for the formation and development of a person as a complete personality.

Keywords: acmeology, acmeological approach, educational process, institution of higher education, professionalism.

Завалін Володимир В'ячеславович,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна».
Науковий керівник: **Безугла Жанна Сергіївна**
к. н. із соц. ком.

ЕЛЕКТРОННА КНИГА ЯК НОВА ФОРМА ЧИТАННЯ

Постановка проблеми. Стрімкий перехід суспільства до сучасних інформаційних технологій знаменує собою сьогодні головне завдання засобів масової інформації – враховувати потреби людей, створювати умови, що відповідають усім вимогам нового покоління в епоху цифрових технологій. Різні технологічні пристрої, комп'ютери, планшети, смартфони та ноутбуки стали невід'ємною частиною життя сучасної людини та значно полегшують її життя. До галузі бібліотекознавства увійшла нова форма читання – електронний формат книг. Точно невідомо, скільком людям подобається електронна книга, а скільком — друкована версія, але електронна книга набирає широкої популярності, особливо серед читачів дітей, підлітків і студентів, хоча і доросле покоління теж звертається до них. Компанії, які безпосередньо займаються розробкою та виданням електронних книг, мають великі перспективи у цифровому майбутньому книжкової індустрії. Поява електронної книги значно полегшила та спростила використання необхідної інформації. Проблеми падіння популярності друкованої книги викликані не швидким поширенням інформаційних технологій, популярністю «цифрового віку», а радше кризою читання, застою культури та духовності в цілому. Однак, незважаючи на популярність електронних книг, друковані версії, як і раніше, мають попит, залишаються не менш популярними та конкурентоспроможними на сучасному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переваги та недоліки використання електронної книги досліджували науковці О. Єсіна, Л. Лінгур. Електронний підручник в освітньому середовищі досліджували науковці Л. Коваль, П. Полянський, О. Полях, Н. Фіголь, М. Ястребов,. Особливості українських цифрових медіа для дітей та підлітків досліджувала Е. Огар. Проблеми читання розглядали А. Будкіна, О. Індюхова., Н. Мар'янчик, Д. Павличенко.

Формування цілі та завдання статті. Метою дослідження є обґрунтування розвитку електронної книги в контексті бібліотечно-інформаційної діяльності. Головним завданням є характеристика електронної книги (електронного підручника, дитячої електронної книги) для різних вікових категорій читачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дедалі більше українських вчених схиляються до визнання електронної книги бібліографічним матеріалом, хоча вона має безліч відмінностей, але при цьому виконує схожі функції та по суті є результатом еволюції традиційної книги. Крім того, підготовка електронної книги не може здійснюватися виключно фахівцями з інформаційних технологій, таке видання, як і паперове, потребує участі фахівців у галузі книжкової справи. Роботу бібліографа в цій галузі можна розглядати як реалізацію досвіду, накопиченого за весь час існування

паперової книги та досить добре вивченого, в основі якого лежать правила читацького сприйняття тексту. Тому в процесі створення змісту електронної книги необхідно враховувати елементи традиційної книжкової культури та використовувати сучасні електронні носії, завдяки яким книжкове спілкування виходить на новий рівень, який відповідає інноваційним технологіям. І це дає основу для подальшого вивчення та аналізу існування та вдосконалення електронних видань для українських вчених.

XXI століття пропонує величезні можливості доступу до інформації, і це слід розглядати як перевагу. Не має значення, який формат вибере читач, головне, щоб він мав можливість долучитися до скарбниці знань і, відповідно, підвищити власний інтелектуальний рівень. І це, безперечно, важливий чинник розвитку духовного потенціалу нації [5].

Здебільшого, в умовах сьогодення, електронні видання завойовують освітнє середовище, вони активно використовуються в освітньому процесі, але деякі з них, на жаль, не завжди якісні. Інтенсивність наукових досліджень та розробок, а також запровадження загальних вимог до електронної академічної літератури сприятимуть вирішенню цих проблем [9].

Деякі науковці вважають, що електронні книги – це майбутнє та порятунок читання. Всупереч багатьом прогнозам, глобальний електронний ринок підтримує зростання всього книжкового ринку, а не знищує друковану продукцію. Показники свідчать про те, що фактично більшість електронних клієнтів, які раніше читали друковані книги, все ще купують друковану продукцію. Крім того, електронні книги спрощують доступ до читання там, де немає доступу до книг і немає бібліотек [1].

Електронні книги, підручники, журнали та інші продукти інтелектуальної праці мають величезні переваги та потенціал. Їхнє видання не вимагає друкарень, друкарських верстатів або паперу, що економить ліси, виключає необхідність у додаткових приміщеннях, складах для зберігання матеріалів та розширює доступ до знань. Тому завдяки такому поширенню та популярності виникає необхідність категоризації електронних видань.

Підручник у його традиційному (друкованому) вигляді та функціональному призначенні як сховище наукових фактів та освітнього потенціалу відіграє важливу роль у формуванні інформаційного суспільства. Майбутнє за електронними виданнями, але найважливішим питанням на даний момент є стандартизація таких видань. Електронні книги, навіть автори таких видань, не завжди можуть визначити, чи справді це посібник, підручник чи довідник [8].

Існують різні думки та визначення поняття «електронний підручник». Електронний підручник розглядають як педагогічний програмний засіб, який складається з навчальних курсів або значних розділів цілих навчальних курсів. Розроблену гіпертекстову структуру навчальних матеріалів, наявність систем управління з елементами штучного інтелекту, блоку самоконтролю, мультимедійних блоків [2].

Також електронний підручник може бути як освітній програмний засіб, що складається з тексту чи окремих розділів, відмінними рисами якого є розвинені мультимедійні компоненти, гіпертекстова структура навчальних матеріалів, наявність системи адаптивного управління навчальним процесом. Штучний інтелект з елементами модулів самоконтролю. Такий підручник можна визначити як систему різних знань щодо пошуку, аналізу та узагальнення навчальної інформації [4].

Тому є два прямо протилежні погляди на поняття електронного підручника: з одного боку електронний підручник є окремим елементом електронного навчально-методичного комплексу, а з іншого його розглядають як електронні довідники, глосарії, лабораторні практикуми, тестові фонди, комп'ютерні тренажери та ін. Тим не менш електронні та друковані підручники мають спільні риси, зокрема: навчальний матеріал викладається з конкретної галузі знань; цей матеріал включає рівень сучасних наукових та культурних досягнень; матеріал у підручниках викладено системно, тобто є закінченим твором, що включає безліч елементів зі смисловими зв'язками та зв'язками між ними, що забезпечують цілісність підручника [3].

Аналізуючи майбутнє електронної книги, враховуючи темпи сучасного життя та темпи інновацій, можна сказати, що електронна книга, безсумнівно, повинна зайняти один із стабільних етапів сучасного технологічного процесу, що розвивається. Паперові книги мають суттєвий недолік — у них важко знайти потрібну інформацію, іноді, щоб знайти потрібну формулу чи визначення, доводиться перечитувати кілька розділів. Електронні версії долають ці недоліки: кілька кліків і ми легко знаходимо потрібну інформацію. І використовуємо спеціальний словник, за допомогою якого можна знайти значення потрібного слова, не закриваючи текст [8].

Водночас електронні підручники мають суттєву відмінність від паперових підручників за рахунок можливості використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедіа. Вони мають такі переваги: форма подачі матеріалу (наявність гіперпосилань, що дозволяють одразу перейти до необхідної інформації); доступність (можливість негайного скачування з електронної бібліотеки); оперативність публікації та редагування матеріалів (можливість оновлення матеріалів); зручне зберігання (вимагає менше місця); методи подання інформації (використання мультимедіа, що дозволяє динамічно подати матеріал). Однак виникає проблема захисту авторських прав: неможливо відрізнити піратську копію від оригіналу та контролювати поширення видання [10].

Українські вчені, звертаючись до характеристики, аналізу та класифікації електронних видань, більше уваги приділяють виданням для дітей та підлітків. Існують такі типологічні особливості українських цифрових медіа для дітей та підлітків, що мають ознаки універсального характеру: формат інформації (текстовий, візуальний, аудіо, комбінований); цільове призначення (художнє, пізнавальне, розвиваюче тощо), читачі (орієнтація на можливості дитини певного віку) та особливості; технологія доставки (локальна та мережева); тип подачі інформації (моно, мультимедіа); можливість зворотного зв'язку (інтерактивність); детермінованість та режим роботи; характер пристроїв, у яких можливий перегляд; формати, що читаються; рівень простоти використання (веб-юзабіліті) тощо [7].

Класифікація, типологія та систематизація електронних книг і видань для дітей та підлітків, обов'язково повинні включати певний ряд ознак, що використовуються сьогодні для загальних характеристик цифрових продуктів. Умовно їх можна розділити на ознаки універсального характеру: характер інформації (текст, зображення, звук, композиційний); мета (художня, освітня, розвиваюча тощо); звернення до читача (орієнтація на здібності дитини певного віку). А також символи конкретного характеру: технологія розповсюдження (локальна та мережева); тип подання інформації (моно-, мультимедіа); можливість відповіді (інтерактивність);

детермінованість та режим роботи (онлайн, офлайн); характер пристроїв, у яких можливий перегляд; формати, що читаються; рівень простоти використання (так зване веб-юзабіліті) тощо. З огляду на зазначені типологічні критерії, серед проаналізованих нами об'єктів ми пропонуємо виділити три. Типологічні групи видань:

- електронні ігри-книжки;
- електронні книги на кшталт мономедіа (електронна мономедійна книга);
- електронні книги з мультимедійного типу (електронна мультимедійна книга)[6].

Отже, можна констатувати, що в умовах швидкого розвитку комп'ютерних технологій та впровадження електронних ресурсів, нові інформаційно-комунікативні засоби не витісняють усталені інформаційні форми, а тісно взаємодіють з ними, що надає можливість людині вдосконалювати та підвищувати ефективність роботи в інформаційному просторі, яке все більше ускладнюється та розвивається. Звичайно, ступінь взаємного впливу та взаємодії різноманітних інформаційних технологій вирахувати надзвичайно складно. Будь-яке надбання людства має використовуватися розумно. Вже не можна заперечувати, що електронна книга радикально змінила наше сприйняття книжкового та видавничого ринку загалом. Проте електронна книга не може повністю замінити традиційну паперову версію, зокрема, не може замінити елегантний альбом із репродукціями чи подарункове видання. При цьому електронний підручник є освітнім продуктом, який не поступається друкованим аналогам і має більше функцій і можливостей. Основні переваги електронних підручників це їх вага, обсяг та габарити в порівнянні з комплектом паперових підручників, мобільність у сенсі оновлення контенту та можливість перекладу книг різними мовами, шрифт екологічність – відсутність витрат на папір та інші поліграфічні матеріали та багато іншого.

Література

1. Будкіна А., Павличенко Д. Електронні книги – це спасіння для читання. URL: <https://platfor.ma/magazine/text-sq/re-invent/dana-pavlichko/> (дата звернення: 05.11.2023).
2. Жалдак М. І., Лапінський В. В., Шут М. І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики : посіб. для вчителів. Київ. 2004. 110 с.
3. Єсіна О. Г., Лінгур Л. М. Електронні підручники: переваги та недоліки використання. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 1 (44). URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vsed/2012_44/44/181-186.pdf.
4. Коваль Л. Є. Електронний підручник як засіб вдосконалення професійної педагогічної освіти майстрів виробничого навчання. *Наукові праці. Серія: педагогіка, психологія і соціологія*. 2010. № 8. С. 79–85.
5. Мар'янчик Н., Індюхова О. Чому в Україні не купують і не читають книжки. *DeutscheWelle*. Німеччина. 2018. URL: <http://p.dw.com/p/144MN> (дата звернення: 11.11.2023).
6. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби). Львів. 2012. 320 с.
7. Огар Е. Типологічні особливості українських цифрових медіа для дітей та підлітків. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів. 2015. Вип. 5 (23). С. 241—251.

8. Полянський П. Про переваги і вразливі місця електронних підручників. URL: http://osvita.ua/school/school_today/16840.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

9. Фіголь Н.М. Переваги та недоліки використання електронних навчальних видань. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-54/36.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).

10. Ястребов М. І., Полях О. О. Електронний підручник — компонент сучасного освітнього середовища. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2010. № 40. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/VKPI/RR/2010_40/articles/40_161Yastrebov.pdf. (дата звернення: 12.11.2023).

Анотація

Визначено потреби читачів у розв'язанні суперечностей між усвідомленням необхідності друкованої книги та електронної. Характеристика електронних видань, як продукції, на яку з кожним днем зростає попит, відповідно кількість якої стрімко збільшується, а якість безперервно поліпшується. Визначення ролі електронних видань у навчальній сфері, значення електронних підручників і комп'ютерних освітніх технологій, що дають змогу засвоїти інформацію завдяки сучасним методам навчання. Проаналізовано досить високу цінність дитячих і навчальних електронних видань, як можливість застосування нових, більш ефективних, технологій не тільки навчання, але й поступового залучення дітей у процес навчання в ігровій формі.

Ключові слова: електронна книга, електронний підручник, інформаційні технології, паперові видання, дитяча електронна книга, мультимедійні засоби.

Summary

The needs of readers in resolving contradictions between the awareness of the need for a printed book and an electronic one have been identified. Characteristics of electronic publications as products for which the demand is growing every day, the quantity of which is increasing rapidly, and the quality is continuously improving. Determining the role of electronic publications in the educational field, the importance of electronic textbooks and computer-based educational technologies that make it possible to learn information thanks to modern teaching methods. The fairly high value of children's and educational electronic publications was analyzed as an opportunity to use new, more effective technologies not only for learning, but also for gradually involving children in the learning process in a playful way.

Keywords: e-book, e-textbook, information technologies, paper editions, children's e-book, multimedia tools.

Карпенко Оксана Анатоліївна,
здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
ЗВО Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
Інститут соціальних технологій
Науковий керівник: **Поджинська Ольга Олегівна,**
канд.псих.н., доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ В ОСІБ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Адекватна самооцінка є одним із основних елементів становлення, успішності, розвитку і реалізації особистості. У кожному віковому періоді, зокрема, і в ранній юності, є психологічні чинники, що впливають на її формування. Саме у ранньому юнацькому віці виникає вибір пошуку свого життєвого шляху, для реалізації своїх здібностей та можливостей, становлення свого «Я», де адекватність рівня самооцінки та рівень домагань особистості відіграють важливу роль.

Аналіз психологічної літератури показав, що феномен самооцінки у своїх роботах досліджували Б. Ананьєв, У. Джеймс, Е. Еріксон, Ф. Зімбардо, Л. Клочек, Ч. Кулі, М. Лісіна, А. Липкіна, Дж. Мід, О. Музика, М. Пирлик, І. Попович, К. Роджерс, С. Рубінштейн, О. Соколова, В. Століна, Н. Целовальникова, Д. Шилин, Н. Фельбаба та інші.

Мета статті полягає у емпіричному дослідженні психологічних чинників формування самооцінки у ранньому юнацькому віці.

Визначення поняття самооцінки в психології є дискусійним. Одні науковці вважають самооцінку провідним і самостійним новоутвореннями самосвідомості особистості (У. Джеймс, І. Кон, К. Роджерс) [2, 2], інші розглядають самооцінку як компонент Я-концепції (Р. Бернс) [7, 71], як процес, результатом якого є образ-«Я» (Є. Белінська, Г. Гуменюк, О. Красіло), як характеристику індивідуальності особистості (В. Гінецінський) [2, 47].

У емпіричному дослідженні взяли участь 32 старшокласники, віком 14-17 років (13 дівчат і 19 хлопців), що було проведене в березні 2023 року на базі Білоцерківського природничо-математичного лицею-гімназії № 16.

Для вивчення психологічних чинників самооцінки ми використовували наступні методики (таблиця 1.).

Таблиця 1
Методичний інструментарій для вивчення психологічних чинників самооцінки

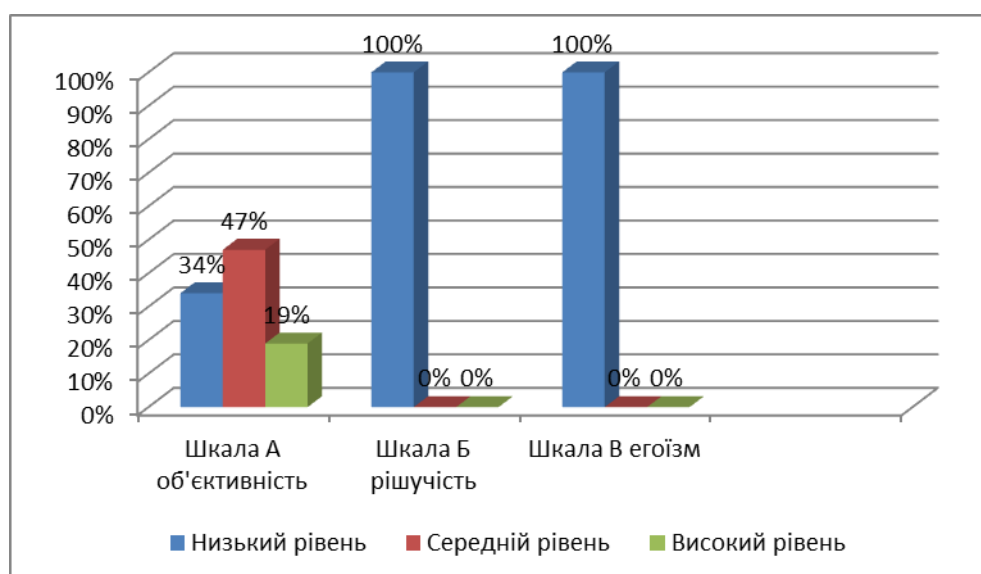
п/п	Назва методики	Мета дослідження
	«Самооцінка характеру методом оціночних шкал» [3, с. 197].	Дослідити ступінь об'єктивності при самооцінюванні та критичного ставлення до себе, рівень невпевненості, рішучості та впевненості, рівень егоцентризму.
	«Самооцінка особистості» [4, с. 134].	Визначити рівень самооцінки: завищений, адекватний, низький.
	Методика «Питальник К. Роджерса	Виявлення рівня успішності

	для визначення адаптованості / дезадаптованості особистості» [1, с. 263].	соціально-психологічної адаптації.
	Методика «Дослідження тривожності (опитувальник Спілбергера)» [6, с. 62].	Оцінити рівнів особистісної і ситуативної тривожності.
	Методика «Тест на асертивність і шкала асертивності» [5, с. 51].	Визначення рівня асертивності.

За допомогою анкети ми проаналізували біографічні дані респондентів та соціальні аспекти їх життя (ставлення однокласників, вчителів, кількість друзів). Зокрема встановили, що 41 % учасників проживають у не повних родин (без батька). При цьому, 16 % учнів є єдиною дитиною, 53 % – старшою і 10 % – меншою дитиною в сім'ї. Щодо ситуації в школі, то 16 % старшокласників повністю задоволені ставленням однокласників, 37 % скоріше задоволені і майже половина учасників – відповіли нейтрально з приводу ставлення до них однокласників. Аналогічна ситуація склалася з оцінкою у ставленні вчителів до учасників дослідження. Разом з тим, 9 % респондентів повідомили нас, що мають багато друзів, 59 % – мають декілька хороших друзів, 18 % – мають товаришів і 13 % зізналися, що, наразі, мало з ким спілкуються.

При дослідженні рівня самооцінки старшокласників ми встановили, що 59 % (19 осіб) мають низький рівень самооцінки. Такі учні постійно очікують на похвалу з боку важливих для них людей (однолітки, батьки, дорослі, вчителі). Їм складно комунікувати у суспільстві, висловлювати і аргументувати власну думку. Натомість, 41 % учасників (13 осіб) продемонстрували нам адекватний рівень самооцінки. Такі старшокласники мають свою думку і, за потреби, відстоюють її. Ці учні відкриті до нових контактів, мають досить чіткі життєві принципи, цілі та цінності і складно піддаються маніпуляції.

Додатково, за допомогою методики «Самооцінка характеру методом оціночних шкал» ми детальніше дослідили прояви самооцінки старшокласників. Результати зображені на рисунку 1.

Рис. 1. Показники компонентів самооцінки у (%)

З рис.1 ми бачимо, що 34 % (11 осіб) мають низькі показники об'єктивного ставлення до себе та оточуючих, 47 % (15 осіб) – середній рівень та 19 % (6 осіб) – високий рівень. Об'єктивність – це одна із ключових характеристик самооцінки особистості. Вона дозволяє розуміти свої переваги та недоліки, адекватно ставитись до критики та оцінювати інших.

Варто зазначити, що усі респонденти продемонстрували нам низькі показники рішучості та егоїзму особистості в феномені дослідження самооцінки. Близько у 60% старшокласників переважають низькі показники самооцінки. Таким чином, виникла необхідність дослідити чинники, які впливають на її формування.

Проаналізувавши отримані результати за методикою К. Роджерса для визначення адаптованості/деадаптованості особистості, помічаємо, що 6% респондентів (5 осіб) мають низький рівень адаптивності – такі учні складно пристосовуються до нових умов, болісно переживають зміни в їхньому житті та мають низький рівень стресостійкості, у 43 % старшокласників (14 осіб) переважають середні показники і у 41 % (13 осіб) – високі показники. Високий рівень адаптивності дозволяє їм швидко мобілізуватися, адекватно оцінювати свої сили і можливості та рішуче діяти в складних життєвих ситуаціях.

Наступним чинником, який ми досліджували, була особистісна та ситуативна тривожність. Результати за методикою «Дослідження тривожності (опитувальник Спілбергера)», представлені на рисунку 2.

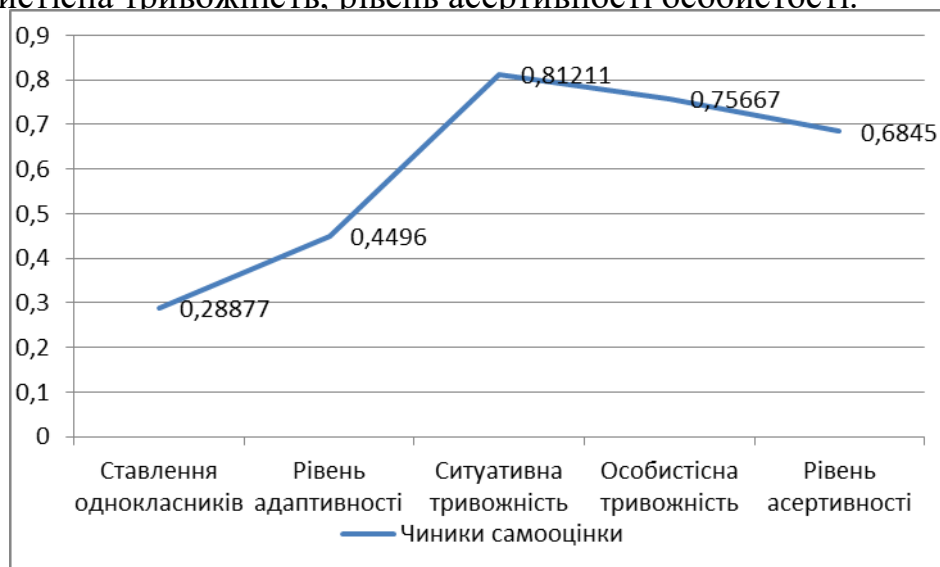
Рис. 2. Показники ситуативної та особистісної тривожності у (%)

Відтак, у 9 % респондентів переважають низькі показники тривожності, а у 53 % – середні показники ситуативної тривожності і 41 % середні показники особистісної тривожності. Високі показники продемонстрували відповідно 38% та 50% досліджуваних. За допомогою тесту на асертивність ми визначили, що 19% учасників дослідження (6 осіб) продемонстрували низькі показники асертивності – такі учні ніколи не бувають лідерами в компанії, вони не впевнені в собі і не готові брати на себе відповідальність. Середні показники мають 72% (23 особи): такі особи розуміють свої сили та можливості, готові брати на себе відповідальність, але не самостійно. І лише 9% (3 особи) показали високі показники: такі старшокласники - лідери в класі, в школі, серед компанії друзів, вони активні і відповідальні, мають чітку життєву позицію

Ми припускаємо, що виявлені за допомогою U-критерію Манна-Уїтні відмінності між показниками високого рівня особистісної та ситуативної

тривожності детерміновані умовами в яких перебуває наша країна, а саме повномасштабним вторгненням країни сусіда. А відтак, через постійні обстріли, диверсії та відключення світла і води тривожність вже стала «хронічним станом», а не ситуативним явищем.

За допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона ми виділили чинники, які впливають на самооцінку старшокласників найбільше (рис.3): ставлення однокласників до учня, рівень адаптивності особистості, ситуативна та особистісна тривожність, рівень асертивності особистості.

Рис. 3. Психологічні чинники формування самооцінки старшокласників

Ставлення вчителів до учня, наявність друзів та сприйняття індивідом групи статистично значущих результатів не показали. А отже, адекватній самооцінці старшокласників сприяють висока адаптивність, хороше ставлення однокласників та високий рівень асертивності особистості.

Висновки. Самооцінка є важливим регулятором поведінки, вона тісно пов'язана з рівнем домагань, цілей, які людина ставить перед собою.

В емпіричному дослідженні проблеми психологічних факторів формування самооцінки в період ранньої юності встановлено чинники, які впливають на самооцінку: найбільшою мірою впливає ситуативна тривожність та особистісна, значна доля впливу припадає на рівень асертивності, дещо менший вплив мають рівень адаптивності та ставлення однокласників. Досліджено, що 59% учасників дослідження мають низький рівень самооцінки і 41% продемонстрували нам адекватний рівень самооцінки.

Виявлені відмінності між показниками високого рівня особистісної та ситуативної тривожності детерміновані умовами, в яких перебуває наша країна, а саме повномасштабним вторгненням країни-сусіда.

Увагу вчителів варто акцентувати на набутті досвіду групової взаємодії учнів, що запобігає відчуженню, допомагає розв'язувати міжособистісні проблеми, а також включенню безоцінних епізодів на уроках, що сприятиме зниженню ситуативної тривожності в умовах навчального процесу. Старшокласники наголошують, що їх труднощі не є унікальними, що й інші однокласники проживають схожі відчуття, тому батькам рекомендовано зменшити свої очікування від дітей, для зниження їх тривожності. Старшокласників варто залучати до проходження тренінгу на підвищення

самооцінки, приділяти достатньо часу їх захопленням, хобі, провадити самостійну роботу по зниженню самокритики.

Література

1. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
2. Дядюкіна Є. В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_21 (дата звернення 16.11.2023)
3. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
4. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
5. Токарева Н.М. Шамне А.В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ. 2017. 548 с.
6. Мірошніченко О.А. Діагностика особистості майбутнього психолога: Методичний посібник до вивчення дисципліни «Практикум із загальної психології» для студентів спеціальності 7.040107 «Психологія». Житомир, 2012. 190 с.
7. Прокопенко Т. Теоретичні підходи до визначення поняття «самооцінка» в психолого-педагогічних дослідженнях / наук. кер. М. Шпак. *Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. Вип. 38. С. 70-73

Анотація

В статті представлено результати емпіричного дослідження психологічних чинників формування на самооцінку у ранньому юнацькому віці. Встановлено, що більша половина старшокласників мають низький рівень самооцінки. Визначено, що формуванню самооцінки у ранньому юнацькому віці сприяють висока адаптивність, хороше ставлення однокласників та високий рівень асертивності особистості і заважають висока ситуативна та особистісна тривожність.

Ключові слова: самооцінка, ранній юнацький вік, тривожність, асертивність, адаптація.

Summary

The article presents the results of an empirical research of psychological factors in the formation of self-esteem in early adolescence. It was established that more than half of high school students have a low level of self-esteem. It was determined that the formation of self-esteem in early youth is facilitated by high adaptability, a good attitude of classmates and a high level of assertiveness of the individual, and is hindered by high situational and personal anxiety.

Key words: self-esteem, early adolescence, anxiety, assertiveness, adaptation.

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ ПРАКТИКИ СУПЕРВІЗУВАННЯ В ПСИХОЛОГІЇ

Постановка проблеми. Одним із ключових завдань супервізії в психологічній діяльності є розвиток здатності фахівця до рефлексивної практики, що передбачає детальне розуміння фахівцем-психологом своїх клієнтів, а також своєї професійної особистості, що допомагає йому усвідомити способи спілкування та відповіді під час сесії як клієнтами, так і колегами в контексті формування та підтримування професійної ідентичності. Соціальна ситуація в Україні в часі повномасштабної війни Росії проти України спричиняє безліч викликів у професійній діяльності психологів. Фахівці які часто стикаються із запитами та станами клієнтів з якими раніше не працювали, в силу соціальних обставин чи своєї спеціалізації.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Супервізію як невід'ємну складову становлення психолога-практика досліджують Г. В. Католик (2006;20230) Я. В. Чаплак та Л. В. Кирилецька (2010), О. В. Сазонова (2020), проблему труднощів супервізування та специфіку стосунку із супервізантом описує Quarto, С. J., (2003), на дослідження ефективності моделей супервізування можна натрапити в працях: Burke, Goodyear, & Guzzard, (1998); Skjerve, (2009); Ladany, (2000); Skjerve, (2009).

Мета статті – розкрити етапи та специфіку становлення практики супервізії, а також описати функції та труднощі супервізійного супроводу.

Належна увага до своєї діяльності поглиблює фахівцем-психологом розуміння та співчуття, для розгляду та виправлення проблемних аспектів стосунків, а також відповідальності за їхні наслідки. Розвиток осмисленого розуміння психологом-практиком власних і клієнтських думок, почуттів, реакцій і моделей стосунків дозволяє йому децентруватись від суб'єктивних припущень, вирішувати складні проблеми та коригувати свою поведінку, щоб уникнути пасток непрофесійності в практиці що значною мірою забезпечується супервізуванням.

Концепція супервізії існує майже так само довго, як і сама професія психолога. Розвиток супервізії в рамках психотерапії можна більш-менш узгодити з розвитком теорії та практики психотерапії, її коріння в моделі учнівства, в якій «майстер» передавав свої знання та майстерність «учневі», як тільки терапевти почали надавати навчання іншим терапевтам, системи супервізії почали з'являтися в традиціях різних підходів. Розвиток традиції професійного супроводу виокремлює три етапи, що відбуваються в основному в межах трьох часових періодів, а саме:

- 1) 1920-ті рр., основи психоаналітичної традиції;
- 2) 1950-ті рр., поява гуманістичних / екзистенціальних та когнітивно-поведінкових шкіл;
- 3) 1970-ті рр., коли супервізія почала детермінуватися як навчальна діяльність, а не лише як консультативна діяльність.

Заснування Берлінського інституту в 1920-х рр. ознаменувало більш менш уніфікованого розуміння супервізії в навчальному контексті. В

контексті історичного екскурсу 3. Фройд був визнаний «першим супервізором» в рамках психотерапії, що дисконтується Дж. Мілном, який припускає, що «учнівська модель» існує протягом століть, і, можливо, витoki професійного супроводу походить ще від стародавніх греків. В контексті розвитку психоаналітичного навчання з'явилася концепція супервізії, або, як її називали, «аналізу контролю», метою якого було зберегти автентичність підходу. В 1930-х рр. виникла дискусія «навчання чи терапія?», і вона залишається не вирішеною досі. Таких дослідників як Бернард, Goodyear, Ekstein, Wallerstein вважають перших прихильників психодинамічної моделі супервізії, яка зображувала супервізію як процес викладання та навчання, у якому наголошувалося на навчанні, а не на аналітичному лікуванні супервізанта, що вкрай важливо [1; 2].

Дати визначення професійного супроводу і досі є доволі складно. Він має різні значення в різних контекстах. Наприклад, з професійної точки зору, у навчанні консультуванню та терапії це так є невід'ємною частиною навчального процесу та вбудованою в цей контекст. Підтримується формальним навчанням і, часто, особистою терапією. У цьому контексті це найбільш яскраво оцінковий аспект, оскільки розвиток компетенції починаючого фахівця уважно відстежується в роботі з клієнтом. Молодий фахівець, як консультант або психотерапевт працює над акредитацією або реєстрацією, нагляд все ще є оцінковим [2].

Післяакредитація / реєстрація, професійний супровід є вимогою всієї подальшої практики, відбувається зрушення в бік консультації та менше оцінки. Тим не менш, елемент «супроводу» завжди присутній. Однак він не охоплює суті міжособистісних наглядових стосунків. Це також не підтверджує того, що досвід навчального процесу, який є в суть супроводу та як це відбувається у зв'язку з мінливістю цього досвіду [1].

У відповідь на запитання «що таке супервізія?» з точки зору професійної практики, Британська асоціація консультування та психотерапії (BACP, 2008) та Відділ консультативної психології Британського психологічного товариства (BPS), дають наступні рекомендації щодо професійного супроводу також містять корисне визначення та рамки для розмірковують про складність супервізії, коли вони описують її як «діяльність», «процес», «стосунок» та «практику». BPS описує, супервізію як професійну та етичну активність для рефлексії над процесом, яка дозволяє «ігрову рефлексію» для цілей майбутніх дій і відрізняється від терапії [2].

Супервізія – це процес «безперервного спільного, експериментального та трансформаційного навчання», який спирається на практику та наукові знання. Це стосунки «взаємної довіри, поваги та чесності», що враховує навчальні запити супервізанта. Зрештою, це практика обмежений явним контрактом і спирається на загальні та явні моделі професійного супроводу [3].

Значення супервізії та те, як вона реалізується в консультуванні та психотерапії, змінювалося протягом багатьох десятиліть, але основна мета залишилася. По суті, супервізія існує для сприяння професійному розвитку супервізанта незалежно від рівня його досвіду з метою підвищення результативності психологічної допомоги клієнтам. Щоб зрозуміти значення та мету професійного супроводу, необхідно розглядати, як він історично розвивався у галузі психологічної допомоги та проаналізувати основні визначення, які постають під час спроби з'ясувати мету та завдання супервізії в консультуванні та психотерапії [1; 2; 3].

Супервізійна практика призначена для виконання трьох пов'язаних між собою, але водночас дещо суперечливих функцій:

1) нормативних функцій моніторингу та забезпечення благополуччя клієнта, а також моніторингу та оцінки компетентності супервізанта;

2) відновлювальні функції підтримки особистого та професійного благополуччя супервізанта (уникнення вторинної травматизації в роботі з важкими досвідами пацієнтів, попередження емоційного тощо);

3) формувальні функції навчання та керівництва професійною практикою супервізанта.

За дослідженнями (Quarto, C. J., 2003) супервізори можуть впоралися з труднощами запиту багатоаспектності стосунку супервізанта, використовуючи наступні підходи [4]:

- реляційний (іменування, перевірка, налагодження, підтримка, передбачення, дослідження паралельного процесу, визнання помилок і моделювання);

- рефлексивний (сприяння рефлексії, збереження уважності та моніторингу, збереження терплячості та відкритості, опрацювання контрперенесення, регулярність супервізії та концептуалізація випадку);

- конфронтативний (конфронтація умовно, конфронтація безпосередньо, відмова / припинення супервізії, застосування офіційних дій, звернення до персональної терапії та дерективність); та уникання втручань (боротьба, утримання та відмова).

Однак дослідження супервізорів (Skjerve, 2009) показують, що використання непрямих втручань, таких як моделювання, слухання, опитування та проведення загальних теоретичних / методологічних обговорень перед вирішенням конкретних питань, особливо коли необхідно вирішити питання особистого стилю та якостей супервізанта. Також індуктивність спільного мислення зменшує занепокоєння супервізантів (Бернарда та Гудієра, 2009), особливо, що стосується управління сильним контр-перенесенням, супервізори повідомили про використання таких стратегій, як опрацювання досвіду з колегами або участь у саморефлексії (Ladany, 2000). Деякі дослідники в контексті вирішення конфліктів супервізування рекомендують певне саморозкриття через контр-перенесення супервізором (Burke, Goodyear, & Guzzard, 1998), інші вважають, що таке розкриття заважає процесу супервізії (Skjerve, 2009). Зокрема, розкриття супервізором сексуального потягу до супервізанта не рекомендовано як стратегія (Ladany, 2000; Skjerve, 2009) [5].

Етична складова супервізійного супроводу полягає в тому, щоб створити в супервізійному стосунку обстановку толерантності та уваги, яка дозволила б супервізанту висловлювати свої особисті бачення ситуації клієнта, його запиту та власного його переживання психологом. Дослідники та практики (Хьюз, Пенджеллі, Хокінз, Шоетом) використовують різні метафори та аналогії для з'ясування природи процесу супервізії вважають, що супервізор повинен мати здатність балансувати в наближенні впритул до мети, та здатності віддалятися від неї для отримання абстинентного погляду [3; 5; 6]. Тому в спільному творчому процесі, в рамках якого супервізор і супервізант — генерують нові сенси, які не могли б бути досягнутими у разі однієї лише внутрішньої психічної роботи кожного із партнерів окремо.

В Етичному стандарті, прийнятому американською психологічною асоціацією (АРА), включені, наступні змісти щодо супервізійного супроводу: (2.01.) межі компетенції; (2.05.) делегування роботи іншим особам; (3.08.)

експлуатаційні стосунки; (4.03.) запис; (6.06) точність у звітах для платників і джерел фінансування; (7.01) розробка освітніх і навчальних програм; (7.04) розкриття особистої інформації студента; (7.06) оцінка успішності студента та супервізора; (7.07) сексуальні стосунки зі студентами та супервізором; (9.07) оцінка некваліфікованими особами; (10.01) інформована згода на терапію [3; 9].

Юридичні проблеми. Ведення документації, яка вимагається від супервізанта, включно з тим, яку інформацію слід подавати в історію клієнта та як довго мають зберігатися записи. Крім того, важливо, щоб усі сторони розуміли, хто в кінцевому підсумку контролює записи а саме, установа, супервізор чи супервізант [7].

Документація про діяльність із супервізування, наприклад обговорення прогресу клієнта та змін у плані консультивання, статус зайнятості — наприклад, є керівник повинен бути найнятий установою чи супервізанти самі оплачують зовнішній супровід, доступність супервізора для суперізанта, наприклад, під час особистої зустрічі на початку процесу роботи з супервізантом обсяг прямого надання послуг порівняно з дослідженням. Письмовий договір між супервізором і супервізантом є важливим для встановлення обов'язків і відповідальності обидвох сторін. Слід розуміти, що значна) відповідальність за надання психологічної допомоги (в залежності від кваліфікації супервізанта лежить на супервізорі. Ця детермінанта апелює не лише до аналізу свідомих звітів роботи суперізанта але й до осмислення глибинних патернів його переживань та мотивацій в професійній практиці [5; 6].

Адміністративні проблеми. Водночас із супервізуванням постають різноманітні адміністративні питання. Планування наперед може допомогти підвищити рівень комфорту супервізара, водночас забезпечивши їхнім супервізантам організацію та структуру для сприяння їхньому професійному розвитку.

Важливими аспектами тут постає створення та передача опису посади Надання орієнтації щодо практики супервізування, а також політики та процесу на робочому місці, а саме планування, проведення дидактичної складової супервізійного супроводу. Встановлення та моніторинг цілей супервізійного супроводу. Документування роботи та оформлення документації, проведення оцінювання ефективності, надання відгуків та вирішення проблем продуктивності супервізанта [4; 7].

Робота супервізора може бути складною, з безліччю пов'язаних питань, які важливо вирішити, а саме правові, етичні та адміністративні міркування, які необхідні щоб організовано підійти до супервізії психологів-практиків.

Основні труднощі найчастіше постають в контексті ширини сфери компетентності супервізанта та його етичної поведінки, особистісних характеристик супервізанта, контр-перенесення супервізора та проблем та неузгодженнях у супервізійних стосунках [8; 9].

Висновки. Ми з'ясували основні етапи становлення та концептуальні особливості супервізійної практики. Окреслили функції супервізійного супроводу, а саме нормативні, відновлювальні та формувальні. Описали виклики пов'язані з етичними питаннями та структурою роботи, а також глибинними, несвідомими процесами взаємодії. Розглянули моделі супервізійного стосунку, зокрема навчальну та психодинамічну, які є відмінними. Також в статті дано характеристику супервізійних підходів, таких як реляційний, рефлексивний та конфронтативний.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть бути скеровані на емпіричне вивчення специфіки супервізування та особливості надання професійного супроводу фахівцям з огляду на їхній запит та загальну картину взаємодії з клієнтом та в процесі супервізування.

Література

1. Ушакова І. В. Супервізія : навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 228с.
2. Етичний кодекс психолог. *Психолог.* 2004. №43 (139). С. 1 – 4.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/ed20190117#n42> (дата звернення: 05.06.2023).
4. Creaner What is the Meaning and Purpose of Supervision? 02_Creaner_Ch-01.indd 5 21-Nov-13 AM: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/58975_Creaner.pdf
5. Miller, David. *Conselling for Healthcare Providers: Stress Prevention and Management/ HIV/AIDS Counselling/ G/Bellani (Eds).* Milan: McGraw Hill, in press. 1993. P. 27-33.
6. Quarto, C. J. (2003). Supervisors' and supervisees' perceptions of control and conflict in counseling supervision. *The Clinical Supervisor*, 21, 21–37.
7. Ladany, N., Constantine, M. G., Miller, K., Erickson, C. D., & Muse-Burke, J. L. (2000). Supervisor countertransference: A qualitative investigation into its identification and description. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 102–115.
8. A Practice in Search of a Theory Supervising and Being Supervised Jan Wiener, Richard Mizen, Jenny Duckham (2017). Publisher Bloomsbury Academic.
9. Creaner What is the Meaning and Purpose of Supervision? 02_Creaner_Ch-01.indd 5 21-Nov-13 AM: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/58975_Creaner.pdf
10. Carroll, M., & Gilbert, M.C. (2011). *On being a supervisee: Creating learning partnerships, 2nd edition.* Victoria: PsychOz Publications. P. 44 – 53.
11. Hess, A. K., (2011). Psychotherapy supervision. In J. Norcross, G. R. VandenBos & D. K. Freedheim, (Eds), (2011). *History of psychotherapy: Continuity and change* (2nd ed., pp. 703-722). Washington, DC: American Psychological Association. doi: 10.1037/12353- 047.
12. Miller, David. *Conselling for Healthcare Providers: Stress Prevention and Management. HIV/AIDS Counselling/ G/Bellani (Eds).* Milan: McGraw Hill, in press. 1993. P. 27-33.
13. Holloway, E. L. (1987). Developmental models of supervision: Is it development? *Professional Psychology: Research and Practice*, 18 (3), 209–216. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.18.3.209>
14. Hess, A. K., (2011). Psychotherapy supervision. In J. Norcross, G. R. VandenBos & D. K. Freedheim, (Eds), (2011). *History of psychotherapy: Continuity and change* (2nd ed., pp. 703-722). Washington, DC: American Psychological Association. doi: 10.1037/12353- 047
15. Quarto, C. J. (2003). Supervisors' and supervisees' perceptions of control and conflict in counseling supervision. *The Clinical Supervisor*, 21, 21–37.
16. Ladany, N., Constantine, M. G., Miller, K., Erickson, C. D., & Muse-Burke, J. L. (2000). Supervisor countertransference: A qualitative investigation into its identification and description. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 102–115.

Анотація

Розглянуто етапи становлення та концептуальні особливості практики супервізії. Проаналізовано функції супервізійного супроводу та його складові, а також описано виклики та моделі супервізійного стосунку.

Ключові слова: супервізія, саморефлексія, психоаналіз, підходи до супервізування.

Summary

The stages of formation and conceptual features of supervision practice are considered. The functions of supervisory support and its components are analyzed, as well as the challenges and models of the supervisory relationship are described.

Key words: supervision, self-reflection, psychoanalysis, approaches to supervision.

УДК 159.922.8:159.942

Копчар Віталіна Миколаївна,

здобувачка вищої освіти

другого (магістерського) рівня,

ЗВО Відкритий міжнародний університет

розвитку людини «Україна»

Інститут соціальних технологій

Науковий керівник: **Острияк Тетяна Сергіївна,**

канд.педаг.н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Важливим аспектом психічної діяльності людини є почуття та емоції як своєрідне ставлення до навколишнього світу, що проявляється у формі переживань. Часто емоцію визначають як пережите ставлення людини до чогось або когось (наприклад, до існуючої або майбутньої ситуації, іншої людини або самої себе). Емоції (афекти, щирі почуття) – це стани страху, гніву, смутку, радості, любові, надії, горя, відрази, гордості тощо. Багато таких переживань згадувалися в психології.

Аналіз літератури показав, що феномен емоційно-почуттєвої сфери є актуальним в дослідженнях таких вчених як: В. Вунд, К. Ізард, І. Кон, Г. Джонсон, С. Томкінс, Ж. Піаже, В.Барабанчиков і Т. Майкова, які вивчали розуміння (ідентифікацію) емоцій іншого. Сутність переживання як головної структурної одиниці емоцій і почуттів визначали Л. Виготський, К. Платонов, Ф. Василюк й інші. Г. Сельє створив концепцію стресу як емоційного стану, розробив когнітивну теорію емоцій. Українські психологи Г. Ващенко і О. Запорожець присвятили свої праці дослідженню розвитку емоційно-вольової сфери людини тощо.

У сучасному тлумачному психологічному словнику зазначається, що «емоції — психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання змісту життєвих явищ і ситуацій, обумовленого відношенням їхніх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта. Емоції – неодмінні компоненти життєдіяльності, могутній засіб активізації сенсорно-перцептивної діяльності особистості» [3, с.127].

При цьому, «почуття – одна з основних форм переживання людиною свого ставлення до предметів і явищ дійсності, що відрізняється відносною сталістю. На відміну від ситуативних емоцій і афектів, які відбивають

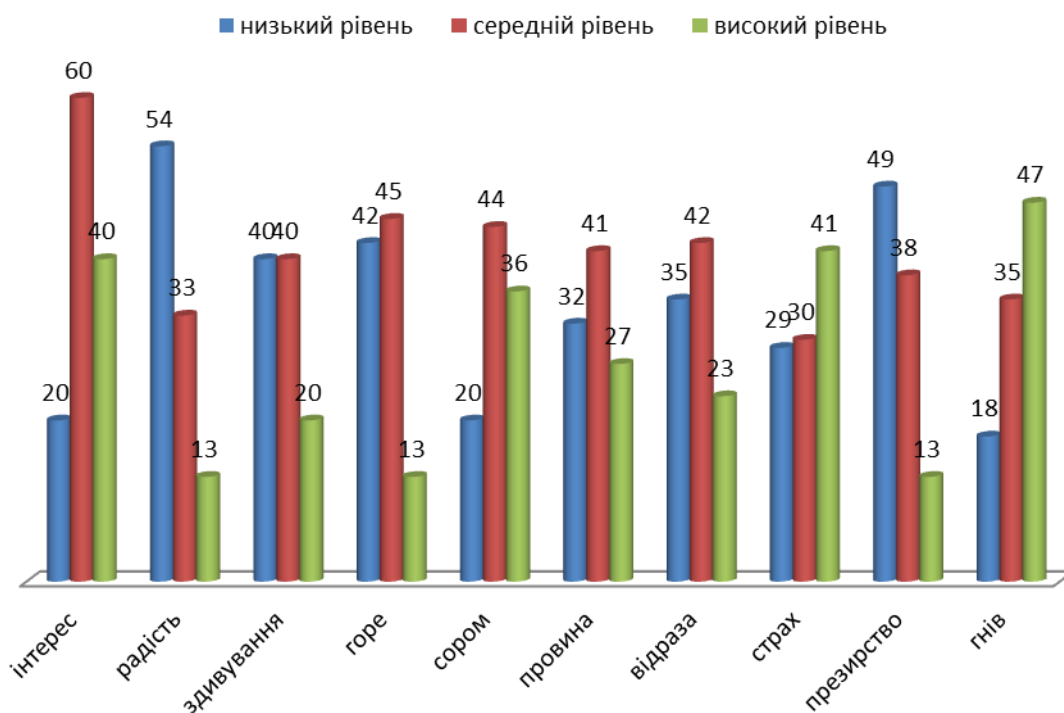
суб'єктивне значення предметів у конкретних сформованих умовах, почуття виділяють явища, що мають стабільну мотиваційну значимість» [3, с. 360]

О. Винославська звертає увагу на роль емоцій і почуттів у житті людини та стверджує, що емоції проявляються як різноманітні периферичні зміни, що впливають на всі внутрішні, вісцеральні процеси, від яких залежить життєдіяльність організму. Емоція мобілізує всі сили, необхідні, наприклад, у випадку страху, гніву і болю, щоб привести організм у стан готовності до термінових енергетичних витрат [2, с. 137].

На думку М. Варія, прогностична функція емоцій полягає у включенні в процес імовірнісного передбачення, тобто емоції допомагають оцінити майбутні події (наприклад, приємність відвідування людиною театру або передчуття неприємних переживань після іспиту, коли студент не встиг підготуватися належним чином) [1, с. 190].

Нами було проведено дослідження емоційно-почуттєвою сфери осіб юнацького віку. У дослідженні особливостей прояву емоцій та почуттів взяли участь 30 досліджуваних (17 осіб – представники жіночої і 13 – представники чоловічої статі, віком від 20 до 25 років) – здобувачі вищої освіти Білоцерківського інституту економіки та управління Університету «Україна».

Так, методика «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) К. Ізарда використовувалась для діагностики домінуючого емоційного стану за допомогою шкали важливості емоцій. Результати за даною методикою представлено на рисунку 1.

Рис. 1 Розподіл групових значень за шкалами методики «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) К. Ізарда

За результатами дослідження в досліджуваних найбільш вираженими є показники «Гнів» (47%) та «Інтерес» (40%). Високий рівень переживання емоції «гніву» свідчили про емоційну напругу, відчуття нереальності, почуття соціальної та емоційної самотності в умовах військового вторгнення держави агресора.

Вище середнього показники переживання емоції «Інтересу» свідчать про переживання позитивної емоції, яка мотивує робити певні дії, щоб здобути

мир та спокій, розвиток навичок та вмій, активізує процеси пізнання, стимулює допитливість, енергійність.

Також можемо спостерігати високі показники на середньому рівні, серед показників горе, здивування, сором, провина, відраза. А також на низькому рівні, що пов'язано з показниками радість, презирство. Після спілкування з досліджуваними, було з'ясовано, що дані прояви емоцій пов'язують з ситуацією в нашій країні, постійними звуками сирени, звістками про втрати наших захисників тощо. Відсутнє повне задоволення своїми діями або спільними діями групи людей.

Результати порівняння середніх значень за гендерним показником за шкалами методики «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) К. Ізарда представлені у табл. 1.

Таблиця 1.

Значимі відмінності у показнику за гендерними показниками за шкалами методики «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) К. Ізарда, %

Шкали	Чоловіки	Жінки	ϕ - критерій Фішера
Гнів	53	67	1.689*
Інтерес	41	62	1.724*

За результатами порівняльного аналізу можна зробити висновок, що значимі відмінності між групами встановлено за показником вираженості гніву, де визначено статистичну різницю між значенням між чоловіками та жінками $\phi = 1.689$; $p \leq 0,05$, що свідчить про потребу у корекції несприятливих психоемоційних проявів та гармонізацію емоційної сфери. Та за шкалою «Інтерес» водночас виявлено статистично достовірне зниження показників низького рівня ($\phi = 1.724$; $p \leq 0,05$)

За результатами запропонованої методики «Самооцінка емоційних станів» А. Уессмана і Д. Рікса відповіді ми розподілили таким чином, які представлено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Результатами методики «Самооцінка емоційних станів» А. Уессмана і Д. Рікса

Шкали	Рівень	Чоловіки		Жінки		ϕ - критерій Фішера
		кіл-ть	%	кіл-ть	%	
Спокій - тривожність	Високий	3	20	6	40	2.174*
	Середній	3	20	5	33,3	1.789*
	Низький	9	60	4	26,7	2.541*
Енергійність - втома	Високий	4	26,7	6	40	0.278*
	Середній	6	40	5	33,3	1.822*
	Низький	5	33,3	4	26,7	1.852*
Піднесеність - пригніченість	Високий	4	26,7	4	26,7	-
	Середній	7	46,7	8	53,3	1.521*

	Низький	4	26,6	3	20	0.257*
Впевненість в собі - почуття безпорадності	Високий	3	20	3	20	-
	Середній	8	53,3	7	46,7	1.612*
	Низький	4	26,7	5	33,3	1.832*

Умовне позначення:

* $p \leq 0,05$.

Отже, за результатами за Шкалою «Спокій-тривожність» можна зробити висновок, що більшість респондентів відчувають себе тривожно. За самооцінці випробуваних прогнозується заляканість, закомплексованість, нерішучість, нервовість, невпевненість, напруженість, боязкість. При чому більшість з них – жінки (40%). Серед чоловіків набрали 5 – 6 балів (20%), що свідчить про те, що у них середні показники.

За результатами другої шкали було виявлено, що більшість чоловіків показали середні показники (40%) без явного переважання одного з полюсів. Оцінюють себе як: неініціативний, пасивний, інертний, безініціативний, апатичний, байдужий, повільний. Жінки набрали більше 6 балів (40%), що свідчить про оцінювання себе як особистість ініціативну, діяльну, підприємливу, одержиму, спрямовану, активну, пробивну та кмітливу.

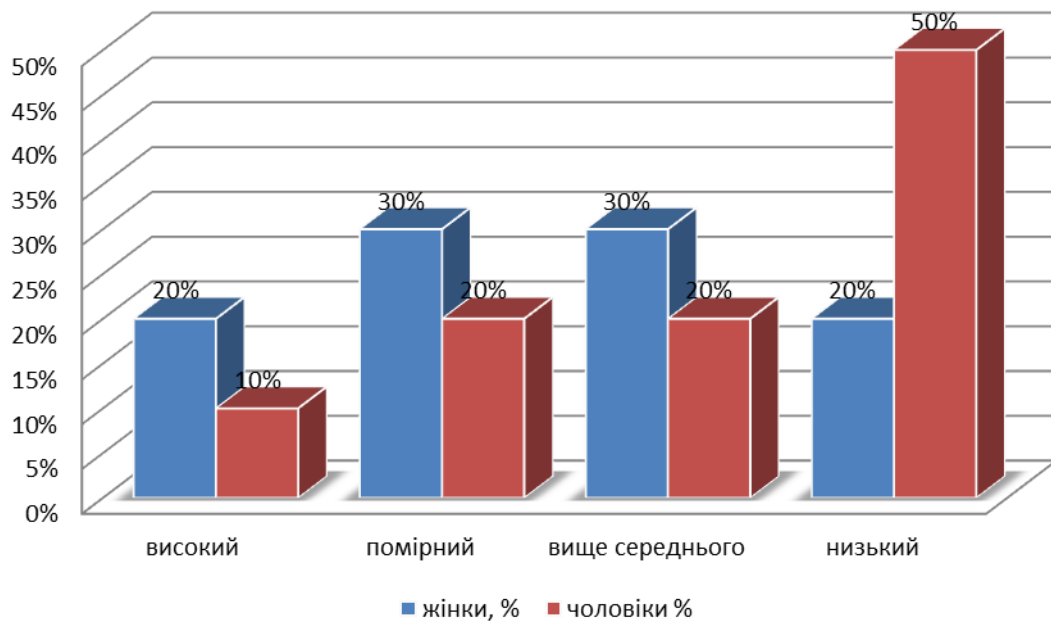
Шкала «Піднесеність-пригніченість», після обробки результатів можна зробити висновок, що більшість жінок та чоловіків показали середні показники без явного переважання одного з полюсів. 26,6% чоловіків та 20% жінок, які оцінюють себе як: сором'язливий, боязкий, нерішучий, несміливий, заляканий, сором'язливий, пригноблений, заляканий, пригнічений, задавлений. 26,7% чоловіків та 26,7% жінок оцінюють себе як: завзятий, поривчастий, енергійний, волелюбний, розкутий, живий, рухливий, жвавий.

Шкала «Впевненість в собі - почуття безпорадності»: виявлено середні показники без явного переважання одного з полюсів отримало більшість респондентів (чоловіків 53,3% та жінок 46,7%). Однакові показники отримано на високому рівні впевненості, 20% і чоловіків і жінок, які оцінюють себе як: боєць, загартований, рішучий, наполегливий, героїчний, працездатний, сильний, вольовий, твердий, безстрашний, відважний, самостійний.

Математичне опрацювання результатів дослідження здійснювалося за допомогою комп'ютерної програми SPSS-17. Та виявлено статично значиму різницю між наступними показниками: за Шкалою «Спокій-тривожність» на низькому рівні, що становить $\varphi = 2.541$; $p \leq 0,05$, а також на високому рівні ($\varphi = 2.174$; $p \leq 0,05$, що свідчить про переживання тривожності і серед чоловіків і серед жінок. Отже, за результатами даної методики можна зробити висновок, що в більшості досліджуваних присутня тривожність.

За методикою діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за В. Бойком було визначено рівень емоційних проблем у процесі спілкуванні опитуваних чоловіків та жінок. Результати представлені на діаграмі (Рис.2.):

Рис. 2. Рівні прояву емоційних проблем у встановленні контактів опитуваних за методикою В. Бойко

За даними рис. 2.1 відзначено, розподіл отриманих результатів за гендерною ознакою. Так, серед чоловіків переважно проявляється низький рівень емоційних проблем (50%), а в жінок – помірний і вище середнього (30%). Дані показують, що жінки мають більше емоційних проблем у спілкуванні з іншими людьми. Це пов'язано з більшою чутливістю, меншим контролем над своїми емоціями та неадекватним вираженням свого емоційного стану. Узагальнюючи результати дослідження чоловіків і жінок за цими параметрами, можна побачити, що чоловіки менш емоційні, менш здатні розпізнавати емоції інших людей і менш охоче встановлюють емоційні стосунки з іншими, але мають більш розвинену здатність керувати своїми емоціями та адекватно виражати їх у різних ситуаціях. Жінки мають вищий рівень емоційності, чутливості, емпатії, здатності розпізнавати емоції інших та бажання емоційно спілкуватися, але іноді неадекватно виражають свій емоційний стан або не вміють керувати своїми емоціями.

Таким чином, вираження емоцій і почуттів є індивідуальним і залежить від ситуації, особистих уявлень і переконань, віку і статі. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні рівня емоційного інтелекту осіб юнацького віку.

Література

1. Варій М. Й. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
2. Винославська О. В., Психологія : навч. посіб. Київ : Фірма «Інкос», 2005. 352 с.
3. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 64 с.

Анотація

В статті представлені результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження емоційно-почуттєвої сфери осіб юнацького віку. Встановлено, статеві відмінності емоційної сфери учасників дослідження. Дослідження

емоційного інтелекту учасників експерименту показало, що майже третина мають низькі показники за всіма шкалами.

Ключові слова: емоції, почуття, емоційний інтелект.

Summary

The article presents the results of theoretical analysis and empirical research of the emotional and sensory sphere of the axis of youth. Gender differences in the emotional sphere of research participants have been established. A study of the emotional intelligence of the participants of the experiment showed that almost a third have low indicators on all scales.

Keywords: emotions, feelings, emotional intelligence.

УДК 331.5:378.22(477)(045)

Кулішов Володимир Сергійович,

канд.пед.н., доцент, Білоцерківський інститут
неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України

Пахомов Ілля Володимирович,

старший викладач, Білоцерківський інститут
неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ РИНКУ ПРАЦІ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА БІЛА ЦЕРКВА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Проблема формування професійних компетентностей фахівців відповідно до вимог ринку праці є однією з головних у професійній педагогіці. Адже якщо здобута професія чи спеціальність не є актуальною на ринку праці, рівень сформованості професійних компетентностей не буде впливати на професійне становлення особистості. Ринок праці є одним з найскладніших елементів ринкової економіки, в процесі функціонування якого переплітаються інтереси робітника та роботодавця.

Загалом, проблеми розвитку ринку праці України, його регулювання та реформування, аспекти зайнятості населення, безробіття є об'єктом наукових досліджень вітчизняних учених, зокрема В. Близнюк, Д. Богині, І. Бондар, М. Ведернікова, М. Войнаренко, І. Дехтярьової, А. Колота, Е. Лібанової, І. Петрової, В. Петюха, О. Піщуліної, В. Радкевич та ін. Аналіз досліджень щодо формування професійних компетентностей фахівців (В. Кулішов [2], Т. Павлюк [3], С. Шевчук [4] та інші) свідчить, що цей процес повинен постійно коригуватися відповідно до вимог ринку праці.

Тому метою нашого дослідження є аналіз формування професійних компетентностей фахівців відповідно до вимог ринку праці м. Біла Церква (Київська область).

Для досягнення мети дослідження нами реалізовувалися наступні завдання:

- проаналізувати вимоги ринку праці міста Бала Церква шляхом вивчення вакансій, які містяться на офіційному сайті Білоцерківської філії Київського обласного центру зайнятості;
- проаналізувати професії та спеціальності, які надаються закладами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти міста;
- порівняти вимоги ринку праці та перелік професій та спеціальностей, які надаються закладами освіти міста.

Біла Церква має значні можливості для формування професійних компетентностей здобувачів освіти за різними професіями та спеціальностями, бо є найбільшим містом у Київській області, значним економічним, культурним та освітнім центром Київщини, розташованим за 80 км на південь від Києва. Близькість до Києва, зручне транспортне сполучення, розвинута соціально-економічна інфраструктура в поєднанні з природними умовами надають місту значної інвестиційної привабливості.

Населення міста складає понад 200 тис. осіб, з них більшість (60%) – працездатного віку, які потребують формування та розвитку професійних компетентностей. Рівень їх проявляється під час професійної самореалізації, яку ці особи можуть здійснити на одному з підприємств, організацій та установ міста різної форми власності. Так, у місті є близько 2 тис. малих підприємств, на яких працюють 24 тис. осіб (20% осіб працездатного віку) та понад 10 тис. підприємців фізичних осіб (8% осіб працездатного віку).

Біла Церква має дешеві та кваліфіковані трудові ресурси. Ринок праці міста перевищує 150 тис. фахівців та технічних спеціалістів, з яких близько 2 тис. мають статус безробітного (за даними Київського обласного центру зайнятості). Переважна частина населення здобула вищу та середньо-спеціальну освіту. У 16 закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти міста навчаються понад 12 тис осіб.

Здобуті у закладах освіти міста професійні компетентності можна застосувати на одному з великих підприємств міста. Крім промислових підприємств, можливості застосування професійних компетентностей є і у державних організаціях та установах різних відомств: органах державної влади та місцевого самоврядування, установах Міністерства оборони України (насамперед у військових частинах), Міністерства юстиції України (управлінні юстиції, РАГСі, виправній колонії та органі пробації), Міністерства внутрішніх справ (органах поліції), Міністерства освіти та науки (25 закладах загальної середньої, 46 – дошкільної, 5 – позашкільної, 6 – вищої, 6 – фахової передвищої та 5 – професійної (професійно-технічної) освіти), Міністерства охорони здоров'я (12 закладах охорони здоров'я), інших міністерств та відомств. Цікаво, що багато органів та установ обласного підпорядкування розташовані саме у Білій Церкві.

Звичайно, така кількість роботодавців створює значну кількість вакансій. Згідно інформації Білоцерківської філії Київського обласного центру зайнятості станом на 01.10.2023 року роботодавці Білої Церкви проінформували центр зайнятості про наявність 879 вакансій, що становить 7% від загальної кількості вакансій по Київській області [1].

У структурі вакансій за видами економічної діяльності майже третина їх (28%) пропонувалася на підприємствах промисловості, значна частина – у

системі охорони здоров'я (12%), торгівлі (8%) та на транспорті (6%). Незначна частина (3%) вакансій – у сфері державного управління.

У професійному розрізі найбільше вакансій пропонувалося для робітників з обслуговування та експлуатації устаткування та машин (13%): швачка (6%), верстатник (4%), оператор (2%), машиніст важкої техніки (1%). Здобути ці професії можна у закладах професійної (професійно-технічної) освіти міста: професію «швачка» – у Білоцерківському фаховому коледжі сервісу та дизайну, професію «верстатник» – у закладі професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ЗП(ПТ)О) «Білоцерківський професійний коледж», а також державному професійно-технічному навчальному закладі (далі – ДПТНЗ) «Білоцерківське вище професійне училище будівництва та сервісу», машиніст важкої техніки – у закладі професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ЗП(ПТ)О) «Білоцерківський професійний коледж», а також у навчальному центрі по підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації кадрів.

Значна частка вакансій належать до сфери охорони здоров'я (12%): лікарі (7%), реабілітологи (2%), медсестри (3%). Нажаль, у місті немає можливості здобути спеціальність «Лікар», найближчі заклади вищої освіти медичного профілю розташовані у місті Київ. Але у місті Біла Церква функціонує Білоцерківський медичний коледж, який надає наступні медичні професії: «Медсестра», «Фельдшер», «Акушер» та «Зубний технік», які можуть бути працевлаштовані у 12 закладах охорони здоров'я міста.

Також багато вакансій пропонувалося для кваліфікованих робітників з інструментом (11%): електромонтер (4%), автослюсар (3%), слюсар-інструментальник (2%), токар (2%). Професії «Електромонтер» та «Автослюсар» можна здобути у декількох закладах професійної (професійно-технічної) освіти міста: ДПТНЗ «Білоцерківський професійний ліцей», ЗП(ПТ)О «Білоцерківський професійний коледж», а також Білоцерківський фаховий механіко-енергетичний коледж. Професію «Слюсар-інструментальник» можна здобути у Білоцерківському фаховому механіко-енергетичному коледжі. Професію «Токар» можна здобути у ЗП(ПТ)О «Білоцерківський професійний коледж».

Деяку частку вакансій пропонували для працівників сфери торгівлі та послуг (6%): продавець (4%) та вантажник (2%). Для роботи на цих посадах роботодавці не вимагають певної професії, потрібно лише мати добрий стан здоров'я. Хоча щодо професій «Продавець продовольчих товарів» та «Продавець непродовольчих товарів» доцільно зробити курси підготовки у Білоцерківському технолого-економічному фаховому коледжі Білоцерківського національного аграрного університету.

Також деяку частку вакансій пропонували для водіїв (6%). Здобути право водіння певного транспортного засобу можна на спеціальних курсах у численних автошколах міста, а професію «Водій автотранспортних засобів» – у ДПТНЗ «Білоцерківський професійний ліцей», ЗП(ПТ)О «Білоцерківський професійний коледж», а також у навчальному центрі по підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації кадрів.

Незначна частка вакансій (3%) належить посадам у Білоцерківській виправній колонії Державної кримінально-виконавчої служби України: «Молодший інспектор відділів нагляду та безпеки» та «Молодший інспектор відділу охорони». За кількістю наданих вакансій цей виправний заклад міста є одним з перших.

Також в баз даних Білоцерківської філії Київського обласного центру зайнятості є вакансії інженерів на підприємствах та установах міста (2%). Здобути спеціальність «Інженер» можна у численних політехнічних закладах вищої освіти, найближчі з яких розташовані у місті Київ. Але у Білоцерківському фаховому механіко-енергетичний коледжі можна здобути спеціальність «Прикладна механіка» та «Електроенергетика» (освітньо-кваліфікаційний рівень «Молодший бакалавр»), і працювати на посадах «Інженер-механік» та «Інженер-енергетик» відповідно.

В зв'язку з відновленням сфери громадського харчування збільшується кількість ресторанів та кафе, тому деяка частка вакансій (2%) припадає на кухарів. Здобути цю професію бажаючі можуть у ДПТНЗ «Білоцерківське вище професійне училище будівництва та сервісу» та у ЗП(ПТ)О «Білоцерківський професійний коледж». Як правило, разом з професією «Кухар» бажаючі можуть здобути і суміжні професії «Бармен» та «Офіціант».

Таким чином, найбільше перспектив отримати роботу є у сфері промисловості, охорони здоров'я, торгівлі та транспорту. Здобути професії та спеціальності, які користуються попитом на ринку праці міста, можна у численних закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

Так, у 5 закладах професійної (професійно-технічної) освіти міста (ДПТНЗ «Білоцерківське вище професійне училище будівництва та сервісу», ДПТНЗ «Білоцерківський професійний ліцей», ЗП(ПТ)О «Білоцерківський професійний коледж», навчальний центр по підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації кадрів, а також навчальний центр при Білоцерківській виправній колонії) бажаючі можуть здобути професії, які допоможуть досягти професійного розвитку у сферах: промислового виробництва (верстатник, електромонтажник, токар, електрогазозварник, фрезерувальник, машиніст важкої техніки), будівництва (маляр, штукатур, столяр, муляр, плиточник) та обслуговування (кухар, кондитер, офіціант, бармен, радіомеханік, автоелектрик, слюсар-електрик, автослюсар, водій).

Переважаюча більшість мають високий попит на ринку праці міста. Виключенням є лише деякі професії: «Радіомеханік», «Оператор персонального комп'ютера» та «Різьбяр по дереву та бересту». Щодо професії «Радіомеханік», але враховуючи велику кількість приватних майстерень з ремонту побутової та комп'ютерної техніки, працевлаштування випускників за цією професією не є проблемою.

Щодо професії «Оператор персонального комп'ютера» вимоги ринку праці зростають і навичок володіння комп'ютером на рівні користувача для працевлаштування недостатньо. Підприємства, організації та установи міста вимагають фахівців з ІТ, які можуть встановлювати програмне забезпечення на комп'ютери та забезпечувати їх безперебійне функціонування, створювати та обслуговувати веб-сайти, володіти інструментами Google, програмами відеоконференцій, освітніми онлайн-платформами (Moodle, Teams тощо).

Вакансій з професії «Різьбяр по дереву та бересту» в базі Білоцерківської філії Київського обласного центру зайнятості також немає, але фахівці цієї професії можуть працювати на реставрації старовинних творів мистецтва, виготовляти дерев'яні вироби на замовлення як фізична особа-підприємець.

У 6 закладах фахової передвищої освіти міста (Білоцерківський фаховий коледж сервісу та дизайну, Білоцерківський фаховий механіко-енергетичний коледж, Білоцерківський медичний коледж, Білоцерківський правовий

коледж Білоцерківського інституту економіки і управління Університету «Україна», Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж, Білоцерківський технолого-економічний фаховий коледж Білоцерківський національний аграрний університет) бажаючи також можуть здобути професії та спеціальності, які мають відношення до промисловості (технолог легкої промисловості, технолог м'ясо-молочного виробництва, електроенергетик, слюсар-ремонтник, зварювальник, оператор холодильно-компресорних установок), сфери обслуговування (поліграфіст, перукар, кравець, швачка, манікюрник, електромонтер, бухгалтер, автослюсар), сфери охорони здоров'я (медсестра, фельдшер, акушер, зубний технік, молодший ветеринар), сфери освіти (вчитель начальних класів, вихователь закладу дошкільної освіти, викладач образотворчого мистецтва, соціальний працівник).

Більшість з них мають високий попит на ринку праці міста. Виключенням є наступні професії: «Діловодство», «Комп'ютерні науки», «Технології», «Поліграфія», «Бухгалтер», «Економіка», «Право», «Ветеринар», «Педагог» та «Соціальний працівник».

Щодо професії «Діловодство» відсутність вакансій у базі Білоцерківської філії Київського обласного центру зайнятості може означати наповненість відповідних посад, адже у кожній установі, організації та підприємстві є спеціалісти з діловодства та документознавства. Тому готувати фахівців відповідної професії необхідно. Щодо професії «Комп'ютерні науки», вимоги ринку праці зростають і для працевлаштування необхідні серйозні навички з ІТ, про які ми писали вище для професії «Оператор персонального комп'ютеру».

Професія «Технолог переробки м'яса та молока» може бути реалізована на ТОВ «Білоцерківський молочний комбінат» та підприємстві з переробки м'яса «Поліс», а «Технолог легкої промисловості» – на фабриці з пошиву спецодягу та взяття «Валтекс».

Випускники професії «Поліграфія» можуть бути працевлаштовані у Білоцерківську типографію або у численні поліграфічні фірми міста. Професії «Бухгалтер» та «Економіка» також потрібні у кожному підприємстві, організації та установі, адже у кожному з них є бухгалтерія, а у багатьох – ще й економічний відділ.

Особи, які здобули професію «Право» (освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший бакалавр») можуть бути працевлаштовані на посадах юрисконсультів, які є майже у кожній організації, підприємстві та установі, а також вступити на службу до правоохоронних органів, підрозділи яких є у місті: Національна Поліція, служба пробації, виправна колонія тощо.

Фахівці професії «Молодший ветеринар» можуть бути працевлаштовані до численних ветеринарних клінік міста, а педагогічні професії («Початкова освіта», «Дошкільна освіта», «Образотворче мистецтво», «Соціальна робота») – у 25 закладах загальної середньої та 46 дошкільної освіти.

Значні можливості для професійного розвитку отримують і здобувачі вищої освіти. Її можна здобути у 6 закладах вищої освіти міста (Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Білоцерківський інститут економіки і управління Університету «Україна», дистанційний центр Міжрегіональної академії управління персоналом, Білоцерківський національний аграрний університет, Українсько-Польський вищий навчальний заклад «Центрально-Європейський університет», Білоцерківський центр Східноєвропейського університету ім. Р. Аблязова) за

спеціальностями: викладач закладу вищої освіти, психолог, менеджер, бібліотекар, архіваріус, юрист, економіст, страховий агент, соціальний працівник, аудитор, агроном, спеціаліст з садово-паркового та лісового господарства, геодезист та землевпорядник, ветеринарний лікар, електроенергетик, технолог харчового виробництва, еколог, гідробіолог, філолог, біотехнолог, маркетолог, ресторатор-готельєр.

Нажаль, попит на ці спеціальності на ринку праці міста незначний: кількість вакансій у базі Білоцерківської філії Київського обласного центру зайнятості незначна (до кількох вакансій). Переважній більшості випускників важко буде знайти роботу за спеціальністю у місті або навіть у Києві, тоді перед ними стане нелегкий вибір: працювати далеко від дому або працювати не за спеціальністю.

Таким чином, у місті Біла Церква створені значні можливості для формування та розвитку професійних компетентностей фахівців за різними професіями та спеціальностями. Застосування цих компетентностей можливо в процесі професійного саморозвитку у численних державних, комунальних та приватних підприємствах, організаціях та установах різної форми власності. Здобути професії та спеціальності, які користуються попитом на ринку праці міста, можна у численних закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

Література

1. Офіційний сайт Київського обласного центру зайнятості населення URL: <https://kir.dcz.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2023)
2. Кулішов В. С. Аналіз вітчизняного ринку праці щодо затребуваності фахівців за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». *Імідж сучасного педагога*. №4 (205). 2022. С. 27-31.
3. Павлюк Т. І. Ринок праці: теорія, методологія, практика: монографія. Вінниця : Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.
4. Шевчук С. С. Сучасні підходи до оцінювання рівня професійної компетентності педагога професійної освіти. *Імідж сучасного педагога*, №5 (212). 2023. С. 97-108.

Анотація

У статті проаналізовано відповідність вимог ринку праці переліку професій та спеціальностей, які можна здобути у закладах освіти міста Біла Церква (Київська область). Зроблено висновок, що у місті створені значні можливості для формування та розвитку професійних компетентностей фахівців за різними професіями та спеціальностями. Застосування цих компетентностей можливо в процесі професійного саморозвитку у численних державних, комунальних та приватних підприємствах, організаціях та установах різної форми власності. Здобути професії та спеціальності, які користуються попитом на ринку праці міста, можна у численних закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

Ключові слова: ринок праці, професійні компетентності, здобувачі освіти, вакансії, Державна служба зайнятості, заклади освіти

Summary

The article analyzes the compliance of the labor market requirements with the list of professions and specialties that can be acquired in educational institutions of

the city of Bila Tserkva (Kyiv region). It was concluded that the city has created significant opportunities for the formation and development of professional competencies of specialists in various professions and specialties. The application of these competencies is possible in the process of professional self-development in numerous state, communal and private enterprises, organizations and institutions of various forms of ownership. It is possible to acquire professions and specialties that are in demand in the city's labor market in numerous institutions of professional (vocational and technical), professional pre-higher and higher education.

Key words: labor market, professional competences, education seekers, vacancies, State Employment Service, educational institutions

УДК: 025.5:001.891

Лісова Ірина Володимирівна,
провідний бібліотекар
науково-дослідного відділу,
Національна бібліотека України
імені Ярослава Мудрого, м. Київ

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ ФАХІВЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 2010-Х РОКІВ

На етапі глобальної цифровізації суспільства для бібліотек важливо оперативно реагувати на нові інформаційні запити. Щоб уникати відмов, незадоволеного попиту, бібліотекарі вивчають інформаційні потреби користувачів різних груп, застосовуючи різноманітні методи досліджень. Знання про інформаційні потреби є важливими для забезпечення формування та організації бібліотечних фондів, повноти та якості бібліотечно-інформаційних послуг бібліотеки, якості та комфортності обслуговування. Потреби споживачів інформації визначають форми та види надання послуг, що сприяють їхньому задоволенню.

У науково-дослідній роботі публічні бібліотеки систематично вивчають реальні та потенційні інформаційні потреби користувачів різних груп, які постійно змінюються під впливом зовнішнього середовища. Метою таких досліджень є визначення шляхів удосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування, відстеження й оцінювання відповідності якості надання інформаційних послуг інформаційним потребам користувачів, виявлення та заповнення лакун у фонді бібліотеки.

З 1990-х років до початку XXI ст. зміст та форми роботи обласних універсальних наукових бібліотек України (ОУНБ) із забезпечення інформаційних потреб користувачів зазнали суттєвих змін, які мали неоднозначні наслідки, що виявилось в суперечності між реальним зростанням потреб сучасних користувачів та забезпеченістю бібліотек інформаційними ресурсами. Л. Прокопенко вивчала теоретичні засади діяльності ОУНБ із забезпечення інформаційних, освітніх, культурних запитів і потреб користувачів у період радикальних змін у політичному,

соціальному та культурному житті України. Це було перше комплексне дослідження, в якому всебічно розглядалася діяльність ОУНБ України щодо забезпечення інформаційних потреб користувачів та визначалися перспективні напрями щодо її вдосконалення [6].

Фахівцями бібліотек України теж здійснено низку досліджень, спрямованих на вивчення інформаційних потреб та запитів користувачів. Зокрема, Л. Беліна, Ю. Голубєв, Л. Коновал дослідили інформаційні запити за тематичним спрямуванням, хронологічними та географічними параметрами видання [1], Т. Павленко проаналізувала результати досліджень інформаційних потреб фахівців освітянської галузі [5].

Метою статті є узагальнення результатів соціологічних досліджень інформаційних потреб та запитів користувачів за професійною ознакою, що проводилися публічними бібліотеками України у другій половині 2010-х років.

Досить часто соціологічні дослідження бібліотек покликані визначати пріоритети читання користувачів окремих професій. У 2016–2020 рр. було проведено низку таких розвідок. Найбільш поширеною категорією фахівців, інформаційні потреби яких та ступінь відповідності своїх фондів їхнім запитам є працівники освіти. Так, Миколаївська ОУНБ у 2017 р. провела опитування «Інформаційні потреби викладачів мистецтвознавчого циклу навчальних закладів міста», присвячене визначенню ступеню задоволеності користувачів документами з мистецтвознавства, а у 2019 р. – опитування «Вивчення потреб лікувальних та навчальних закладів міста у медичній літературі» для якісного бібліотечно-інформаційного обслуговування медичних працівників, студентів медичних закладів освіти, фахівців суміжних із медициною галузей.

Миколаївська обласна бібліотека для юнацтва організувала і провела обласне анкетування «Читацький кошик агентів змін», метою якого було вивчення читацьких пріоритетів вчителів, їх поінформованості про читацькі вподобання учнів, визначення взаємодії та обопільного читацького впливу, виявлення спільних читацьких інтересів і вподобань. В опитуванні взяли участь 107 респондентів віком від 22 до 65 років (99% жіночої статі) – вчителі шкіл Миколаєва і області. Серед опитаних – 14% фахівців із педагогічним стажем до 10 років, 31% – 11–20 років, 22% – працюють від 21 до 30 років, 33% – в професії понад 30 років.

Результати анкетування засвідчили, що читання є неодмінною складовою життя опитаних. Для респондентів читання це: професійна потреба і джерело знань (65%), відпочинок і розвага (53%), естетичне задоволення (50%), важливий засіб самовдосконалення (44%). 36% читають, щоб бути в курсі новин з теми, що цікавить, 22% – задля отримання додаткового життєвого досвіду. 14% респондентів читання допомагає розібратися в проблемах сучасного суспільства. 12% опитаних вчителів відзначили, що читання сприяє підтриманню авторитету серед колег/знайомих і серед учнів (8%).

Більшість респондентів (89%) надають перевагу таким джерелам інформації як друковані книги, 47% опитаних – використовують соціальні мережі, 38% – читають друковані періодичні видання, 29% – книги на електронних носіях, 29% – переглядають інтернет-ЗМІ, 13% – слухають аудіокниги. Це переважно фахова література (73%), художня за власним читацьким уподобанням – 65%, художня за шкільною програмою – 37% і лише 3% за нон-фікшн.

Світовій класичній прозі віддали голоси 53% респондентів, 41% опитаних вподобали поезію, сучасна світова проза в читацькому пріоритеті у 40%. Своє дозвілля проводять за читанням детективів і трилерів 39% респондентів. По 36% вчителів назвали українську класичну і українську сучасну прозу. Серед іншого – гумор і сатира (31%), любовні романи (30%), фантастика/фентезі (19%), література для дітей і підлітків (17%), пригодницькі твори (16%).

35% опитаних вчителів вказали, що їхні учні читають тільки за програмою, 25% відзначили, що більшість не читає взагалі, 17% схильні думати, що все ж таки більшість школярів читає. Нічого не знають про читання/нечитання учнів 7% опитаних. 61% респондентів стверджують, що знають читацькі уподобання своїх учнів і називають найпопулярніші в молодіжному середовищі твори: «Гаррі Поттер» Д. Роулінг, «Майстер і Маргарита» М. Булгакова, «Хроніки Нарнії» К. Льюїса, «Код да Вінчі» Д. Брауна, «Чарлі і шоколадна фабрика» Р. Дала і «Парфуми» П. Зюскінда. 39% опитаних вчителів не володіють інформацією про пріоритети читання молоді.

71% респондентів обговорювали з учнями прочитані книги, з них 36% робили це з ініціативи школярів, 35% – ініціювали обговорення. 93% вчителів рекомендували учням непрограмні твори, а 47% опитаних читали твори, порекомендовані їм учнями.

На формування інтересу підлітків до читання, на думку респондентів, можуть вплинути: сім'я (90%), вчитель (69%), друзі (53%), авторитетні для підлітка особистості (44%), бібліотекар (30%), однокласники (20%).

Тож, читання є важливим інструментом для професійного зростання, самовдосконалення та відпочинком, розвагою і естетичним задоволенням для опитаної аудиторії. Найпопулярнішою серед педагогів виявилася фахова література, головною метою читання – пізнання. Вподобання вчителів залишаються досить традиційними – книги і періодичні видання в друкованому форматі. Водночас вчителі активно користуються соціальними мережами, досить великий відсоток опитаних отримують інформацію з інтернет-ЗМІ. Чверть опитаних читають книги на електронних носіях.

Більшість респондентів знаходять час і на читання для задоволення. В їхньому читацькому рейтингу – світова проза (класична і сучасна), а також поезія. Для вчителів важливо отримувати від читання естетичне задоволення. Респонденти обізнані з читацькими вподобаннями учнів, обговорюють з ними книжки, радять і отримують поради щодо читання. Вони переконані, що вчитель може вплинути на інтерес підлітків до читання та намагаються прищеплювати молоді зацікавленість літературою [4].

Відділ науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів (ВІП) ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 2017 р. провів самостійне локальне експрес-дослідження «Моніторинг винахідницької діяльності медичних установ Харкова», метою якого було вивчення інноваційної діяльності медичних закладів Харкова, виявлення інформаційних потреб науковців та фахівців цих установ, напрямків та тем, в яких вони працюють, залучення молоді до участі у заходах Школи молодого винахідника, що сприяло б покращенню бібліотечного обслуговування та інформаційного забезпечення користувачів.

Для досягнення поставленої мети було вивчено потреби спеціалістів медичної галузі в інформаційно-бібліотечних ресурсах, а також проаналізовано тематику і кількість поданих заявок на винаходи і корисні

моделі та кількість одержаних патентів за 2014–2016 рр. Акцент був зроблений на зацікавленості респондентів у заходах Школи молодого винахідника та Конкурсі для молодих фахівців, аспірантів, студентів «Молодий новатор Харківщини, а також участі у наукових, інформаційних, просвітницьких заходах, що проводяться у ВІП.

У результаті дослідження з'ясувалося, що головними напрямками, за якими ці медичні установи одержали патенти, є такі: профілактика, діагностика, лікування терапевтичних захворювань, прогнозування захворювань на молекулярно-генетичному рівні, комп'ютерні способи діагностики та лікування захворювань, пристрої та матеріали, що можуть бути використані при цьому тощо. Фахівцями-медиками спільно з лікарями військового шпиталю запатентована серія винаходів приладів, призначених для лікування поранених під час бойових дій в зоні Операції об'єднаних сил.

Під час опитування було виявлено, що медичні заклади та окремі представники потребують консультативної допомоги патентного повіреного з правових питань інтелектуальної власності. Респонденти висловили бажання брати участь у різноманітних заходах, що пропонує ВІП: днях патентознавця, науково-практичних конференціях, тренінгах і науково-практичних семінарах.

Дослідження надало змогу скорегувати тематику масових заходів під час проведення масштабного іміджевого для бібліотеки заходу Фестивалю науки–2018 «Наука XXI століття. Харків медичний». Науковий захід мав значний резонанс і довів доцільність його проведення, задовольнивши вимоги науковців і громадськості Харкова. Фестиваль проводився в межах проєкту «Наукові обрії Харківщини» на базі ХДНБ за підтримки Департаменту науки і освіти та Департаменту культури Харківської обласної державної адміністрації. Партнерами заходу стали Харківський національний медичний університет та Харківська медична академія післядипломної освіти.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка планує і надалі продовжувати дослідження стану інформаційних потреб фахівців медичної галузі та розробляти шляхи оптимізації їх обслуговування в бібліотеці [7].

Дослідження «Бібліотека: послуги та можливості для майбутніх фахівців» проводила у 2017 р. Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка, з метою вивчення інформаційних запитів респондентів на навчальну, ділову літературу та впровадження запропонованих сучасних послуг у роботі бібліотеки, продовжуючи низку досліджень окремих галузевих фондів, а саме, відділу економіко-виробничої літератури.

Опитування респондентів проводилося серед читачів цього відділу, інших структурних підрозділів, а також серед студентів Університету права ім. Короля Данила Галицького, кафедр агрохімії і ґрунтознавства та теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, студентів-ліцеїстів закладів професійно-технічної освіти м. Івано-Франківська.

Результати опитування свідчать, що найбільший інтерес до діяльності бібліотеки мають особи віком до 20 років, а важливе місце в обслуговуванні респондентів окрім традиційних джерел інформації, займають електронні ресурси бібліотеки.

Проведене опитування виявило тематику читацьких запитів, стан їх задоволення у відділі економіко-виробничої літератури, думки респондентів щодо фонду книг та періодичних видань. Респондентів цікавила наукова,

навчальна, довідкова, ділова література для майбутніх фахівців з питань економіки, фінансів, туристичного і готельного бізнесу, економічного розвитку Івано-Франківщини, сучасні комп'ютерні технології, управлінські науки (менеджмент, маркетинг), організації та ведення аграрного господарства та передові технології у виробництві.

Схвальну оцінку від респондентів отримала послуга, запропонована фахівцями відділу економіко-виробничої літератури, – отримання інформації про друковані видання та масові заходи ОУНБ ім. І. Франка в онлайн-режимі.

Результати дослідження дозволяють скорегувати роботу відділу економіко-виробничої літератури. Для покращення якості обслуговування користувачів необхідно: поглиблювати співпрацю з провідними закладами освіти міста; продовжити практику проведення декад студента-першокурсника для залучення нових читачів; більше уваги приділяти формуванню власних електронних ресурсів; щоквартально видавати бібліографічні бюлетені «Актуальні проблеми економіки» та «Організація та економіка сільського господарства», розміщувати їх на сайті бібліотеки; продовжувати видання щорічних бібліографічних покажчиків: «Науково-технологічний розвиток України», «Туризм в Україні та світі», «Регіональна економіка: проблеми та перспективи розвитку», «Соціальна політика та соцзахист», які розкривають фонди та популяризують нові видання; інформувати респондентів через електронну пошту про соціокультурні заходи, які проводяться в бібліотеці; приділяти увагу рекламі діяльності бібліотеки у соціальних мережах [3].

А в 2019 р. Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка провела соціологічну розвідку «Бібліотека і винахідники: грані співпраці», метою якої було вивчення інформаційних запитів «винахідницької» громади краю.

Опитування респондентів продовж року проводилося серед авторів наукових ноу-хау, дійсних членів Інтелект-клубу творчих особистостей «Галицькі кмітливіці» (ІКТО), представників громадських організацій і державних установ міста, читачів відділу економіко-виробничої літератури та інших структурних підрозділів ОУНБ, які цікавляться питаннями інноваційної діяльності (корисні моделі, винаходи, раціоналізаторські пропозиції, нові управлінські рішення тощо), а також творчої молоді.

У соціологічній розвідці взяло участь 70 респондентів різного віку з високим професійним чи освітнім статусом. Більшість з них мають наукові звання (44,3%) та державні відзнаки (11,4%). Це свідчить, що діяльність бібліотеки цікавить їх насамперед, як додаткове джерело інформації для наукових досліджень, інноваційних пошуків тощо.

Учасники опитування позитивно оцінили співпрацю бібліотеки з обласними громадськими організаціями (Товариство винахідників і раціоналізаторів України, Спілка наукових та інженерних об'єднань України) в рамках спільного творчого проекту ІКТО.

Найбільше респонденти цікавилися виданнями з техніки, медицини, економіки. Популярними серед опитаних також були джерела в галузі управління (менеджмент, маркетинг), організації та ведення аграрного господарства, інтелектуальної власності, педагогіки тощо.

Результати дослідження засвідчили, що важливе місце в обслуговуванні респондентів займають електронні бази даних бібліотеки. Також вони активно використовують інформацію з розділу на сайті бібліотеки «ІКТО «Галицькі кмітливіці», що містить інформацію про персоналії та заходи, що відбувалися на засіданнях клубу.

Окрім користування фондами та інформаційними ресурсами бібліотеки, респонденти відвідували дні наукових видань, зверталися за консультаціями, індивідуальними довідками.

За результатами дослідження було вирішено продовжити практику проведення засідань ІКТО; більше уваги приділяти формуванню власних електронних ресурсів та слідкувати за їхнім постійним поповненням; надавати різноманітні інформаційні послуги винахідницькій громаді краю; поглиблювати співпрацю з провідними закладами освіти міста та розповідати про відомих вчених-винахідників; ширше висвітлювати проведені засідання Інтелект-клубу у ЗМІ. Реалізація цих рекомендацій сприятиме покращенню роботи бібліотеки, залученню до неї користувачів [2].

Соціологічні дослідження показують, що сучасний користувач хоче бачити бібліотеку насамперед інформаційним центром, де можна знайти будь-яку потрібну інформацію. Щоб бібліотеки відповідали таким вимогам, треба досконало знати мотиви звернення до них користувачів, їх потреби та очікування, рівень задоволення читацьких запитів. З їх вивченням пов'язана стратегія комплектування та вдосконалення всієї бібліотечної роботи.

Для утримання своїх позицій в сучасному цифровому просторі бібліотеки повинні активно впроваджувати новітні інформаційні технології, що дасть змогу суттєво розширити їх можливості з задоволення інформаційних потреб та запитів користувачів, сприятиме підвищенню рівня обслуговування. Результати бібліотечнознавчих соціологічних досліджень свідчать, що для покращення якості інформаційного забезпечення науковців, фахівців різних галузей знань, зокрема педагогів, мистецтвознавців, медиків, ефективними були б збільшення кількості та розширення асортименту онлайн-послуг, надання доступу до електронних ресурсів, оцифрування ресурсів.

Сьогодні публічні бібліотеки України активно шукають шляхи та використовують весь потенціал для задоволення інформаційних потреб та запитів своїх користувачів. Динаміка інформаційних потоків впливає на формування інформаційних потреб, а процеси діджиталізації вимагають бібліотекарів переводити обслуговування у цифровий формат.

Література:

1. Беліна Л. Інформаційні запити читачів наукової бібліотеки: основні пріоритети та шляхи їх дослідження / Людмила Беліна, Юрій Голубєв, Людмила Коновал. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. Вип. 28. С. 7–17.
2. Бібліотека і винахідники: грані співпраці : аналіз соціологічної розвідки / Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка ; відділ екон.-вироб. літ. ; уклад. Г.Селянкіна. Івано-Франківськ, 2019. 16 с.
3. Бібліотека: послуги та можливості для майбутніх фахівців : аналіз соціологічної розвідки / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка, відділ екон.-вироб. літ. ; уклад. Г. Селянкіна. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.
4. Обласне анкетування «Читацький кошик агентів змін»: результати [Електронний ресурс] / Миколаївська обласна бібліотека для юнацтва. URL : <http://unbib.mk.ua/index.php/2009-06-11-15-23-30/56-2009-06-11-15-26-08/3943-2019------.html> (дата звернення 10.11.2023 р.).
5. Павленко Т. С. Інформаційні потреби користувачів – орієнтир удосконалення бібліотечної діяльності. *Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського* / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2016. Вип. 5. С. 120–127.

6. Прокопенко Л. І. Інформаційні потреби користувачів обласних універсальних наукових бібліотек України : монографія. Київ : Ліра, 2015. 220 с.

7. Прохорова Г. В. Забезпечення потреб фахівців медичної галузі інформаційно-бібліотечними ресурсами (з досвіду роботи відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка). *Короленківські читання 2018. «Бібліотеки, архіви, музеї як центри освіти та саморозвитку особистості»* : матеріали XXI Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 24 жовт. 2018 р. : У 2 ч. Харків, 2019. Ч. 1. С. 96–103.

Анотація

В статті висвітлені основні результати соціологічних досліджень інформаційних потреб та запитів фахівців, що проводилися публічними бібліотеками України у другій половині 2010-х років. Виявлено чинники, що найбільше впливають на покращення якості інформаційного забезпечення фахівців різних галузей знань, розкрито шляхи задоволення інформаційних потреб користувачів публічних бібліотек України.

Ключові слова: інформаційні потреби, інформаційні запити, бібліотечно-інформаційне обслуговування, задоволення інформаційних потреб фахівців, публічні бібліотеки, соціологічні дослідження.

Summary

The article reflects the main results of sociological studies of information needs and requests of specialists, which were carried out by public libraries of Ukraine in the second half of the 2010s. The factors that most influence the improvement of the quality of information support for specialists in various fields of knowledge have been identified, and ways to meet the information needs of users of public libraries in Ukraine have been revealed.

Key words: information needs, information requests, library and information service, satisfaction of information needs of specialists, public libraries, sociological studies.

УДК 028“364”

Новальська Юлія Вікторівна,
головний бібліотекар
науково-дослідного відділу
Національна бібліотека України
імені Ярослава Мудрого, м. Київ

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КНИГИ ТА ЧИТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ : ФОРМИ ТА НАПРЯМИ

З перших днів повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію суверенної незалежної України (24 лютого 2022 р.) бібліотекарі оперативно переорієнтували свою роботу, на діяльність в умовах воєнного стану. Доводилось працювати під обстрілами, бомбардуваннями, за відсутності тепла і світла, виконувати непритаманну бібліотечну роботу, як то плетіння маскувальних сіток, збір коштів, медикаментів і продуктів для

новостворених загонів територіальної оборони та Збройних Сил України, проводити організаційні заходи з підтримки вимушених переселенців. Активно включалися до благодійної допомоги, волонтерських проєктів, інформаційної та просвітницької роботи, а головне – захисту інформаційного простору України [7].

Заслугує на увагу багаторівнева координуюча робота Всеукраїнського громадського об'єднання «Українська бібліотечна асоціація». Як слушно наголошує О. Вдовіна, «роль українських бібліотек на «інформаційному фронті» України є винятково важливою та значущою, а комунікаційна політика у період воєнного стану сприяє налагодженню діалогу між інформаційними установами, громадянами, органами влади, волонтерами та громадськими організаціями» [2, с. 55].

Дослідження читання завжди в полі зору бібліотекознавців, книгознавців, книговидавців, соціологів, літературознавців, а також є об'єктом вивчення працівників бібліотек України.

Падіння престижності читання, інтересу до книги в суспільстві стали наразі проблемами загальнодержавного значення і вимагають дієвих заходів щодо покращення системи популяризації книги та читання. В останні роки дослідження цього питання здійснювали здебільшого науковці, які вивчали задоволений і незадоволений читацький попит, мотиви звернення та роль читання в житті користувачів бібліотек тощо.

Спостерігаємо особливе зацікавлення проблемами читання в Україні, серед досліджень останніх років привертає увагу «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання», «Читання в контексті медіаспоживання : вплив карантину на читацьку поведінку українців», що проводилось Українським Інститутом книги в 2020 році. Результати якого лягли в основу стратегії розвитку читання на 2021 – 2025 роки «Читання як життєва стратегія», що була ініційована Міністерством культури та інформаційної політики та скоординована Українським інститутом книги.

Водночас, на державному рівні було прийнято дієві заходи, щодо покращення існуючої системи популяризації книги та читання, Кабінетом Міністрів України від 3 березня 2023 р. схвалено розроблену Міністерством культури та інформаційної політики Стратегію розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затверджено операційний план її реалізації на 2023–2025 рр. [8].

Впровадження Стратегії заплановано у кілька етапів. Її реалізація має створити умови не тільки для формування звички й потреби у читанні, а й стати однією із складових гуманітарної безпеки України, сприяти у розробці дієвих заходів промоції читання.

Незважаючи на складні обставини, пов'язані з російською агресією на території нашої країни, бібліотечні працівники продовжують діяльність по популяризації читання, де поряд з бібліотечними, активно запроваджуються культурно-дозвілєві форми промоції, такі як, літні читання та сімейні читання, що активізує, стимулює до читання, та залучає до бібліотеки нових користувачів.

Протягом усього літнього сезону бібліотекарі підтримували позитивні емоції та психологічний стан малюків, дітей, підлітків допомагали у подоланні темних, сумних часів, намагались проводити яскраві та захоплюючі заходи які б несли впевненість і віру у світле майбутнє.

Як і до повномасштабного вторгнення однією із форм промоції читання є організація літніх читань, що спонукає до організації змістовного дозвілля

дітей під час літніх канікул, залучення їх до читання через проведення масових заходів, популяризацію художньої та пізнавальної літератури. Ця форма промоції особливо популярна в бібліотеках для дітей та юнацтва, так як користувачі цих бібліотек є активними учасниками заходів. ОУНБ та ПБ також активно використовують її в своїй роботі, пропонуючи широкий спектр форм організації читання влітку, а саме:

- Всеукраїнський дитячий літературний конкурс «Творчі канікули», «Раннє читання книг» ;
- сімейний бібліофестиваль «Відкриваєм двері в літо»;
- програми літнього читання («Під парусом книги – до нових відкриттів», «Літо з книгою»);
- проекти «Діти.Канікули.Книга», «Магічне леоліто»;
- співпраця з пришкольними літніми таборами та організація таборів у бібліотеці;
- заходи на свіжому повітрі при бібліотеці (Літні тераси, дворики);
- заходи по за межами бібліотеки (літні читацькі пікники у парках, скверах, на галявинах, інших локаціях).

До прикладу, працівники відділу читального залу Чернігівської обласної бібліотеки для юнацтва 1 травня (2023) в Міському парку культури та відпочинку започаткували роботу проекту «Лавочка-читалочка», метою якого є організація відпочинку та проведення змістовного дозвілля дорослих і дітей, залучення до бібліотеки нових користувачів, промоція читання та популяризація сучасної української книги. Це не дивлячись на те, що, внаслідок обстрілу російськими військами міста Чернігова, Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва(головний корпус) – повністю зруйновано [4].

Барська публічна бібліотека розпочала бібліотечне літо (2022) локацією «Дитинства яскравого мить!», на якій можна було взяти участь у майстер класі, спільній розмальовці, а також разом з батьками висловити своє бачення, що для них значить Україна. Протягом літа було організовано культурно-мистецьку акцію «Доброго вечора, ми з України», водночас, для дітей було представлено пізнавально-розважальну локацію. Відвідувачі брали участь в майстер-класах, музичному калейдоскопі, відповідали на питання вікторини. До уваги користувачів були представлені книжкові виставки: «Сучасна молодь читає», тематичні, до ювілейних та пам'ятних дат поетів, письменників та інші [9].

Бібліотеки Херсонщини до повномасштабного вторгнення в свою діяльність активно запроваджували таку форму як «Літні читання», але в зв'язку з тим, що частина з них протягом відповідного часу знаходилась під окупацією, ми не маємо інформації про стан їх діяльності. Сумна доля і тих бібліотек, які були знищені внаслідок підризу росіянами Каховської ГЕС, адже у зоні затоплення поряд з ними опинились і українські археологічні пам'ятки, музеї. За даними команди HeMo Ukrainian Heritage Monitoring Lab 10 бібліотек назавжди знищені або понівечені [11].

Повертаючись до Стратегії варто звернути увагу, що однією із її цілей визначено захист українськомовного середовища, наголошено на особливій підтримці розвитку читання української книжки на всій території України, акцентовано увагу на важливості практики сімейного читання, особливо серед дітей [6].

На сучасному етапі працівники бібліотек надають підтримку українським сім'ям, організовуючи їх дозвілля, залучаючи до читання та інших видів проведення вільного часу. Однією з форм промоції читань є

родинні читання. Перш за все, бібліотекарі вивчають ставлення в сім'ї до читання, знання батьків дитячої літератури, їх зацікавленість бібліотекою, та з'ясовують якої саме допомоги потребують старші в питаннях виховання дітей. Адже, визначаючи книгу важливим фактором виховання, нажаль, більшість батьків пов'язує читання дітей з процесом їх навчання, що обмежує коло читання шкільними програмами. Основне ж коло цікавої дитячої літератури залишається поза їх увагою. Саме тому бібліотечні працівники спрямовують зусилля на підвищення загальної і педагогічної культури батьків, їх літературної і бібліотечно – бібліографічної грамотності.

Сімейне читання – це не тільки читання дітям, а й спілкування у колі родини, зміцнення духовних зв'язків. Реалізація цього завдання можлива за умови спільної діяльності бібліотеки і сім'ї, тобто поєднання зусиль бібліотекарів, батьків і дітей. Бібліотекарі шукають шляхи співпраці з родинами, намагаються допомогти батькам оволодіти навичками сімейного читання, усвідомити його значення, адже від батьків залежить вирішальна роль. Тому батькам потрібно починати з власного прикладу, ще з самого малечку прищеплювати дитині любов до книги і читання, допомагати пройти довгий шлях саморозвитку. А бібліотека, як своєрідний соціальний інститут, повинна розкривати та доносити до читачів роль книги у сімейному вихованні, в інтелектуальному розвитку і духовному збагаченні не лише дітей та юнацтва, але й кожного з членів сім'ї.

Організуючи родинне читання, як і раніше бібліотеки використовують найрізноманітніші форми: родинні проєкти (онлайн-проєкти), сімейні клуби, фестивалі, сімейні літні читання, тематичні виставки, інтерактивні заняття, міжнародні родинні свята, прем'єри та презентації нових літературних творів – всі ці форми активізують читання, спілкування користувачів з бібліотекарями, між собою та звичайно ж книгою.

Для забезпечення змістовного дозвілля та читання сім'ї бібліотеки пропонують користувачам:

- сімейний абонемент, до складу фонду якого входять не лише пізнавальні книги для сімейного читання, видання з питань виховання дітей, а й художні твори, що розповідають про відносини між людьми, створення сімейного затишку, дотримання родинних традицій, загальнолюдських цінностей, вирішення щоденних проблем;

- ігрові кімнати чи кімнати спілкування (проєкт «Кімната сімейного читання», кімната «Казкоград»);

- конкурси родинного читання (фотоконкурси «Раннє читання книг», «Читаю я читає вся моя сім'я»);

- заходи свята Дня сім'ї («Моя родина і я – читаюча сім'я», «Книгу в родину, родину в бібліотеку»);

- родинні проєкти (онлайн-проєкти) (Корабель читання для сімейного єднання, «Родинний вихідний «З бібліотекою разом»»);

- фестивалі (фестиваль родинного читання «Відкриваєм двері в літо»);

- сімейні клуби (клуб сімейного спілкування «Мама+я», «Бібліотечна родина»);

- сімейні літні читання;

- консультація для молодих батьків;

- день сімейного читання;

- презентації;

- розділи на сайтах з добірками порад («Читання – справа сімейна», «Як і що читати»);

- тематичні виставки;
- інтерактивні заняття тощо.

Бібліотечна спільнота докладася максимум зусиль для спільного, корисного відпочинку дітей разом з батьками, організовуючи різноманітні заходи з промоції читання, які одночасно цікаві дітям і дорослим. Як і до повномасштабного вторгнення так і нині однією із актуальних форм промоції читання залишається організація сімейних читань, яка спонукає до організації змістовного дозвілля дітей та їх батьків, залученням їх до читання через проведення масових заходів, популяризацію художньої та пізнавальної літератури. Ця форма промоції проводиться, як в бібліотеках для дітей, юнацтва та молоді, так і в ОУНБ, користувачі цих бібліотек є активними учасниками цих заходів.

До прикладу, у Національній бібліотеці для дітей продовжує свою діяльність проект «Корабель читання для сімейного єднання». Кожної неділі діти зі своїми батьками, бабусями, дідусями відвідують захід. Так на одному з них був представлений перегляд патріотичної літературно-музичної композиції «Ми – Українці! Ми – непереможні!» (2023) за участі учнів театрального відділу школи мистецтв ім. С. Турчака та їхнього художнього керівника. До заходу долучилася, виконавчий директор благодійного фонду «Keerlife», запросивши у бібліотеку сім'ї зі статусом ВПО. Батьків та дітей тепло зустріли, розповіли про бібліотеку, познайомили з новинками сучасної літератури, яку вони із задоволенням почитали. Захід дуже сподобався гостям, і вони стали новими користувачами [5].

Волинська обласна бібліотека для дітей з метою проведення змістовного, пізнавального, цікавого та безпечного дозвілля дітей разом з дорослими у вихідний день проводить Родинний вихідний «З бібліотекою разом» (2023), на якому відбуваються різноманітні майстерки, голосні читання, вікторини, конкурси та інші цікаві заходи.

Також проводяться заходи приурочені до Дня родини. В Україні щорічно 8 липня, святкується День родини, свято надзвичайно важливе для всіх українців [10].

З нагоди Дня родини, у КЗ «Бершадська бібліотека» пройшов День сімейного читання «Моя родина і я – читаюча сім'я» (2022). Метою заходу було згуртувати членів родини завдяки читанню. Читачам бібліотеки було запропоновано переглянути книжковий хід-парад «Мудрість книг об'єднує родину». В добірці були представлені книги, які цікаві для читання всіх членів родини та об'єднують старше покоління з молодшим [3]. Також бібліотекарі КЗ «Бершадська бібліотека» запропонували всім охочим переглянути відеоролик «Книгу в родину, родину в бібліотеку» (2023), який розміщено на сайті бібліотеки та ознайомитись з основними принципами сімейного читання, як обрати книгу для всієї родини [1].

У статті наведені лише окремі приклади діяльності бібліотек в умовах воєнного часу, але які дають можливість прийти до наступних загальних висновків.

Не зважаючи на тяжкі воєнні часи діти мають право на свята, бути впевненими у завтрашньому дні, світлому майбутньому та здобувати знання завдяки книгам та креативним бібліотекарям.

Досягти психологічної рівноваги значно простіше саме в просторі безпеки та підтримки, бо в комфортному середовищі легше віднайти ресурси. Саме такий простір надає бібліотека. Бібліотекарі докладують дуже багато зусиль щоб допомогти переселенцям адаптуватись до нового місця,

розуміючи, що перебування «не вдома» через вимушений переїзд має значний стресовий вплив на людину, а місцевим відчутти себе в безпеці і одночасно залучити їх до бібліотеки та книги. На думку психологів, читання під час війни є одним із засобів антистресу, воно заспокоює та знижує тривожність. Літні та сімейні читання це ті форми промоції читання, які допомагають психологічно розвантажитися та залучають своїх прихильників до читання це поєднання бібліотеки і культурно-дозвіллевої діяльності тобто подання матеріалу в ігровій формі, що становить значний інтерес, викликає цікавість у юних користувачів бібліотек, так як в основу цієї форми покладено гру.

Бібліотекарі України прийняли виклики, породжені війною, та шукають дієві рішення для подолання наявних проблем і загроз.

Література:

1. Бібліотека запрошує до перегляду ролик «Книгу в родину, родину в бібліотеку». URL: <https://www.facebook.com/profile/100064391604391/search/?q=%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D1%83%20%D0%B2%20%D1%80> (дата звернення: 5.11.2023)
2. Вдовіна О. О. Діяльність бібліотек в умовах російської агресії проти України. Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів П'ятої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–24 червня 2022 р. / упоряд. упоряд. З. М. Сverdлик, М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. 295 с. С. 53–55. URL: http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/28.06.22-_Zbirnyk-materialiv_-2022-1.pdf#page=53
3. День сімейного читання «Моя родина і я – читаюча сім'я». URL: <https://www.facebook.com/profile/100064391604391/search/?q=%D0%94%D0%B5%D0%BD> (дата звернення: 6.11.2013)
4. Літні читання «Лавочки-читалочки». URL: http://obucn.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1579:litni-chytannya-lavochky-chyталochky&catid=22&Itemid=156 (дата звернення: 6.11.2023)
5. Ми – українці! Ми – незламні! – URL: <https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=10579> (дата звернення: 2.11.2023)
6. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт.: М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. ; Український цент оцінювання якості освіти. – Київ : УЦОЯО, 2019. – 439 с. URL:https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf (дата звернення: 12.11.2023 р.).
7. Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану / Ю. В. Новальська // Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, відп. ред. О. М. Василенко. – Київ, 2022. – С. 77–79.
8. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 рр. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 берез. 2023 р. № 190-р // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2023 р.).
9. Разом до Перемоги!!! URL: <https://www.facebook.com/profile/100070662511958/search/?q=%C2%AB%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%> (дата звернення 15.11.2023)

10. Родинний вихідний «З бібліотекою разом». URL: <https://www.facebook.com/profile/100064997612242/search/?q> (дата звернення: 18.11.2023)

11. Через підриг росіянами Каховської ГЕС пошкоджено та знищено 10 бібліотек. URL: <https://suspilne.media/506170-cerez-pidriv-rosianami-kahovskoi-ges-poskodzeno-ta-zniseno10bibliotek> (дата звернення: 15.11.2023).

Анотація

У статті висвітлено досвід публічних бібліотек України з популяризації книги та читання в умовах воєнного стану, проаналізовано окремі форми та напрями діяльності до потреб часу, а саме: літні і сімейні читання. Доведено, що і в умовах воєнного стану українські публічні бібліотеки залишаються відкритими для користувача, співпраці та допомоги. Бібліотеки довели свою життєздатність як важливий соціальний інститут та затребуваність для українського суспільства щодо популяризації читання серед дітей і молоді, що в результаті активізує, стимулює їх до читання, та залучає до бібліотеки нових користувачів.

При підготовці статті були використані публікації бібліотекарів-практиків, сайти публічних бібліотек, бібліотечні блоги та сторінки у соціальних мережах.

Ключові слова: популяризація книги та читання, публічні бібліотеки, сімейні читання, літні читання, Стратегія розвитку читання на 2023 – 2032 роки, «Читання як життєва стратегія».

Summary

The article highlights the experience of public libraries of Ukraine in popularizing books and reading in the conditions of martial law, analyzes individual forms and directions of activity to meet the needs of the time, namely: summer and family reading. It has been proven that even under martial law, Ukrainian public libraries remain open for users, cooperation and assistance. Libraries have proven their viability as an important social institution and demand for Ukrainian society to popularize reading among children and youth, which as a result activates, stimulates them to read, and attracts new users to the library.

Publications of practicing librarians, public library websites, library blogs, and pages in social networks were used in the preparation of the article.

Key words: popularization of books and reading, public libraries, family reading, summer reading, Reading Development Strategy for 2023-2032, "Reading as a life strategy".

Никоненко Лариса Олександрівна.

здобувачка вищої освіти

другого (магістерського) рівня,

ЗВО Відкритий міжнародний університет

розвитку людини «Україна»

Інститут соціальних технологій

Науковий керівник: **Острянюк Тетяна Сергіївна,**

канд.педаг.н.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЧИННИКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Емоційний інтелект є важливою частиною когнітивних здібностей людини. Зміна методів міжособистісної комунікації змінює і емоційну складову людських стосунків. Спілкування все частіше опосередковується знаками та символами, які передаються за допомогою технологічних пристроїв. Це спотворює значення слів і глибину досвіду, який вони намагаються передати в діалозі. Питання індивідуального інтелекту та інтелектуальних здібностей сьогодні є одним з найбільш досліджуваних і вивчених, про що свідчить наявність численних наукових досліджень, але воно також є одним з найбільш суперечливих. У загальному розумінні емоційний інтелект – це здатність людини до ефективної комунікації завдяки розумінню та управлінню власними емоціями та емоціями інших людей, здатність сприймати емоції інших людей та впливати на них, а також здатність рефлексувати свій емоційний стан та контролювати інтенсивність його вираження.

Особистісна адаптація – це процес переходу індивіда на повноцінного, активного члена певного суспільства. Відносна завершеність процесу соціальної адаптації до професійної діяльності, групи, відповідність особистості основним вимогам і соціальним очікуванням є головними умовами нормального функціонування індивіда в сучасному соціальному середовищі. Перспективним у цьому напрямі є вивчення особливостей соціальної адаптації студентів-першокурсників в освітньому середовищі закладів освіти.

Виокремлення емоційного інтелекту як особливого виду інтелекту визначено в працях Г. Айзенка, Д. Векслера, Дж. Гілфорда, Р. Кеттелла, І. Пасічника, Ж. Піаже, Ч. Спірмена, Р. Стернберга, Р. Торндайка та інші. Сильним імпульсом до висунення першої теорії емоційного інтелекту Дж. Мейера і П. Селовея. Проблеми адаптації визначені як у вітчизняних, так і зарубіжних вчених (Ф. Александер, Г. Андреєва, Р. Бенедикт, Дж. Даллард, М. Мід, Н. Міллер, А.Мудрик, В. Петровський, Р. Сірс, Т. Френч та ін.).

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. На початку 20 століття поняття інтелекту було виключно когнітивним і стрімко розвивалося. З'явилися IQ-тести, які в першу чергу вимірювали вербальний і логічний інтелект. Емоції вивчалися окремо від інтелекту. Дослідники намагалися зрозуміти, що первинне – емоційна реакція чи її фізіологічна складова. Але вже тоді існували спроби до знаходження зв'язку між когнітивними і афективними процесами. Наприклад, Г. Майер виділяє

емоційне мислення, яке має подібні логічні процеси з мисленням (тлумачення, діяльність категоріального апарату тощо), але сфокусовано на практичній меті, а пізнання для нього є побічним процесом.

Е. Торндайк виділяє «особливу форму інтелекту, яка характеризується далекоглядністю в міжособистісних стосунках. Він назвав її «соціальний інтелект» і визначив як здатність розуміти інших людей, а також мудро діяти і поступати по відношенню до них. Е. Л. Торндайк вважав, що соціальний інтелект є видом загального інтелекту, який забезпечує особливу пізнавальну здатність успішно взаємодіяти з людьми. Так як Торндайк був біхевіористом, то основною функцією соціального інтелекту він вважав прогнозування поведінки, а вивчення даного феномена він зводив до розуміння і управління цією поведінкою» [8].

Відповідно до вчень Д. Гоулману, структура емоційного інтелекту включає п'ять складових: 1) ідентифікація і називання емоційних станів, розуміння взаємозв'язків між емоціями, мисленням і дією; 2) управління емоційними станами – контроль емоцій і заміна небажаних емоційних станів адекватними; 3) здатність входити в емоційні стани, що сприяють досягненню успіху; 4) здатність читати емоції інших людей, бути чутливим до них і керувати емоціями інших; 5) здатність вступати в міжособистісні відносини, що задовольняють всіх з іншими людьми і підтримувати їх [5].

Українська дослідниця М. Смульсон пропонує наступне визначення інтелекту як цілісного психічного утворення, що відповідає за зародження, конструювання і перебудову ментальних моделей світу шляхом постановки і розв'язування задач. Вона вказує, що інтелект має міжпроцесуальну і метакогнітивну природу і різні модальності залежно від конкретних поставлених задач і особливостей контексту, в якому вони здійснюються. З-поміж трьох провідних функцій інтелекту – відображувальної, ціннісно-орієнтувальної та прогностично-перетворювальної – для дослідження емоційного інтелекту найбільш значущою є друга, що буде слугувати вагомим аргументом у відповідному контексті [6, с. 32].

Отже, починаючи з кінця 90-х років і до теперішнього часу проводиться все більше досліджень, спрямованих на поглиблення уявлень про емоційний інтелект, з'являються різні методики його вимірювання, пропонується велика кількість програм з розвитку такої можливості.

Соціально-психологічна адаптація – це передумова активної діяльності і необхідна умова для успішного її здійснення. У цьому полягає позитивне значення адаптації для успішного функціонування індивіда в тій або іншій соціальній ролі. Під соціально-психологічною адаптацією більшість учених розуміють пристосування індивіда до динамічних умов соціального середовища та його результат. Уміння адаптуватися, тобто адаптивність, вміння досягти адаптованості за різних обставин, характеризує процес становлення і розвитку адаптивності особистості, її професійного зростання. У випадку ж її дезадаптації порушується не лише особистісно-професійний розвиток, а й знижуються психофізіологічні показники організму і навіть можуть виникати розлади здоров'я [9, с.347].

Успішна адаптація значною мірою залежить від певних особистісних якостей. Згідно з нашою гіпотезою, люди, які мають здатність артикулювати та розуміти почуття інших і власні емоції, мають високий рівень емоційного інтелекту, а отже, більш ефективні у спілкуванні та здатні швидко адаптуватися до нових умов.

У своїх моделях Р. Бан-Он і Д. Гоулман розглядали здатність до адаптації як окремий елемент емоційного інтелекту. Р. Бар-Он пов'язав емоційний інтелект і стратегії подолання, які спрямовані на вирішення проблеми і позначив їх як адаптивні. Якщо людина уникає проблем, то такі стратегії подолання вказують на низький рівень емоційного інтелекту [11].

Людина може мати високий рівень емоційного інтелекту, якщо середовище відповідає її особистісним особливостям, і низький рівень емоційного інтелекту, якщо середовище не підходить конкретній людині.

Саме тому вміння розпізнавати та виражати емоції є необхідною умовою соціальної та психологічної адаптації: Д. Гоулман досліджував невербальну комунікацію дітей, посилаючись на роботу психолога С. Новицького. Результати показали, що діти, які не вміли читати емоції однолітків або правильно виражати свої почуття, перебували в стані фрустрації, оскільки не розуміли, що відбувається, і не брали участі в міжособистісному спілкуванні. Як правило, діти з такими проблемами відставали в освітніх програмах і перебували в своєрідній ізоляції.

Якщо розглядати навчальну діяльність в якості специфічного виду трудової, то можна припустити, що це така праця, яка пов'язана з процесом придбання нових знань, навичок або умінь, а також з перетворенням старих. Таким чином, навчальна діяльність – оволодіння суб'єктом способів навчальних дій, саморозвиток в процесі освоєння навчальних дисциплін, під керівництвом викладача для зовнішнього контролю і оцінки, яка повинна сформувати самоконтроль. Таким чином, будь-яка діяльність суб'єкта, в тому числі і навчальна включає в себе орієнтовні, виконавчі і контрольні–корекційні акти. Процес самоорганізації, який являє собою діяльність, спрямовану на перетворення керуючої, організуючої структури. На психічний і фізичний стан студентів можуть впливати суб'єктивні і об'єктивні чинники навчання. До суб'єктивних факторів відносяться: знання, мотивація до навчання, витривалість, стійкість нервово–психічної системи, темп освоєння навчальної дисципліни, стомлюваність, психофізичні здатності, професійні можливості, особистісні характеристики, здатність до соціально–психологічної адаптації, рівень емоційного інтелекту. До об'єктивних факторів можна віднести: стать, вік, стан здоров'я, загальне навантаження в навчальному закладі, кількість і якість відпочинку [3].

О. Власова провела емпіричне дослідження, де з'ясувала, що молоді люди від 15 до 17 років з розвиненим емоційним інтелектом, мають психологічні особливості, які сприяють ефективній адаптації. Такі особливості, як дружелюбність, емоційна стійкість, сміливість, лідерські якості, рефлексія, поступливість, чуйність, добродушність, впевненість і вимогливість до себе. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє таким людям легко уживатися в колективі, набути статусу лідера групи, адаптуватися до нових умов, поліпшити соціально–психологічний клімат в соціальному оточенні [2, с.201].

Адаптивність студента до нового освітнього середовища залежить від низки факторів, серед яких зміна соціального статусу, адаптація до нових форм навчання, соціальна адаптація до викладачів і групи в цілому, великі обсяги самостійної роботи, труднощі з тайм-менеджментом і розподілом часу, труднощі в освоєнні нових видів діяльності, професійних навичок, знань і вмінь. Життя і здоров'я студентів значною мірою залежать від рівня їхнього адаптаційного потенціалу, тобто вродженої та набутої здатності пристосовуватися до різноманітності життя за будь-яких умов. Дослідження

процесу адаптації студентів у вищих навчальних закладах можуть створити враження, що це питання вивчене, але його складність і міждисциплінарний характер означає, що необхідно звернути увагу на нові аспекти. Зокрема, недостатньо досліджена роль навичок особистого тайм-менеджменту в адаптації до дистанційної освіти та екстреного тайм-менеджменту в навчальних закладах. Тому адаптація студентів до дистанційного навчання є актуальним питанням в епоху дистанційної освіти [10].

У науковій літературі розглядаються такі форми адаптації першокурсників до навчання у ЗВО:

➤ Формальна адаптація – когнітивне та інформаційне пристосування до нового середовища, структури вищої освіти, змісту освіти, традицій та обов'язків. Для першокурсників характерним є проміжний стан, коли вони вже не є учнями школи, але ще не є студентами. Це пояснює тривалий період адаптації першокурсників до нової освітньої системи та способу життя, формування нових динамічних стереотипів і є однією з причин низької академічної успішності першокурсників протягом зимового семестру.

➤ Соціально-психологічна (суспільна) – процес внутрішньої інтеграції (згуртування) групи першокурсників та інтеграції цієї групи зі студентським середовищем в цілому. У цьому контексті основною функцією адаптації є прийняття індивідом норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії, що склалися в ньому, формальних і неформальних відносин і форм навчальної діяльності.

➤ Навчальна (дидактична) – це підготовка до нових форм і методів навчальної діяльності у ЗВО, що відображає, в першу чергу, інтелектуальні можливості студентів-першокурсників [1].

В науковій літературі визначають 3 фази процесу адаптації здобувачів освіти до закладу освіти за часовими межами:

➤ Початкова фаза – адаптація розглядається як психічна реакція організму на нову ситуацію і закінчується приблизно в кінці першого семестру.

➤ Фаза перебудови пристосувальних механізмів, динамічного стереотипу та психічних процесів триває до середини другого семестру.

➤ Фаза виникнення стійкої адаптації – завершується в кінці першого курсу. Проте, у 35 % студентів адаптованості до умов закладу освіти не настає [7].

Емоційний інтелект може бути індивідуальним або колективним. Колективний емоційний інтелект залежить від правил і звичок, за якими взаємодіють члени команди. Групи з різним рівнем емоційного інтелекту мають різний ступінь залученості в роботу команди. Для ефективної роботи потрібен спільний емоційний настрій команди. Колективний емоційний інтелект складається з трьох елементів: довіри між учасниками, спільних інтересів і віри в те, що разом учасники можуть досягти кращих результатів, ніж поодиночку.

На думку К. Арджириса, ефективність в команді базується на емоційному інтелекті та позитивних нормах членів команди, а емоційний інтелект членів команди визначає як чесність, відкритість та експериментування зі своїми думками та почуттями, допомогу іншим, рефлексію, зацікавленість та внутрішню прихильність.

Пропонуємо розглянути фактори, які позитивно впливають на команду та діяльність групи в цілому, якщо припустити, що члени команди мають

високий рівень емоційного інтелекту. З високим рівнем емоційного інтелекту члени команди можуть ефективно взаємодіяти один з одним, ділитися ідеями та сприймати ідеї інших, що позитивно впливає на роботу та загальну атмосферу. Кожен учасник повністю усвідомлює власну поведінку, не звинувачує інших у власних невдачах і дозволяє членам команди належним чином оцінювати досягнення інших, коли вони досягають успіху, вміють приймати зворотний зв'язок і використовувати його для покращення своєї роботи та особистого розвитку. Члени групи з добре розвиненим емоційним інтелектом краще знають себе і можуть точніше планувати свій час, тоді як ті, у кого він не розвинений, більш схильні бути занадто оптимістичними або песимістичними в своїх оцінках необхідного часу.

Значне місце у вивченні емоційного інтелекту у взаємозв'язку з соціально-психологічною адаптацією відводиться емоційному забарвленню в формальному та неформальному спілкуванні. Ці навички дозволяють нам будувати кращі стосунки з клієнтами, колегами та керівництвом. Люди можуть мати високий рівень емоційного інтелекту в середовищі, яке відповідає їхній особистості, і низький рівень емоційного інтелекту в середовищі, яке не підходить конкретній людині. Саме тому вміння розпізнавати та виражати емоції є необхідною умовою соціальної та психологічної адаптації [4, с.59].

Аналізуючи літературу щодо вивчення емоційного інтелекту здобувачів освіти, можемо стверджувати, що на їх фізичний і психічний стан впливають суб'єктивні та об'єктивні фактори навчання. До суб'єктивних факторів належать знання, бажання вчитися, витривалість, стійкість нервової та психічної систем, темп навчання, рівень втомлюваності, психофізична та професійна компетентність, особистісні характеристики, соціально-психологічна адаптованість та рівень емоційного інтелекту. До об'єктивних факторів належать стать, вік, стан здоров'я, загальне навантаження в навчальному закладі, а також кількість і якість відпочинку [3, с. 208].

Емпіричні дослідження показали, що емоційний інтелект позитивно корелює із загальними показниками адаптації. За методикою Н.Холла має найвищий показник, який відповідає низькому рівню за шкалами управління своїми емоціями (61,4%) та на цьому ж рівні емоційна обізнаність (52,6%). За шкалою самомотивація та розпізнання емоцій інших людей розподілились на середньому рівні 49,6% та 43,8% відповідно. На високому рівні серед 5 шкал методики, найвищий показник маємо за шкалою емпатія 23,7%, а найменший показник є за шкалою управління своїми емоціями 7,9%.

За даними методик «Опитувальник емоційного інтелекту» Н. Холла та «ЕМІн» Д. Люсіна, ми визначили що емоційний інтелект, пов'язаний з когнітивними здібностями та з особистісними характеристиками, отримані дані дали змогу всебічно дослідити особливості емоційного інтелекту опитуваних. Результати аналізу даних свідчать, що емоційний інтелект корелює із розумінням своїх і чужих емоцій; управлінням своїми і чужими емоціями; міжособистісним та внутрішньоособистісним аспектом емоційного інтелекту; емоційною обізнаністю; самомотивацією; емпатією; розпізнаванням емоцій інших, загальною емоційною спрямованістю. Також нами визначено, за середніми показниками за методиками експериментальна група має значно нижчі показники емоційного інтелекту, ніж досліджувані контрольної групи. Високі показники отримані на високому та середньому рівні, які притаманні контрольній групі, в той час як експериментальна група має показники на низькому рівні. Отже, більшість досліджуваних

експериментальної групи недокінця усвідомлюють свої емоції і відповідно їм важко керувати ними, мають низький рівень самоусвідомлення та спроможності до мотивації себе до певних дій, адже тут можливі фактори які зосереджені в тривожності, страсі, а також розпізнавати та розуміти емоції, які виникають в інших людей, що реалізуються через емпатію, співчуття тощо. Можемо говорити про те, що отримані результати між групами можуть бути пов'язані з певними факторами: вік досліджуваних, життєвий досвід, адаптованість до нових умов (в нашому випадку це навчання у закладі вищої освіти), емоційний стан особистості тощо.

За результатами Методики діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда, ми визначили, що рівень адаптованості студентів знаходиться в межах середнього серед студентів контрольної групи та низького серед студентів експериментальної групи, так високий рівень адаптованості мають студенти контрольної групи. Тому, можемо говорити, що студенти експериментальної групи мають нижчий рівень адаптованості, що може бути спричинено різними факторами. Як відомо, люди у яких явно виражені адаптивні здібності з легкістю адаптуються до умов навколишнього середовища, орієнтуються у різних ситуаціях, визначає нові стратегії поведінки. Люди, які мають низький показник адаптації, іноді соціально дезадаптивні, вони можуть бути учасниками конфліктних ситуацій та здійснювати асоціальні вчинки.

Висновки. Виходячи з проведеного дослідження, ми можемо говорити, що емоційний інтелект значною мірою залежить від соціально-психологічної адаптації особистості, її вміння пристосовуватись до навколишнього середовища. Саме тому, в наступному розділі ми розкриємо та застосуємо деякі психокорекційні заходи, які будуть спрямовані на розвиток емоційного інтелекту та сприятимуть адаптації студентів до навчального середовища. За результатами емпіричного дослідження рівнів емоційного інтелекту та його зв'язку з соціально-психологічною адаптацією, вважаємо за необхідне розробляти та впроваджувати психокорекційні заходи, щодо підвищення рівня адаптованості та розвитку емоційного інтелекту особистості здобувачів освіти.

Література

1. Бохонкова Ю. О. Соціально-психологічна адаптація першокурсників до умов вищих навчальних закладів: монографія. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В.Далія, 2011. 199 с
2. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей : структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. Київ : Видавничо-поліграф. центр «Київський університет», 2005. 308 с.
3. Карпенко Є. В. Емоційний інтелект у дискурсі життєздійснення особистості : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 436 с.
4. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект : концептуалізація феномену, основні функції: монографія. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.
5. Санько К. О. Феномен емоційного інтелекту в сучасній психології. *Сучасна психологія: теорія і практика*, 2015. С. 44-47
6. Смутьсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту : монографія. Київ : Нора-Друк, 2003. 298 с.
7. Спіріна Т. П., Зарюгіна Ю. Є. Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Педагогіка, соціальна робота"*. 2014. Вип. 32. С. 182-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_32_69

8. Темрук О., Колісник Л. Проблема емоційного інтелекту на сучасному етапі розвитку психологічної думки. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2014. Вип. 33. С. 207–223.

9. Ткачишина О. Р. Соціально-психологічна адаптація особистості як невід'ємна складова її соціалізації. *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*. Київ, 2006. Т.8. Вип. 1. С. 341 – 348.

10. Хоменко-Семенова Л., Алпатова О., Прохоренко Я. Адаптація студентів гуманітарних спеціальностей до дистанційного навчання як проблема сучасної педагогіки в умовах пандемії. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр.* Київ : Національний авіаційний університет, 2020. Вип. 2(17). С. 90-99.

11. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory San Francisco: Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.

Анотація

У статті розглядаються особливості соціально-психологічної адаптації здобувачів вищої освіти на початковому етапі навчання у ЗВО. Проблема соціально-психологічної адаптації першокурсників набуває ще більшої актуальності, оскільки раптовий та вимушений перехід на нову форму навчання збігся з періодом їхньої адаптації до навчання у ЗВО. У роботі розглядається генезис поняття "емоційний інтелект"; аналізуються теоретико-методологічні підходи до розуміння категорії інтелекту.

Ключові слова: адаптація, соціально-психологічна адаптація, здобувач вищої освіти, інтелект, емоційний інтелект.

Abstract

The article describes the main features of social and psychological adaptation of higher education applicants at the initial stage of their study at university. The problem of social and psychological adaptation of freshmen is becoming even more urgent, as the sudden and forced transition to a new form of education coincided with the period of their adaptation to studying at a university. The article investigates genesis of the concept "emotional intellect", analyzes theoretical and methodological approaches to understanding of the category of intellect

Key words: adaptation, social and psychological adaptation, higher education applicanter, intellect, emotional intellect.

Онуфрієв Володимир Дмитрович
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

Науковий керівник: Романченко Інна Григорівна,
кандидат історичних наук, доцент,
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна»

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ДОКУМЕНТНО- ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Постановка проблеми. Сьогодні роль інформаційних ресурсів, які можна назвати стратегічним фактором, дедалі більше зростає у розвитку країни, регіону та окремої організації. Поступово формується єдиний глобальний інформаційний простір, розвивається інформаційний ринок. Основними компонентами світового інформаційного простору є професійні бази даних, бізнесові ресурси Інтернету, ресурси бібліотек, архівів, музеїв та інформаційних центрів, електронні бібліотеки.

На етапі побудови інформаційного суспільства тенденції розвитку бібліотечної галузі пов'язані зі створенням систем електронних інформаційних ресурсів. Їхньою відмінністю є збільшення виробництва інформації в електронній формі. Цьому сприяє розвиток інформаційних технологій, побудованих на базі комп'ютерної техніки та телекомунікаційних пристроїв.

В інформаційних умовах розвитку українського суспільства, інформаційного виробництва та поширення електронної інформації постійно зростає значення бібліотечних установ, оскільки державному управлінню необхідний оперативний аналіз величезних обсягів інформації для ухвалення кращих, ефективних, дієвих рішень, інформації, яка об'єктивно відображає усі сторони життя українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням електронних інформаційних ресурсів у бібліотеках України займаються відомі зарубіжні та вітчизняні науковці. Серед дослідників цієї теми можна виділити В. В. Сєдих, Г. П. Терентьєву, В. К. Удалову, О. М. Василенка [1,3], які досліджують проблему особливостей інформаційних ресурсів.

Мета статті – розглянути електронні інформаційні ресурси як важливий елемент сучасних бібліотечних документально-інформаційних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні ресурси (ІР) - це запаси інформації, записані на носії та придатні для зберігання та використання. ІР – це продукт інтелектуальної діяльності.

До інформаційних ресурсів належать документи, дані, інформаційні масиви. При більш детальному розгляді склад ІР можна охарактеризувати як:

- створені та створювані в даний час первинні документи на будь-якому носії (книги, періодичні видання, ноти та ізовидання, дисертації тощо);
- повнотекстові та фактографічні бази даних;

- фонди первинних документів, зібрані бібліотеками, інформаційними центрами, архівами та іншими установами;
- бібліографічна продукція;
- довідково-пошуковий апарат бібліотеки, інформаційних центрів та архівів, включаючи каталоги та бібліографічні картотеки;
- оглядово-аналітична продукція (аналітичні огляди, прогнози, рейтинги тощо);
- послуги інформаційного ринку;
- комп'ютерні мережі зв'язку;
- програмні засоби, які забезпечують створення інформаційних систем та розвиток телекомунікаційних мереж;
- організації та установи (редакції, видавництва, бібліотеки, інформаційні центри, книгарні тощо), що забезпечують створення інформаційних продуктів, збирання та використання ІР.

За типом документів ІР поділяють на документальні, бібліографічні, фактографічні (довідники, довідники, енциклопедії тощо); економічну, юридичну, комерційну, науково-технічну, соціальну, екологічну, освітню, культурну інформацію та інформацію іншого характеру.

За типом використовуваних засобів ІР включають:

- апаратне забезпечення;
- програмне обладнання (у тому числі обчислювальне обладнання);
- засоби інформаційних комунікацій;
- кошти на технології, документацію тощо.

За ознаками зберігання, обробки та передачі розрізняють два типи ІР: традиційні та автоматизовані.

За місцем знаходження ІР можна поділити на розділені та локальні ІР (доступні для використання вдома, на роботі тощо) або ІР віддаленого доступу (доступні на будь-якій відстані від користувача). Враховуючи можливості сучасних систем мобільного зв'язку, вони можуть розташовуватись у пристроях зв'язку та будь-яких портативних пристроях, що дозволяють працювати з ІР.

Електронні інформаційні ресурси нині активно розвиваються завдяки бурхливому розвитку комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. У загальному значенні під електронними інформаційними ресурсами слід розуміти сукупність інформації, яка існує в електронній, машинній формі [1, с. 207].

Електронний документ – документ на машиночитаному носії, для використання якого потрібне обчислювальне обладнання.

Електронне видання – електронний документ (група електронних документів), що підлягає редакційно-видавничому процесу, призначений для поширення у незміненому вигляді та містить оригінальну інформацію.

Основні характеристики електронних ресурсів:

- дискретність
- машиночитаність;
- однорідність масиву даних незалежно від характеристик об'єкта, що відображається (чорно-білий або кольоровий, одновимірний або багатовимірний, текстовий або звуковий тощо);
- залежність від програмного та апаратного забезпечення використання електронних ресурсів;
- можливість інтеграції різної інформації (мультимедійні ресурси);

- можливість клонування, тобто створення повністю ідентичних копій ресурсу;
- можливість віддаленого керування електронними ресурсами (обробка, копіювання, пересилання тощо);
- неоднакова чутливість до появи помилок у записі;
- можливість організації контролю та усунення помилок у масивах даних.

Види електронних ресурсів у порівнянні з друкованими:

- електронні ресурси, які не мають друкованих аналогів (електронна пошта, домашні сторінки та інші матеріали веб-сайтів, групові дискусії в Інтернеті, деякі наукові та популярні журнали, бази даних, мультимедійні матеріали, окремі види реклами, віруси тощо);
- електронні ресурси, створені для підтримки існуючих друкованих ресурсів;
- електронні ресурси, створені для короткострокових технічних цілей на основі друкованих ресурсів, не призначені для тривалого зберігання або підлягають знищенню після одноразового використання (копії, що використовуються в системі МБА і доставки документів, електронні довідки, квитанції тощо).

Види електронних ресурсів за суспільним призначенням: наукові, освітні, бібліотечні та розважальні матеріали, художня та науково-технічна інформація, засоби масової інформації (новини, телебачення), публікації, реклама, пропаганда, електронна комерція, виробнича, технічна та економічна інформація, автоматизовані системи, експерименти, функції проектування, виробництво та ін.

Виділяють такі основні види електронних ресурсів бібліотеки:

- повнотекстові документи, електронні журнали з можливістю пошуку, наявністю гіперпосилань та автоматичною агрегацією;
- таблиці з розширеними функціями обробки даних та демонстрації результатів;
- бібліографічні бази даних з можливістю пошуку, різноманітні види бібліотечних електронних каталогів та бібліографічних покажчиків;
- створення креслень та зображень та багатовимірних зображень з можливістю обробки файлів за розміром, кольором, просторовими параметрами зображення;
- аудіозапис та музика, відео, комп'ютерна анімація;
- цифрові карти та картографічна інформація;
- програми для ЕОМ, включаючи програми та накази прямого виконання;
- віруси як спеціальні види комп'ютерних програм;
- мультимедійні об'єкти (поєднання різних типів ресурсів, наприклад, текст та звук; текст, зображення, звук; текст та анімація тощо);
- агреговані добірки;
- інші.

Зверніть увагу, що термін «електронні ресурси» може бути надто широким під час аналізу практичного застосування в бібліотеках. Як показує практика, в рамках цього поняття існує суттєва різниця між офлайн-документами, записаними на фізичних та портативних носіях, наприклад, компакт-дисках, дискетах, касетах та картриджах тощо (зберігаються в бібліотеці), та онлайн (мережеві) ресурси. Співробітники бібліотеки освоїли управління автономними ресурсами у сфері фондознавства, бібліографічної

обробки, служби комплектування та обслуговування. Для роботи з мережними ресурсами, доступними через локальну мережу або через Інтернет, використовуються інші технології. У стані «спокою» (збір – перегляд – пошук) вони записуються той самий носій, як і локальні електронні ресурси (жорсткий диск комп'ютера, компакт-диски, магнітні стрічки тощо.). У момент передачі по телекомунікаційним каналам (перегляд – завантаження – роздруківки) вони цілком фізично «відчутні»: це зміни амплітуди напруги електричного сигналу, зміни його фази або частоти (коли йдеться про передачу інформації по проводах) або зміни параметрів оптичного сигналу (радіочастотного сигналу) – частоти, амплітуди, зсуву фази і т. д. при передачі по оптоволоконній або радіочастотній лінії.

Дистанційні, віддалені ресурси, розміщені на сервері, що зареєстровані та проіндексовані в найбільших пошукових системах, стають загальнодоступним громадським надбанням, наданим в користування.

Висновки. З другої половини 20 століття розвиток інформаційних технологій та глобального Інтернету ініціювали суттєві зміни у суспільстві. Почався процес автоматизації всіх процесів людської діяльності. Цей процес поширився на наукові бібліотеки та охопив усю їхню діяльність.

Створення сучасної комп'ютерної техніки та впровадження нових інформаційних технологій суттєво вплинули на розвиток бібліотечної справи в Україні. Його традиційний імідж як сховища першоджерел – книг – змінюється через появу електронних носіїв.

За статистикою, документів в Інтернеті вже більше, ніж у бібліотеках, а кількість читачів з кожним роком збільшується. Молодь часто воліє працювати з електронними ресурсами.

Література

1. Василенко О. М. Електронні ресурси як чинник оптимізації довідково-бібліографічного обслуговування. *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2005. Вип. 5. С. 204-211.
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV : зі змінами від 31.05.2005. *Офіційний вісник України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>, (дата звернення: 20.12.2023).
3. Седих В. В., Терентьева Г. П., Удалова В. К. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи : навч. Посібник. Харків : ХДАК, 2003. 214 с.

Анотація

У статті розкрито поняття про електронні інформаційні ресурси як вагому складову документно-інформаційного ресурсу сучасних бібліотек, детально розглянуті поняття про електронні документи в бібліотеках та їх види, а також охарактеризовано інформаційні ресурси в системі бібліотек.

Ключові слова: інтернет-технології, електронні бібліотеки, електронні документи, інтернет-ресурси, електронні ресурси, інформаційні ресурси.

Summary

The article deals with the concept of digital electronic information resources as an important component of the document-information resource libraries, discussed in detail the concept of electronic documents in libraries and their views, and are characterized in information resources in the libraries.

Key words: internet technology, digital libraries, electronic documents, internet resources, electrical resources, information resources.

Рашкова Валентина Володимирівна

здобувачка вищої освіти

другого (магістерського) рівня,

ЗВО Відкритий міжнародний університет

розвитку людини «Україна»

Інститут соціальних технологій

Науковий керівник: **Мілютіна Катерина Леонідівна,**

доктор психологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТЕМПЕРАМЕНТУ І ТРИВОЖНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У складному та перехідному підлітковому віці, з його численними фізичними, психологічними та соціальними труднощами, проблема тривожності набуває особливої актуальності. Висока тривожність є негативною особистісною рисою, яка негативно впливає на життя людини, знижує розумову працездатність, викликає невпевненість у собі, є умовою для формування негативних особистісних станів і конфронтаційних відносин, створює передумови для агресивної поведінки. Тому корекція тривожності є одним з найактуальніших завдань практичної психології.

Говорячи про темперамент, можемо зазначати відмінності в емоційній глибині, інтенсивності, стійкості, емоційній вразливості, темпі дій, імпульсивності та інших динамічних та індивідуально стійких рисах психічного життя, поведінки та діяльності. Тим не менш, темперамент залишається дуже суперечливим і невирішеним питанням навіть сьогодні. Однак, незважаючи на різні підходи до цього питання, науковці та практики визнають, що темперамент є біологічною основою, на якій формується особистість як соціальна істота.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених та психологів розглядають питання темпераменту, серед яких Т.Блюміна, В. Мегедь, А. Овчаров. Цим питанням займалися також Б. Цуканов, Е.Кречмер, І. Павлов, К. Юнг, С. Мерлін, Г. Айзенк та інші.

Категорія «тривожність» має багато трактувань у психологічній літературі і часто використовується як синонім понять «страх» і «тривога». Дослідженню цих питань присвячені роботи представників різних напрямків психологічної науки. Зокрема, питання психологічного захисту вивчають вітчизняні та зарубіжні науковці, З. Фрейд, К. Юнг, К. Хорні, Е.Формм, Дж.Тейлор, Ч. Спілберг, Ю. Ханін, Г. Салівен, В. Мухіна, І. Кулагіна, та інші.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Індивідуальні особливості нейронної активності, тобто тип нервової системи, змушують людей поводитися по-різному. Характеристики темпераменту є найбільш стійкими та постійними у порівнянні з іншими психічними характеристиками людини. Найхарактернішою особливістю темпераменту є те, що різні якості темпераменту людини поєднуються не випадково, а закономірно пов'язані між собою. Тому під темпераментом слід розуміти індивідуально-своєрідну особливість психіки, яка визначає рушійну силу психічної діяльності людини і однаково проявляється в різних видах діяльності, незалежно від їх змісту. Цілі та мотивації залишаються постійними в дорослому віці і взаємно характеризують типи темпераменту.

У сучасній психології поняття тривоги не є до кінця визначеним. Одні автори розглядають тривогу як передчуття поганого самопочуття, переживання емоційного дискомфорту, пов'язаного з відчуттям небезпеки, що насувається, інші - як несвідоме відчуття загрози, а також неясний і неприємний емоційний стан, що характеризується наявністю поганих передчуттів, напруженням і занепокоєнням або почуття невпевненості, нечіткого і неясного. Дехто розуміє цей термін як стан, що проявляється відчуттям невпевненості, неясним відчуттям небезпеки.

Тривога проявляється не тільки на психологічному, а й на фізіологічному та поведінковому рівнях. Серед фізіологічних проявів тривоги відзначають прискорене серцебиття і дихання, тремор, пітливість, діарею, м'язове напруження, збільшення хвилинового об'єму циркуляції крові, підвищення артеріального тиску, зростання загальної збудливості тощо. Поведінкові прояви тривоги особливо виразно виражені в дітей: для них характерні неспокійний погляд, метушливість, напруженість, плач або розпачливий крик у разі зміни ситуації тощо [2].

У сучасній психології під тривожністю розуміють індивідуально-психологічну особливість, що виявляється у схильності до частого та інтенсивного переживання тривоги і низькому порозі її виникнення та відображає схильність суб'єкта до тривоги, що означає, що людина схильна сприймати широке коло ситуацій як загрозові, а відповідну реакцію на ці ситуації як розуміється як стійка особистісна характеристика, яка визначає відповідну реакцію на ці ситуації. Отже, високий рівень тривожності проявляється у частих та інтенсивних переживаннях тривоги та схильності оцінювати багато ситуацій як загрозові. У випадку з високотривожними людьми дехто стверджує, що тривогу викликають життєві ситуації, які ця людина сприймає як такі, що загрожують її престижу, самооцінці та самоповазі.

Жоден з авторів, які піднімають питання взаємозв'язку темпераменту і тривожності, не ставить під сумнів сам факт існування такого зв'язку, але це питання недостатньо вивчене в сучасній психології. Взаємозв'язок між темпераментом і тривожністю обумовлений тим, що обидва поняття мають біологічну основу: як відомо, ніщо так не пов'язане з тілесними процесами, як емоційні переживання. Можливо, саме цим пояснюється той факт, що в характеристиці темпераменту емоційні переживання займають важливе місце, навіть коли він розглядається як основа всієї особистості, а не тільки емоційної сфери [1].

Тривожність пов'язують і з властивостями темпераменту. Так, В. Мерлін визначав тривожність як високу емоційну збудливість у загрозовій ситуації, Я. Стреляу зазначав, що висока тривожність пов'язана з високою реактивністю, а за результатами досліджень Дж. Грея виявлено відповідність високої тривожності властивості інтроверсії та високому рівню нейротизму [4, С. 207-210].

Здійснивши аналіз наукової літератури, можемо стверджувати, що деякі автори безпосередньо пов'язують тривожність з типом темпераменту. Прийнято вважати, що висока тривожність характерна для меланхоліків. Люди з флегматичним темпераментом байдужі, майже апатичні і погано співпереживають. Вони характеризуються рідкісними і повільними емоційними проявами і не знають емоційних спалахів. Однак, якщо емоції зашкалюють, вони довго не можуть заспокоїтися. Люди з холеричним темпераментом схильні до емоційних спалахів, як і люди з сангвінічним

темпераментом, але на відміну від останніх, їхні емоції більш інтенсивні та тривалі. Вони прагнуть проявляти ініціативу, не люблять, коли їм підкоряються, горді і жадібні, легко виходять з рівноваги, легко розлючуються і, як правило, гніваються. Люди з меланхолійним темпераментом бачать найгірше в усьому, що їх стосується, і зазвичай похмурі, ніби їм набридло життя.

Темперамент є біологічно детермінованим, і його перші прояви спостерігаються у новонароджених. Тривожність, з іншого боку, є біологічно та соціально детермінованою і більш соціально детермінованою. Таким чином, як правило, діти вступають у підлітковий вік з "готовим" темпераментом і рівнем тривожності. Однак деякі риси темпераменту можуть проявитися лише в підлітковому віці через дозрівання нервової системи, а соціальні фактори можуть змінювати рівень тривожності протягом підліткового віку [5].

Підлітковий вік – це перехід від дитинства до дорослого життя і є одним з найскладніших етапів у житті людини. Головною особливістю підліткового віку є швидкі та нерівномірні якісні зміни, що зачіпають усі сторони розвитку. У цей період повністю трансформується вся система внутрішньої психічної діяльності та взаємовідносини підлітка з навколишнім світом. Всі психічні процеси досягають свого остаточного розвитку, завершується формування особистості та формується самосвідомість на основі свідомості дорослої людини. Змінюються пріоритети підлітка, і на зміну стосункам у батьківській родині та навчанню в школі приходить спілкування з однолітками, яке є основним видом діяльності підлітка.

Перехід від дитинства до дорослості є стресом для підлітка, тому в більшості підлітків рівень тривожності в цей період є вищим, ніж у попередні періоди. Підлітковий вік є періодом особливої концентрації конфліктів, що часто призводить до різних поведінкових відхилень, таких як делінквентність, агресивна поведінка, наркоманія, суїциди тощо [6].

Відомо, що тривожність має яскраво виражену вікову специфіку, що виявляється в її змісті, джерелах, формах прояву та компенсації. Для кожного віку існують певні сфери життя, які викликають підвищену тривогу в більшості дітей незалежно від наявності реальної загрози або тривожності як стійкого особистісного утворення. тривога і тривожність підлітка найбільшою мірою пов'язані з особливостями міжособистісних стосунків із ровесниками та самооцінки, що пов'язано з підвищеною значущістю для них інтимно-особистісного спілкування і самовизначення. При цьому тривогу і тривожність підлітків, як і раніше, можуть викликати особливості взаємин у сім'ї та навчальної діяльності в школі. Підлітки з високим загальним рівнем тривожності, як правило, відчують емоційний дискомфорт. У школі занепокоєння і напруження викликає ставлення вчителя, що сприймається як незацікавлене, упереджене, критичне; інші учні або перебувають у такому самому становищі, або значно перевершують за здібностями чи везінням. У сім'ї тривогу викликають контроль, примус, осуд батьків, які відчують занепокоєння і невдоволення; у разі неприємностей батьки засуджують, карають; припиняють цікаві дитині справи. У спілкуванні з ровесниками напругу викликає невпевненість у зацікавленості та підтримці з їхнього боку; очікування відкидання, конфлікту або придушення; невміння протистояти агресії. У ситуаціях самотності занепокоєння породжують минулі та передбачувані невдачі. Характерні труднощі в знаходженні виходу зі

складної ситуації; потреба в успіху, суб'єктивно не задоволена; упевненість у залежності результату ситуації від обставин або дій інших людей.

У цей період повністю змінюється вся система внутрішньої психічної діяльності та взаємовідносин підлітка із зовнішнім навколишнім світом. Набувають остаточного розвитку всі психічні процеси, завершується формування особистості, відбувається становлення самосвідомості на основі почуття дорослості. Відбувається зміна пріоритетів підлітка: взаємовідносини в батьківській сім'ї та навчання в школі поступаються місцем провідній діяльності підлітка - спілкуванню з однолітками.

Рухливість нейронних процесів визначає швидкість і легкість ініціації збудження і гальмування, а також переходу від одного процесу до іншого. Очевидно, що виявлені закономірності в основному пов'язані з легкістю збудження. Чим вищий рівень рухливості нервової системи, тим легше і швидше відбувається процес збудження, особливо збудження, пов'язане з тривогою. Таким чином, чим вища рухливість нервових процесів, тим більша ймовірність того, що підлітки частіше відчують емоції, в тому числі і тривогу. Відсутність прямого зв'язку між рухливістю нервової системи та міжособистісною тривожністю може бути пов'язана з підвищеним значенням міжособистісних стосунків з однолітками у типового підлітка: це вікова закономірність розвитку [3]. Тому схильність підлітка до міжособистісної тривожності, швидше за все, пов'язана з суб'єктивною значущістю міжособистісних стосунків для даного підлітка, а не з рухливістю нервової системи. Слід зазначити, що тривога – не єдина емоція, пов'язана з характером нейронних процесів. Навпаки, інші емоційні риси людини, ймовірно, демонструють такий самий зв'язок з характером нейронних процесів, що відображає зв'язок між характером нейронних процесів та емоційною сферою особистості людини, який відбувається через темперамент.

У вивченій літературі немає конкретних даних про взаємозв'язок між темпераментом і тривожністю у підлітків. Однак, оскільки підлітковий вік є критичним віком і стресовим періодом, можна припустити, що підлітки меланхолійного типу, які представляють найменш адаптивний темперамент, відчують найвищий рівень тривожності. З іншого боку, найнижчий рівень тривожності можна було б очікувати у підлітків-сангвініків, які представляють найбільш адаптивні та стресостійкі типи, а середній рівень тривожності – у підлітків-флегматиків та холериків. Ці відмінності повинні бути найбільш вираженими у підлітків порівняно з аналогічними відмінностями у дорослих і дітей молодшого віку, оскільки підлітковий вік є критичним періодом. Однак результати запланованого дослідження взаємозв'язку між темпераментом і тривожністю в підлітковому віці можуть виявитися несподіваними, оскільки соціальні фактори мають більший вплив на вираженість тривожності, ніж особливості нервових процесів або темперамент. Теоретичний аналіз взаємозв'язку між темпераментом і тривожністю, дозволяє зробити висновок, що темперамент є біологічно детермінованою психічною рисою і що тривожність також має біологічне коріння. Темперамент – це те, що визначає емоційність людини, тоді як тривожність це схильність людини до переживання тривожних почуттів. Тому можна припустити, що темперамент є одним з ключових факторів, що впливають на розвиток тривожності.

Висновки. Отже, узагальнюючи описане, можемо прослідкувати взаємозв'язок між властивостями нервових процесів і тривожністю підлітків.

Схильність до формування високого рівня тривожності існує в підлітків, нервова система яких характеризується рухливістю, слабкістю процесу гальмування і переважанням сили процесу збудження над силою процесу гальмування. Ці характеристики нервової системи впливають на розвиток тривожності в підлітків через особливості емоційного реагування. Рухливість нервової системи зумовлює легкість виникнення емоцій, зокрема емоції тривоги, а слабкість процесу гальмування сприяє тривалішому й інтенсивнішому переживанню емоцій, що виникли, включно з тривогою. Тому перелічені властивості нервових процесів утворюють у підлітків схильність до розвитку високого рівня тривожності. Однак при цьому потребуються більш детальні дослідження щодо властивості нервових процесів, які впливають на рівень тривожності підлітків.

Література

1. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи : монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
2. Іванова Т. Тривога як психологічний феномен. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 72–78
3. Коцан І. Я., Швайко С. Є., Дмитроца О. Р. Вікова фізіологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 376 с/
4. Сімбір'ова О. О. Особливості прояву тривожності та чинники її формування в юнацькому віці. Актуальні питання сучасної психології : збірник наукових праць / за ред : Кузікової С. Б., Щербакової І. М., Пасічник Н. О. Суми : Вид во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 266 с., С.207-210
5. Смук О. Сучасні теоретичні підходи до проблем психічного розвитку особистості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Педагогіка, соціальна робота"*. 2009. Випуск 16-17. С. 89-92
6. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

Анотація

В статті здійснено аналіз наукових підходів визначення темпераменту та тривожності в підлітковому віці. Стаття висвітлює результати теоретичного аналізу взаємозв'язку різних властивостей темпераменту з тривожністю. Певний рівень тривожності необхідний для ефективного пристосування до дійсності, які відображають індивідуальну реакцію на стрес.

Ключові слова: темперамент, індивідуально-психологічні властивості, тривожність.

Abstract

The article analyzes scientific approaches to determining temperament and anxiety in adolescence. The article describes the findings of theoretical analysis of different characteristics of temperament with anxiety. Certain level of anxiety is required for effective adaptation to reality, of the person which reflect individual reaction on stress.

Key words: temperament, individual psychological traits, anxiety.

Соколов Віктор Юрійович,
канд.іст.н., доцент,
головний бібліотекар
науково-дослідного відділу
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого, м. Київ

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Метод моделювання, як інструмент пізнавальної та практичної діяльності, пройшов складний і довгий шлях розвитку від створення простих прикладних моделей до багатофункціонального загальнонаукового методу пізнання. Звернення фахівців до різних методів моделювання відбувається тоді, коли для пояснення накопичених в науці фактів, законів або певних процесів практичної діяльності, ще немає відповідної теорії або їх дослідження ускладнено певними обставинами. До побудови моделі звертаються у тому випадку, коли важко або навіть неможливо вивчити об'єкт у натуральному вигляді або він настільки складний, що при використанні інших методів, наприклад, спостереження, є ризик спростити реальну картину певних процесів. Таким чином, моделювання – це такий метод пізнання, за допомогою якого висвітлюють ті суттєві ознаки явищ і процесів, які неможливо або надто складно досліджувати шляхом безпосереднього вивчення. Слід зазначити, що створення моделі бібліотечного фонду (БФ) як абстрагованого образу, що відображає в обмеженій формі сутнісні властивості та основні характеристики фонду в їхніх зв'язках і опосередкуваннях, є, фактично, першим етапом його формування. Різні види моделей фонду (описові, кількісні, бібліографічні, структурні та ін.) вже давно застосовуються в діяльності бібліотек. Для складних багатофункціональних систем, у т.ч. стосовно БФ, доцільно використання «системного моделювання», яке передбачає одночасне застосування різноманітних моделей, за допомогою котрих вивчаються якісні та кількісні характеристики об'єкту моделювання.

Важливу роль у вивченні та формуванні БФ має структурна модель бібліотечного фонду (С.м.б.ф.), яка розкриває видовий, типологічний та галузевий склад фонду бібліотеки, а також кількість екземплярів документів за тематикою та іншими ознаками (елементами структурування можуть бути також матеріальна конструкція документа, знакова природа інформації, періодичність, обсяг, мовні характеристики, режим доступу до інформації, хронологічні межі тощо). Серед різних видів моделей, структурна модель займає особливе місце через її кращу наочність і доступність виконання. Вона передбачає розвиток фонду бібліотеки на багато років уперед, визначаючи його загальний напрям та політику комплектування (добір видань відбувається, переважно, на постійному зіставленні образів документів та моделі фонду).

Про С.м.б.ф. та тематико-типологічне моделювання БФ написано вже чимало теоретичних та науково-методичних праць. Проте, історія створення

різних моделей БФ, розвитку моделювання БФ в цілому, ще недостатньо висвітлена істориками-бібліотекознавцями. Окрім того, майже немає наукових праць історіографічного характеру, які характеризували б внесок фондознавців у дослідження С.м.б.ф., особливості методологічних підходів при вивченні розвитку моделювання БФ в цілому. Втім, у фахівців з історії бібліотечної справи завжди є потреба у характеристиці самого процесу дослідження, у критичному огляді та осмисленні численних наукових праць, у висвітленні та аналізі джерельної бази.

Метою пропонованої статті є аналіз розвитку студій з формування та функціонування структурної моделі бібліотечного фонду, визначення основних напрямів наукових підходів при її дослідженні, а також вивчення та характеристика основних етапів її становлення та теоретичного осмислення.

Характер роботи зумовив необхідність застосування комплексу загальнонаукових (дедукція, індукція, аналіз, синтез, узагальнення, метод аналогії, класифікації, періодизації, типологізації та ін.) та спеціальних (бібліографічний, порівняльно-історичний метод та ін.) методів. Методи порівняльного та системного аналізу були використані для визначення та вивчення особливостей розвитку методики створення структурної моделі бібліотечного фонду, змістовних та технологічних факторів її формування у контексті розвинення моделювання бібліотечного фонду та його моделей. У пропонованій статті використання історіографічного аналізу, як своєрідного методу дослідження, дозволило охарактеризувати особливості науково-аналітичного опису та вивчення розвитку С.м.б.ф. в працях бібліотекознавців та фондознавців, проаналізувати методологічні підходи, авторське бачення та тлумачення становлення тематико-типологічного моделювання БФ.

Ідея тематико-типологічного моделювання БФ зародилася наприкінці ХІХ ст. Перша С.м.б.ф. була представлена у 1893 р. у Бібліотеці Конгресу США у вигляді зразкового рекомендаційного каталогу, що поєднував перелік тем та список літератури (фактично, було розроблено список тематичних рубрик, за якими перебували книги у фондах Бібліотеки Конгресу, при цьому після кожної рубрики наводився список найкращих видань, які були гордістю книгозбірні) [45, с. 132]. Таким чином, в рекомендаційному каталозі одночасно були поєднані структурна модель БФ та бібліографічна модель її ядра. На початку ХХ ст. подібні каталоги почали складати в Росії (М. Рубакін, К. Дерунов та ін.). Втім, ще у 1893 р. М. Рубакін (1862–1946) зазначав, що в основі БФ повинен бути перелік тем та рубрик, за якими відбувається комплектування бібліотеки [38]. Вчений висловив думку про необхідність точно визначити коло тем, за якими відбираються документи до фонду, щоб показати різницю між фондами різних бібліотек. М. Рубакін запропонував ще й створити детальний список тематичних рубрик та підрубрик, розташованих у певній послідовності, а окрім того – розробив концепцію формування «ядра бібліотечного фонду». Бібліотекознавці того часу розглядали вчення про формування «ядра бібліотечного фонду» М. Рубакіна як концепцію комплектування, оскільки термін «моделювання» ще не було введено в бібліотечну теорію і практику [26, с. 39].

У 1907–1912 рр. фундатор вітчизняного бібліотекознавства Л. Хавкіна (1871–1949) вказувала на те, що список тематичних рубрик слід доповнювати вказівкою на типи видань, що дозволить уточнити спрямованість фонду, оскільки, наприклад, розділ «Математика» у фонді бібліотеки університету та бібліотеки гімназії тематично може збігатися, але типологічний профіль у них буде різним [55; 56]. А відомий російський бібліотекознавець, педагог та

письменник Яків Борісов (1856–1923) в «Руководстве по библиотечной технике: Основы практического библиотековедения» (СПб., 1911) висловив думку про залежність певних типів видань, що перебувають у фонді конкретної бібліотеки від її завдань. Дослідник вважав, що фонди великих бібліотек повинні бути профільовані за темами видань, що в них зберігаються, при цьому кожному темі слід деталізувати з урахуванням характеру запитів читачів [4]. Таким чином, виникнення ідеї створення С.м.б.ф. та тематико-типологічного моделювання БФ, певним чином стає пов'язане з процесом розвитку диференціації бібліотек та їх профілюванням.

У 1920–1930-ті рр.. ідеї розвитку С.м.б.ф. та опису тематико-типологічного профілю фондів в Радянському Союзі поступово перетворилися в концепцію створення «тематичного плану комплектування». Спочатку плани комплектування створювалися для політосвітніх (тобто – масових, публічних) бібліотек, оскільки вони, в першу чергу, розглядалися як масові ідеологічні установи, тому й процес формування їхніх фондів суворо контролювався. Формування фондів політосвітніх бібліотек знаходилося під контролем органів управління системи Народного комісаріату освіти УСРР (Наркомосу), де централізовано для книгозбірень складалися тематичні плани комплектування, які можна розглядати як своєрідні тематико-типологічні (структурні) моделі БФ, котрі надалі, у післявоєнні роки, називалися «тематико-типологічні плани комплектування». З сер. 1930-х рр.. тематичне комплектування бібліотек почало розвиватися більш активно та обґрунтовано, ніж у попередній час [58, с. 97].

У 1920–1930-х рр. питаннями формування та комплектування БФ, зокрема науковим опрацюванням планів комплектування, займалися такі видатні бібліотекознавці, як О. Барабанов (1887–1944), В. Денис'єв (1895–1968), О. Покровський (1879–1942), О. Чубар'ян (1908–1976) та ін. У 1930-х рр.. О. Барабанов, О. Чубар'ян та деякі інші дослідники бібліотечної справи вивчали та обґрунтовували створення та функціонування ідеальних С.м.б.ф. для науково-технічних бібліотек, які надалі продовжували розвиватися саме як «тематичні плани комплектування» [3, с. 82]. Зокрема, О. Барабанов склав тематичний план комплектування бібліотеки, в якому були визначені чотири основних параметри БФ: тематика, типи, види документів і приблизна їх кількість з кожної зазначеної ознаки. Вчений один з перших сформував ідею тематичного плану комплектування у взаємозв'язку зі структурою БФ [20, с. 22]. Фактично, О. Барабанов заклав наукові основи моделювання тематичної структури БФ. При формуванні БФ дослідник на перше місце висував типи і види видань, за якими пропонувалося співвідносити їх тематику, особливості комплектування та галузеву структуру фонду [3; 57, с. 332; 59, с. 26–29].

У 1935 р. О. Чубар'ян підготував та протягом шести років читав курс лекцій «Комплектування бібліотечних фондів» на спеціальному відділенні Інституту підвищення кваліфікації інженерно-технічних працівників важкої промисловості. У матеріалах лекцій певне місце займали питання з формування моделей БФ, зокрема зі створення С.м.б.ф. та вивчення особливостей тематико-типологічного моделювання. На основі дослідження особливостей використання фондів бібліотек, вивчення професійного складу читачів, аналізу їх тематичних запитів і відмов О. Чубар'ян у 1935 р. розробив «Положення про комплектування» [58, с. 97; 61, с. 53–57]. У другій половині 1930-х рр.. під час опрацювання тематичних планів комплектування, зокрема Державної науково-технічної бібліотеки, вчений аналізував та виокремлював не тільки тематику видань, а й види й типи

видань за кожною темою, а також враховував кількість примірників за тематикою, необхідних для певної (зокрема, технічної) бібліотеки [61, с. 53–57]. Наприкінці 1930-х рр.. «тематичні плани комплектування», які відображали кількісну та якісну характеристики БФ, тематику, типи, види документів, кількість примірників видань та ступінь повноти комплектування, ставали для бібліотекарів надійним орієнтиром у видавничому потоці галузевої літератури та у формуванні фонду певної бібліотеки. Поступово структурна (тематика-типологічна) модель фонду, у вигляді «тематико-типологічного плану комплектування» (ТТПК), стала однією з найбільш поширених моделей БФ, в основу якої було покладено план комплектування, що чітко визначав межі профілю та параметри документів фонду бібліотеки [53, с. 47].

У 1950–1960-ті рр.. в країні формуються великі науково-виробничі центри, які вимагають чіткої координації комплектування галузевих фондів всіх інформаційних установ. Поступово створюється Державна система науково-технічної інформації. На цьому етапі розвитку тематико-типологічного моделювання (переважно, у формі ТТПК), С.м.б.ф. виконувала два основні завдання – опис специфіки профілю БФ та створення орієнтирів для відбору документів при комплектуванні. З 1960-х рр.. ТТПК, що регламентував та визначав межі відбору видань до БФ, став обов'язковим та основним документом для всіх бібліотек та інформаційних служб, що регламентував напрями та особливості формування інформаційних ресурсів бібліотек та який забезпечував відповідність складу БФ читацьким потребам користувачів. ТТПК відображав політику та стратегію формування фонду бібліотеки та його поповнення релевантними документами.

У 1950–1960-ті рр.. питання розвитку С.м.б.ф. вивчали Ю. Григор'єв, В. Денис'єв, Т. Містрюкова, Г. Чижкова та ін. Так, особливості створення та використання тематико-типологічного моделювання щодо діяльності великих універсальних бібліотек досліджував, один із засновників радянського фондознавства, Ю. Григор'єв (1899–1973), який зазначав, що планування та формування БФ повинно бути тематичним, перспективним та оперативним. Під тематичним плануванням Ю. Григор'єв розумів профіль комплектування бібліотеки, який складається на кілька років та визначає бажаний зміст БФ. Дослідник вважав, що, в своїй основі, БФ змінюється досить повільно, лише у міру появи нових галузей науки і техніки. Спираючись на праці своїх попередників, Ю. Григор'єв сформулював положення про відповідність книжкового фонду завданням бібліотек та запитам читачів, що обов'язково повинно враховуватися при здійсненні тематико-типологічного моделювання БФ [7–9].

У 1960-х рр.. питання формування С.м.б.ф. досліджувала Т. Містрюкова, яка вивчала проблеми організації ядра БФ та окремі аспекти тематичного моделювання фонду, а також всебічно проаналізувала методи вивчення книжкових фондів [21; 22]. У зазначений час В. Денис'єв (1895–1968) обґрунтував застосування бібліографічних матеріалів при комплектуванні та моделюванні БФ [11]. Наприкінці 1960-х рр.. Г. Чижкова у своїй дисертації вперше використала термін «модель» щодо списку літератури та по відношенню до формування типового каталогу [60].

У другій половині 1960-х – у 1970-х рр.. розгорнулася запекла та плідотворна дискусія з питань формування книжкового ядра фонду масових бібліотек, під час якої також розглядалися питання створення та використання кількісних, структурних, бібліографічних та інших видів

моделей БФ. Матеріали дискусії широко висвітлювалися у фахових періодичних виданнях (публікації Н. Бессонової, О. Боханевич, Ю. Григор'єва, Л. Казанцевої, А. Маркіної, Т. Містрюкової, Ю. Столярова, В. Терьошина, Г. Чижкової та ін.).

Починаючи з 1970-х рр., почала зростати кількість публікацій, які торкалися питань створення та використання моделювання у бібліотеках, що було пов'язано з побудовою концептуальних моделей різних видів бібліотек та їх фондів. Поступово розроблялися певні стандарти, проекти бібліотек та відповідні моделі БФ, що покликані були виконувати функцію орієнтира при виробленні основних положень, принципів і нормативів формування фонду бібліотеки, які забезпечували б повноцінне їхнє функціонування в умовах підвищення інформаційних запитів суспільства. Втім, якщо стандарти мають більш наказуючий характер, моделі носять рекомендаційний характер і надають якщо не ідеальну, то функціональну схему-взірець діяльності бібліотеки, для якої основна мета роботи – це досягнення відповідності формування фонду профілю бібліотеки та потребам користувачів; створення обґрунтованого фонду документів на традиційних та нетрадиційних носіях інформації відповідно до завдань публічних бібліотек та інформаційних потреб основних груп читачів в цілому. У зазначений час у багатьох бібліотеках тематичний план комплектування формувався у картковій формі. На картках фіксувався перелік позицій, важливих для комплектування фонду документів за окремими предметними рубриками, типами і видами видань, які відзначалися різнокольоровими рейтерами.

У 1970–1980-х рр. певний внесок у дослідженні питань кількісного та тематико-типологічного моделювання зробила В. Акімова, яка довела, що профіль БФ, як керівний критерій для його формування, визначається саме тематико-типологічним складом БФ, який є найбільш оптимальним при тих конкретних умовах, що склалися у певний час. Дослідниця розробила математичну (кількісну) модель, яка відображає взаємозв'язки різних параметрів, що впливають на обсяг БФ та здійснила спробу створити модель, в якій розкривалася залежність оптимального книгозабезпечення фондів публічних (масових) бібліотек від кількості їх користувачів [1; 2].

У вищезазначений період в бібліотеках був вже накопичений значний досвід у розробці тематико-типологічної структури БФ та у створенні С.м.б.ф. У радянському бібліотекознавстві склалися певні методологічні основи та відповідна методика такого моделювання [13, с. 15]. Окрім унормованих ТТПК для масових (публічних) та відомчих бібліотек, були розроблені зведені ТТПК для бібліотек певної галузі або певного регіону чи для групи бібліотек за конкретною ознакою. На основі опрацювання ТТПК робилися спроби створити типові профілі певних видів масових бібліотек (міської та сільської). Так, наприклад, у 1981 р. Державна бібліотека ім. В.І. Леніна (нині – Російська державна бібліотека) підготувала С.м.б.ф. масової бібліотеки, що призначалася для використання в якості макету ТТПК фондів ЦБС. Таким чином, у 1960–1980-х рр. ТТПК, як різновид С.м.б.ф., надійно увійшов у практику роботи бібліотек. Виконуючи нормативну й прогностичну функції, він широко використовувався у бібліотеках всіх видів і типів [45, с. 132].

На думку С. Лохвицької, ТТПК доцільно розглядати як модифікацію структурної, тематико-типологічної моделі БФ, в якій відображається: тематика та профіль фонду; типи і види документів; ступінь повноти комплектування (вичерпна повнота – зі зберіганням документів за всі роки;

достатня повнота – видання за 10-15 останніх років; належна повнота – основні видання по темі за останні п'ять років; вибіркова повнота тощо); середня кількість (екземплярність) видань; хронологічна глибина; мовний діапазон фонду; рівень (термін) зберігання та ін. [19, с. 46–47]. Дослідниця доводить, що ТТПК регламентує роботу бібліотеки з поточного та додаткового комплектування, вторинного відбору та в інших процесах формування БФ, а також сприяє розвитку його профілювання.

На поч. 1980-х рр. Д. Євсєєв вважав, що С.м.б.ф. є похідною від тематико-типологічної моделі та дає, по суті, оптимальне співвідношення питомої ваги галузевих відділів БФ (назв книг та кількості їх примірників, а також типів видань, що перебувають у фонді бібліотеки) [12, с. 15]. В цілому, тематико-типологічна модель – це різновид ідеальної моделі, що відображає відношення між елементами певних об'єктів через тотожність їх структури у формі переліку тем, видів і типів видань (у словесному чи умовному позначенні тематико-типологічних груп), представлених у БФ у відповідності до обраної схеми. Зазначена модель дозволяє досліджувати існуючий чи прогнозований тематико-типологічний склад фонду бібліотеки та використовується, переважно, в комбінації кількісною, бібліографічною та іншими моделями в залежності від завдань моделювання.

Як зазначалося, у 1980-х рр., поряд з ТТПК окремих книгозбірень, створювалися зведені ТТПК бібліотек регіону, галузі або групи бібліотек, які ставали інструментом координації їхнього комплектування [23; 52]. У цей час бібліотекознавці почали розробляти комплексні моделі фонду, що поєднували елементи С.м.б.ф., описової, бібліографічної, кількісної моделей БФ (праці Л. Агафонова, Є. Генієвої, О. Грабченка, І. Даньшиної, Н. Крук, Т. Кузнецової, А. Кулікової, В. Леонова, В. Маркової, Р. Мотульського, С. Олефір, Є. Політової, В. Скворцова, Ю. Столярова, І. Тікунової та ін.). Зокрема, наприкінці 1980-х рр., на прикладі вивчення діяльності органів науково-технічної інформації України, О. Грабченко проаналізував структурні моделі інтегрованого регіонального фонду науково-технічної літератури і документації з природничих і технічних наук та обґрунтував результативність їх функціонування [6]. Р. Мотульський запропонував модель комплектування фонду для періодичних видань у вигляді «Плану комплектування періодичних видань», що поєднувала елементи тематико-типологічної (структурної), бібліографічної, кількісної (математичної) моделей БФ [25, с. 30]. У 1989 р. фахівцями Кемеровського державного інституту культури було зроблено спробу створення тематико-типологічної моделі фондів бібліотек у автоматизованому режимі. Бачимо, що ідея структурного (тематико-типологічного) моделювання знаходить свій розвиток у тих бібліотеках, де особливо важливою стає інформаційна повнота вузькоспеціалізованого фонду. Наприклад, на прикладі аналізу фонду бібліотеки НДІ «Мікрохірургія ока», Є. Політова розробила ТТПК у вигляді бази даних, де відображалися всі структурно-галузеві аспекти будови фонду бібліотечної установи [32, с. 9–12]. Реалізація зазначеної моделі у вигляді бази даних дозволила доповнити тематичний та типологічний профіль БФ різними ознаками та параметрами, поєднуючи їх під час відбору документів. У результаті, Є. Політова розробила нову методику тематико-типологічного моделювання фонду наукової бібліотеки.

У 1980-х рр. було опубліковано декілька тематичних збірників наукових праць, де було проаналізовано та узагальнено досвід створення різних видів моделей БФ попередніх десятиліть та оприлюднено результати використання

різних моделей з вивчення динаміки фондів, охарактеризовано позитивні досягнення та недоліки у розвитку теорії та практики моделювання БФ на той час [23; 33; 52]. На цьому етапі становлення моделювання БФ питання створення та розвитку С.м.б.ф. досліджувалися у працях В. Акімової, Н. Грішиної, Д. Євсєєва, В. Заборова, Н. Подкоритової, О. Раєва, Ю. Столярова та ін. [2; 10; 12–14; 31; 34; 35; 44; 50]. Так, наприклад, Н. Грішина, В. Заборова та Ю. Столяров на початку 1980-х рр. розробили структурно-галузеву модель фонду масової бібліотеки за нормативними розрахунками та параметрами БФ публічної бібліотеки того часу [10].

Втім, у 1970–1980-х рр. у бібліотекознавстві формування С.м.б.ф. або тематико-типологічного моделювання БФ було більше опрацьовано на емпіричному рівні, ніж на теоретичному: недостатньо було обґрунтовано особливості створення галузевої структури фондів, не було проаналізовано зв'язків цього процесу з формуванням читацького попиту тощо. Створення С.м.б.ф., як і інших видів моделей БФ у 1970–1980-х рр., обмежувалося формуванням, переважно, одного виду моделі С.м.б.ф., а саме – ТТПК. Звичайно, такий вид структурної моделі фонду відображає, хоча і суттєві, але лише певні конкретні зв'язки деяких характеристик і параметрів фонду у фіксованій формі (наприклад, особливості регіонального профілю обслуговування та читацьких потреб, функції і завдання певної бібліотеки, професійний склад користувачів, галузевий склад БФ, типи і види видань тощо), на основі яких важко робити широкі узагальнення з розвитку БФ. Головне завдання ТТПК – це систематичне визначення та відбір певних нових документів за профілем бібліотеки шляхом постійного зіставлення образів видань (документів) та моделі фонду [54, с. 38]. Втім, ТТПК – це така структурна модель фонду, яка виконує описову, контрольну, оцінювальну, прогностичну функції та функцію критерію відбору документів. У 1980-ті рр. нерідко до тематико-типологічної моделі БФ додавали певні параметри, які відображали використання документів фонду, що перетворювало її на структурно-функціональну модель БФ. Адже, виконуючи прогностичну функцію, С.м.б.ф. повинна передбачати й читацькі запити, що і робить її більш науково спроможною. Отже, у 1980-ті рр. моделювання БФ використовувалося, переважно, на рівні дослідження структури і структурно-функціональних зв'язків елементів конкретних явищ і процесів [15, с. 37]. У дослідників того часу вже сформувалася загальна думка про особливості створення та використання С.м.б.ф. Проте, деякі фахівці вважали, що застосування структурно-функціональної моделі БФ можливе лише за умов автоматизації бібліотечних процесів [31, с. 47]. Окремі бібліотекознавці сумнівалися навіть у тому, що особливості використання БФ є критерієм для його формування, оскільки читацький попит ситуативний і віддзеркалює лише частину об'єктивних інформаційних потреб користувачів, а також залежить від суб'єктивних чинників (формування бібліографічної культури, читацької активності, культури обслуговування та ін.). Втім, з розвиненням технологічних процесів у діяльності бібліотек використання методу моделювання у вивченні стану та розвитку БФ набуло значного поширення. За відомостями Н. Редькіної, яка у 2016 р. оприлюднила свою ґрунтовну монографію про особливості використання, місце та значення моделювання у дослідженнях з бібліотекознавства [37], на основі проведеного контент-аналізу публікацій за 1970–2014 рр. щодо використання моделювання у бібліотеках, було встановлено, що у вивченні більшості явищ і процесів формування фонду найбільш часто застосовувалися різні моделі БФ, серед

яких провідне місце займала С.м.б.ф., що було зумовлено неможливістю наперед скласти перелік усіх документів (видань), які мають бути у фонді (бібліографічні моделі можуть відображати лише наявні, підготовлені чи опубліковані документи) [36, с. 31].

Наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. внаслідок реформи державного управління бібліотечно-інформаційною сферою повноваження щодо визначення політики комплектування БФ були передані безпосередньо бібліотекам та інформаційним центрам. Скасування державного контролю та перебої з фінансуванням комплектування бібліотек у 1990-х рр.. призвели до втрати значимості С.м.б.ф. відносно поповнення фондів новими виданнями. Більшість бібліотек та інформаційних центрів відмовилися від створення С.м.б.ф. як від витратної, марної праці. Відмова від документованого опису профілю БФ призвело до того, що комплектатори приймали рішення про придбання того чи іншого видання, сподіваючись лише на свої знання та інтуїцію, тобто суб'єктивно, що призводило до помилок у відборі та нераціональному витрачання коштів [24, с. 101].

На рубежі ХХ–ХХІ ст.. питання моделювання БФ вивчали Є. Генієва, Н. Крук, Т. Кузнецова, В. Леонов, В. Маркова, Т. Некрич, С. Олефір, В. Скворцов, Ю. Столяров, І. Тікунова та ін. З 1990-х рр. і до тепер активно розробляються економічна, імітаційна, інноваційна, інформаційна, комунікаційна, матрична, медійна, стратегічна, технологічна, фінансова, функціональна та інші моделі управління бібліотекою та формування БФ [36, с. 33–34]. Зокрема, у середині 1990-х рр.. спробу створення теорії технологічного моделювання БФ, на основі аналізу досвіду досліджень з питань створення моделей бібліотечно-бібліографічних процесів, було зроблено Т. Некрич у монографії «Технологическое моделирование ведения библиотечного фонда: теория, история и оптимизация» (Київ, 1995). Дослідницею було охарактеризовано історію та стан розвитку на той час моделювання БФ, а також розкрито та проаналізовано структурне моделювання динамічних процесів формування фонду бібліотеки [26].

На початку ХХІ ст.. різні аспекти моделювання БФ активно досліджувалися у працях вітчизняних бібліотекознавців Т. Арсенко, Н. Варахсіної, Ю. Горбань, В. Дацюк, Т. Долбенко, Л. Карпової, Н. Кушнарєнко, В. Матусевич, О. Матвійчук, Л. Нагорної, І. Нілової, Л. Пестрецової, М. Петрової, Н. Самохіної, Г. Сілкової, М. Слободяника, А. Соляник, Г. Швецової-Водки, В. Ясьмо та ін. [5; 16; 20; 27; 29; 30; 39–42; 62]. Зокрема, Л. Карпова та В. Матусевич проаналізували значення оптимізації структурної моделі «Профіль комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського документами України, країн СНД та Балтії» для формування системи фондів, видової та галузевої спрямованості структурних підрозділів НБУВ [16]. Дослідниці обґрунтували висновок про необхідність постійного вдосконалення зазначеної динамічної С.м.б.ф., на яку постійно впливають зміни інформаційних потреб користувачів, а також потік публікацій, що відображає стрімкі зміни в науці і техніці, культурі та суспільному житті країни та у світовому інформаційному просторі в цілому.

На початку 1990-х рр.. на базі ЕОМ українська дослідниця В. Ясьмо розробила структурно-функціональну модель з технології формування БФ, яка дозволяла наочно показувати всі елементи та зв'язки фонду бібліотеки; вхідні та вихідні потоки документів; впорядковувати бібліотечні процеси і операції; виявляти майбутні та максимальні параметри функціонування

технологічного циклу [62, с. 70–71]. В умовах діджиталізації суспільства А. Павлова зробила спробу розробити електронну модель ТТПК для наукової бібліотеки, перевагою якої були б, окрім швидкого редагування, автоматичного пошуку, коригування, оновлення авторитетних даних у системі ІРБІС, ще й оперативний пошук та відбір даних за тематичними запитом [28, с. 38]. На поч. ХХІ ст. вітчизняна бібліотекознавиця М. Петрова проаналізувала особливості створення та впровадження моделей управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, зазначивши, що вирішення питання моделювання цього процесу здійснюється безпосередньо у межах системи управління конкретної бібліотеки [30, с. 25].

На рубежі ХХ–ХХІ ст. питання комплектування фондів з використанням формалізованих методик аналізу БФ та його моделювання (переважно, у великих наукових бібліотеках) вивчали Ю. Гріханов, А. Раєв, В. Скворцов, А. Соляник, Ю. Столяров, Ю. Строганов та ін. Дослідженням змістово-логічних моделей, що відрізняються високим рівнем абстрагування, займалися В. Леонов, А. Соляник, М. Слободяник, Ю. Столяров та ін. [17; 18; 40; 41; 44; 47–50]. Зокрема, А. Соляник опрацювала концептуальну модель документопостачання БФ, завдяки якій бібліотеки мають можливість суттєво розширити коло документних ресурсів, доступних їх користувачам; економно витратити кошти на комплектування фондів; уникати дублювання при відборі та придбанні певних видів документів тощо [42].

У зазначений період дослідженням структурних ознак БФ плідно займався відомий бібліотекознавець В. Терьошин (1928–2015), який розвивав теоретичні аспекти фондознавства за такими напрямками, як відбір документів; принципи створення структурних моделей у комплектуванні фондів (тематико-типологічна модель БФ, ТТПК, зведений тематико-типологічний план комплектування та ін.); визначення повноти фондів; управління фондами; формування фондів та розсіювання інформації. У складі фонду вчений розрізняв: тематичну частину, що включає підфонди соціально-економічної, науково-технічної, художньої літератури тощо; типологічну частину (за типами літератури), що містить підфонди навчальної, довідково-бібліографічної, науково-популярної та іншої літератури; видову частину (за видами документів – книжковий, журнальний, газетний, патентний підфонди, підфонди мікрофільмів, неопублікованих документів тощо); мовну частину (підфонди документів національною мовою та іноземними мовами); географічну частину (підфонди краєзнавчої літератури, вітчизняної літератури, видань з окремих країн тощо); хронологічну частину (депозитарний підфонд, підфонди новітньої літератури тощо) [53, с. 21–22]. За такими ж ознаками, що характеризують зміст БФ, можуть розроблятися і його структурно-галузеві та тематико-типологічні моделі, які можуть створюватися за видами документів, їх тематикою, державною приналежністю, мовою, часом випуску, цінністю видань; за способом створення документів (неопубліковані, репродуковані видання, машиночитані документи та ін.); за матеріальною конструкцією (книги, брошури, журнали, газети та ін.); за форматом; за цільовим та читацьким призначенням; за семантичними характеристиками документів (універсальні, галузеві, спеціалізовані та інші фонди) тощо.

Вивченням моделей БФ, зокрема С.м.б.ф., розвитком їх системного аналізу також досить плідно займався відомий фондознавець Ю. Столяров, який у своїх працях розробив цілісну концепцію бібліотеки як системи,

визначив місце та значення БФ, коло його зв'язків із зовнішнім середовищем та внутрішньою структурою бібліотеки, охарактеризував особливості та види моделей БФ [44–51]. Вчений підняв на новий методологічний рівень дослідження БФ та його моделей, перейшовши від емпіричного опису досліджуваного об'єкту до сутнісного розкриття предмету. Ю. Столяров використав поетапний принцип моделювання БФ, базуючись на твердженні, що науковою основою раціонального формування фонду є створення його моделі, зазначивши, що при виникненні необхідності у модель вносяться корективи, обумовлені результатами використання фонду і розвитком запитів користувачів, а також змінами у соціально-економічному і культурному розвиненні країни та бібліотечної справи в цілому [45]. На думку Ю. Столярова, описові моделі слугують методологічною основою всіх інших ідеальних моделей фонду, оскільки в описовій моделі обґрунтовується тематика комплектування з урахуванням соціально-економічного профілю району, завдань певної бібліотеки, складу користувачів та їх потреб. Зазначені параметри у повному обсязі відображаються у робочому апараті комплектатора при створенні С.м.б.ф. Таким чином, описова модель стає своєрідною пояснювальною запискою і методологічним підґрунтям до структурної або тематико-типологічної моделі фонду, яка створює образ фонду ще й за тематикою, типовими та видовими ознаками документів, кількістю екземплярів видань, їх мовного складу тощо. За висновками Ю. Столярова, С.м.б.ф. – це документ, що визначає внутрішню організацію фонду: тематику, читацьке та цільове призначення, ступінь повноти, розподіл документів по структурним розділам бібліотеки, кількість примірників документів, їх видовий склад та інші суттєві параметри [49, с. 1004–1005]. Втім, С.м.б.ф. часто ототожнюють з «профілем бібліотечного фонду», «тематичним планом комплектування», «тематико-типологічним планом комплектування» тощо, оскільки С.м.б.ф. або тематико-типологічна модель фонду описує межі його профілю через перелік рубрик.

У сучасному тематико-типологічному моделюванні при створенні певної С.м.б.ф. намагаються максимально детально програмувати склад БФ, щоб забезпечити його відповідно високим рівнем якості (релевантності) та знизити впливи суб'єктивізму при відборі профільних документів для фонду бібліотеки. Необхідність створення С.м.б.ф. обумовлено тим, що інформаційні ресурси та БФ певним чином повинні профілюватися, а профілі різних фондів – узгоджуватися. Отже, необхідний їх детальний опис. Таким чином, питання актуалізації створення та використання С.м.б.ф. знаходиться у прямій залежності від поглиблення процесів профілювання та координації діяльності бібліотек. До того ж, при комплектуванні занадто значущим залишається суб'єктивний чинник комплектатора, котрий можливо пом'якшити лише за рахунок максимальної деталізації та формалізації параметрів відбору документів (при цьому зазначені параметри відповідним чином документально оформлюються).

Сучасні підходи до С.м.б.ф. передбачають: реалізацію їх у вигляді бази даних; використання інформаційно-пошукових мов наближених до природної мови (наприклад, мова предметних рубрик або ключових слів), які забезпечують простий доступ до них під час пошуку відповідної інформації та легко поповнюються новими лексичними одиницями; застосування широкого набору параметрів для відбору документа (з цією метою встановлюються не лише тематичні та типологічні кордони профілю фонду, а й хронологічні, мовні, авторські, географічні, видавничі та інші ознаки,

залежно від особливостей профілю БФ); опрацювання максимально деталізованого (з урахуванням синонімії та полісемії) й оперативно поповнюваного тематичного блоку моделі фонду, що описує предметне поле профільних інформаційних потреб у багатьох аспектах. До того ж, інформаційна цінність С.м.б.ф. для прийняття рішень щодо відбору документів підвищиться, якщо вона буде пов'язана з реальною тематичною моделлю фонду – словником предметних рубрик або ключових слів до електронного каталогу (особливо, якщо в ньому встановлено лічильники звернень до тих чи інших рубрик під час пошуку).

Аналіз еволюції створення та використання С.м.б.ф., а також розвитку тематико-типологічного моделювання БФ дозволяє виокремити наступні етапи їхнього становлення в бібліотечній справі країни:

1-й етап, «початковий або донауковий», кінець ХІХ – початок ХХ ст.: зародження ідеї тематико-типологічного моделювання; створення перших С.м.б.ф. (переважно, у вигляді каталогів).

2-й, «формування наукових засад С.м.б.ф.», 1920–1930-ті рр.: розвиток тематико-типологічного моделювання у напрямі створення «тематичних планів комплектування» (ідеальних структурних моделей БФ, переважно, на базі фондів галузевих бібліотек); формування наукових підходів у вивченні взаємозв'язків структури БФ, тематичних запитів читачів та тематико-типологічного комплектування; започаткування теоретичних основ моделювання тематичної структури БФ (О. Барабанов).

3-й, «становлення С.м.б.ф. як ТТПК», 1950–1960-ті рр.: подальший розвиток тематико-типологічного моделювання у вигляді розвинених ТТПК (переважно, на базі фондів великих універсальних бібліотек); послідовне обґрунтування відповідності книжкового фонду завданням бібліотек та запитам читачів крізь призму тематико-типологічного моделювання БФ; виявлення та подальший аналіз взаємозв'язків між тематико-типологічним моделюванням фонду та профілем комплектування бібліотеки.

4-й етап, «розвиток методології тематико-типологічного моделювання та розвинення С.м.б.ф. в умовах поглиблення профілювання БФ», 1970–1980-ті рр.: ТТПК стає основним та найбільш поширеним видом С.м.б.ф.; подальше розвинення методології тематико-типологічного моделювання; розвиток теоретичного осмислення зв'язків та залежності профілю БФ від його тематико-типологічного складу; опрацювання С.м.б.ф., переважно, на рівні структури та структурно-функціональних зв'язків елементів, процесів та явищ БФ; поява перших концептуальних моделей БФ.

5-й, «вдосконалення методології тематико-типологічного моделювання та розвиток концептуальних моделей БФ в контексті діджиталізації», кінець ХХ – початок ХХІ ст.: розвиток концептуальних моделей БФ та різних видів С.м.б.ф., що поєднують елементи описової, математичної та бібліографічної моделей; розвинення синтетичної методології у тематико-типологічному моделюванні, інтегрованого підходу до створення С.м.б.ф.

Отже, створення та вивчення специфіки формування, функціонування С.м.б.ф. відбувалося у певній залежності від загальних тенденцій та особливостей розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства в країні на кожному етапі їхнього становлення. Окремі дослідження вчених, що вивчали своєрідність розвинення та функціонування тематико-типологічного моделювання БФ мали ретроспективний характер та висвітлювали, певним чином, історію створення С.м.б.ф. для конкретної бібліотеки. Таким чином, звернення фахівців до досвіду вирішення окремих питань створення та

функціонування С.м.б.ф. в минулому свідчить про формування історіографічних підходів у дослідженнях особливостей моделювання БФ та про піднесення окремих галузей бібліотечної науки на новий рівень теоретичної думки. Адже, історіографічний аналіз дозволяє не тільки проаналізувати розвиток об'єкту дослідження протягом окресленого часу, а й виявити особливості методологічних підходів у відображенні та вирішенні тих чи інших теоретичних та практичних питань, визначити певні упущення у висвітленні наукових знань, визначивши тим самим теоретичну актуальність і значимість дослідження.

Література:

1. Акимова В. Н. Анализ конкретного тематико-типологического состава – важная часть изучения книжных фондов массовых библиотек. *Комплектование и использование книжных фондов в массовых библиотеках РСФСР*. 1974. Вып. 18. С. 54–89.
2. Акимова В. Н. Работа по активизации использования тематико-типологических планов комплектования ЦБС. *В помощь универсальным научным библиотекам: метод рекомендации* / Гос.б-ка им. В. И. Ленина. Москва, 1980. С. 12–22.
3. Барабанов А. Н. Комплектование технических библиотек. 2-е изд. Москва-Ленинград, 1936. 123 с.
4. Борисов Я. Руководство по библиотечной технике: Основы практического библиотековедения. Санкт-Петербург: Книжное дело, 1911. [4], 164 с.
5. Вараксіна Н. Моделювання як метод дослідження інформаційного ресурсу з питань педагогіки та психології. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 29. С. 210–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2011_29_24
6. Грабченко А. Моделирование единого фонда библиотек и органов научно-технической информации в регионе. *Сов.библиотековедение*. 1988. № 6. С. 21–28
7. Григорьев Ю. В. Комплектование и организация библиотечных фондов: уч.-метод.пособие. Москва, 1962. 40 с.
8. Григорьев Ю. В. Организация библиотечных фондов. Москва: Гос. изд-во культ-просвет. лит., 1950. 391 с.
9. Григорьев Ю. В. Теоретические основы формирования библиотечных фондов: учеб. пособие по курсу «Библиотековедение». Москва: Книга, 1973. 88 с.
10. Гришина Н. В., Заборова В. И., Столяров Ю. Н. Структурно-отраслевая модель фонда массовой библиотеки. *Моделирование библиотечных фондов: сб. науч. тр.* – Москва, 1983. С. 27–34.
11. Денисьев В. Н. Основы советской библиографии: Учеб. пособие для библиотечников и библиотечных отделов культ-просвет. Школ. Москва: Сов. Россия, 1963. 136 с.
12. Евсеев Д. В. О разработке концепции прогнозной тематико-типологической модели библиотечного фонда. *Тематико-типологическое моделирование фондов центральной библиотечной системы: сб. науч. трудов*. Ленинград, 1983. С. 7–16.
13. Заборова В. И., Карташов Н. С., Столяров Ю. Н. О методологии моделирования библиотечных фондов. *Моделирование библиотечных фондов: сб. науч. тр.* Москва, 1983. С. 8–18.
14. Заборова В. И. О разработке моделей библиотечных фондов. *Моделирование библиотечных фондов: сб. науч. тр.* Москва, 1983. С. 4–8.
15. Казаринова И. М. Модели и моделирование в исследованиях универсальных научных библиотек РСФСР (по материалам анализа отчетных сведений о научно-исследовательской работе в XI пятилетке). *Проблемы теории и*

- практики моделирования деятельности универсальной научной библиотеки как информационного центра: сб. науч. тр.* Ленинград: ГПБ, 1987. С. 29–38.
16. Карпова Л., Матусевич В. Деякі аспекти моделювання структури фондів національної бібліотеки. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2001. Вип. 6. С. 15–20.
  17. Леонов В. П. Будущее библиотеки как предмет изучения. *Науч. и техн. б-ки*. 2012. № 9. С. 51–68.
  18. Леонов В. П. Пространство библиотеки: Библиотечная симфония. Москва: Наука, 2003. 123 с.
  19. Лохвицкая С. Л. Совершенствование тематического планирования комплектования фондов научных библиотек. *Формирование и использование фондов научных библиотек: сб. науч. тр.* Новосибирск, 1990. С. 45–56.
  20. Матвійчук О. Моделювання бібліотечного фонду. *Шкільна б-ка*. 2005. № 9. С. 20–24.
  21. Мистрюкова Т. А. К вопросу о методах изучения книжных фондов. *Библиотеки СССР: Опыт работы*. 1961. № 15. С. 123–145.
  22. Мистрюкова Т. А. Ядро – самая активная часть фонда. *Библиотекарь*. 1969. № 10. С. 61–62.
  23. Моделирование библиотечных фондов: сб. науч. тр. Москва: ГБЛ, 1983. 160 с.
  24. Морева О. Н. Формирование документных фондов: уч. пособие. Кемерово, 2010. 299 с.
  25. Мотульский Р. С. Моделирование как основа формирования фонда периодических изданий библиотеки вуза. *Науч. и техн. б-ки СССР*. 1989. № 9. С. 28–34
  26. Некрич Т. П. Технологическое моделирование ведения библиотечного фонда: теория, история и оптимизация. Київ, 1995. 99 с.
  27. Нілова І. Д., Дацюк В. В. Особливості математичного моделювання бібліотечного фонду загальноосвітньої школи. *Шкільна б-ка*. 2005. № 9. С. 25–29.
  28. Павлова А. С. Реализация электронной модели тематико-типологического плана комплектования в научной библиотеке. *Труды ГПНТБ СО РАН*. 2021. Вып. 3. С. 38–43. URL: <https://proceedings.gpntbsib.ru/jour/article/view/579/512>
  29. Пестрецова Л. А. Модель комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського вітчизняною літературою. *Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : міжнар. наук. конф. : тези доп. : Київ, 8-10 жовт. 1996 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України*. Київ: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 1996. С. 43–45.
  30. Петрова М. Розроблення і впровадження моделей управління формуванням електронних ресурсів як актуальна бібліотечнознавча проблема. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 3. С. 24–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_3_7
  31. Подкорытова Н. И. Моделирование отраслевой структуры книжных фондов универсальной библиотеки. *Формирование фондов научных библиотек*. Новосибирск, 1983. С. 45–49.
  32. Политова Е. А. Построение структурной модели фонда библиотеки НИИ. *Науч. и техн. б-ки СССР*. 1988. № 4. С. 9–12.
  33. Проблемы теории и практики моделирования деятельности универсальной научной библиотеки как информационного центра: Сб. науч. тр. Ленинград: ГПБ, 1987. 128 с.
  34. Раев А. Г. Критерии оценки качества библиотечных процессов. *Научные и технические библиотеки СССР*. 1985. № 5. С. 3–10.
  35. Раев А. Г. Оптимизационные модели принятия решений в процессе комплектования библиотечных фондов. *Научно-техническая информация. Сер. 2: Информационные процессы и системы*. 1988. № 12. С. 29–31.

36. Редькина Н. С. Моделирование в библиотековедении и практике работы библиотек. *Библиотековедение*. 2015. № 6. С. 30–34.
37. Редькина Н. С. Моделирование как метод научного познания в библиотековедении: монография. Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 2016. 126 с.
38. Рубакин Н. А. Книжное оскудение. *Рус. богатство*. 1893. № 11, разд. 14. С. 124–165; № 12, разд. 12. С. 78–122.
39. Самохіна Н. Ф. Документні ресурси наукової бібліотеки: модель обігу документів, рівнева організація. Київ, 2008. 167 с.
40. Слободяник М. С. Библиотека в условиях информатизации общества: концептуальная модель развития. *Библиотечное дело – 2001: Российские библиотеки в мировом информационном интеллектуальном пространстве: тез. докл. 6-й междунар. науч. конф.* (Москва, апр. 2001 г.). Москва, 2001. Т. 1. С. 39–40.
41. Слободяник М. С. Системно-функциональная модель библиотеки. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Библиотека и доступность информации в современном мире: электронные ресурсы науке, культуре и образованию: тр. конф. / 10-я юбилейн. междунар. конф. «Крым 2003», г. Судак (Украина), 7-15 июня 2003 г.* Москва: ГПНТБ России, 2003. Т. 2. С. 759–760.
42. Соляник А. А. Система документоснабжения библиотечных фондов: Учебно-метод. пособие. Москва: «Издательство Либерей», 2007. 236 с.
43. Справочник библиотекаря / Науч. ред. А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. Санкт-Петербург: «Профессия», 2002. 448 с.
44. Столяров Ю. Н. Библиотека: Структурно-функциональный подход. Москва: Книга, 1981. 254 с.
45. Столяров Ю. Н. Библиотечный фонд: [учеб. для библ. фак. ин-тов культуры, ун-тов и пед. вузов]. Москва: Кн. палата, 1991. 271 с.
46. Столяров Ю. Н. Исходные положения теории функционирования библиотечного фонда. *Науч. и техн. б-ки*. 2010. № 9. С. 5–23.
47. Столяров Ю. Н. Количественная модель библиотечного фонда. *Библиотечная энциклопедия*. Москва: Изд-во «Пашков дом», 2007. С. 508–509.
48. Столяров Ю. Н. Моделирование библиотечного фонда. *Библиотечная энциклопедия*. Москва: Изд-во «Пашков дом», 2007. С. 650–651.
49. Столяров Ю. Н. Структурная модель библиотечного фонда. *Библиотечная энциклопедия*. Москва: Изд-во «Пашков дом», 2007. – С. 1004–1005.
50. Столяров Ю. Н. Теория формирования библиотечного фонда: десятилетие минувшее и предстоящее. *Сов. библиотековедение*. 1981. № 6. С. 14–30.
51. Столяров Ю. Н., Кушнарченко Н. Н., Соляник А. А. Эволюция библиотечного фондоведения. Москва: Изд-во ФАИР, 2007. 687 с.
52. Тематико-типологическое моделирование фондов ЦБС: сб. науч. тр. / Гос. Публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина; сост. Д. В. Евсеев, науч. ред. Н. А. Ефимова. Ленинград: ГПБ, 1983. 152 с.
53. Терешин В. И. Библиотечный фонд: уч. пособие. 2-е изд. Москва: Изд-во МГУКИ, 2000. 176 с.
54. Терешин В. И. Критерии отбора документов в библиотечные фонды. *Современные тенденции в развитии советских библиотек*. Москва, 1979. С. 32–45
55. Хавкина Л. Б. Руководство для народных библиотек. Москва: Изд. т-ва И. Д. Сытина, 1910. 130 с.
56. Хавкина Л. Б. Юбилей Харьковской Общественной библиотеки. *Вестн. воспитания*. 1912. № 3. С. 122–127.
57. Харитонова Л. С. Алексей Никифорович Барабанов (1887–1944). *Библиотека в контексте истории: материалы 10-й Всероссийской научной конференции: Ч. 1* (Москва, 3-4 октября 2013 г.) / сост. М. Я. Дворкина. Москва: Пашков дом, 2013. С. 327–334.

58. Харитонова Л. С. История разработки Тематического плана комплектования как основы формирования фондов Политехнической библиотеки. *Библиотекосведение*. 2015. № 4. С. 94–102.

59. Харитонова Л. С. О специальных видах технической литературы: из наследия Алексея Никифоровича Барабанова (1887–1944). *Библиотечное дело*. 2014. № 23 (233). С. 26–29.

60. Чижкова Г. И. Ядро массовой библиотеки и типовой каталог. *Библиотекарь*. 1969. № 6. С. 54–65.

61. Чубарьян О. Тематический план комплектования специальной библиотеки (Опыт Государственной научно-технической библиотеки Наркомпроса РСФСР). *Красный библиотекарь*. 1938. № 5. С. 53–57.

62. Ясьмо В. Д. Моделювання технології формування бібліотечного фонду. *Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: Міжнар.наук.конф.* (Київ, 12-15 жовтня 1993 р.). Київ, 1993. С. 70–71.

Анотація

Висвітлено сутність та деякі ознаки структурної моделі бібліотечного фонду, а також певні чинники, що впливають на її формування. Висвітлено історіографію з питань формування тематико-типологічного моделювання та проаналізовано внесок дослідників-бібліотекознавців у створенні та вивченні зазначеної моделі. Окреслено головні етапи розвитку структурної моделі бібліотечного фонду (тематико-типологічного моделювання) та її теоретичного осмислення. Розкрито значення її розробки у процесах формування та комплектування фонду бібліотеки.

Ключові слова: бібліотекознавство, фондознавство, бібліотечна діяльність, бібліотечні фонди, науково-дослідна робота бібліотек, структурна модель бібліотечного фонду, тематико-типологічне моделювання бібліотечного фонду, моделювання бібліотечного фонду.

Summary

The essence and some features of the structural model of the library fund are highlighted, as well as certain factors affecting its formation. The historiography on the formation of thematic-typological modeling is highlighted and the contribution of researchers-librarians in the creation and study of the specified model is analyzed. The main stages of the development of the structural model of the library fund (thematic-typological modeling) and its theoretical understanding are outlined. The importance of its development in the processes of formation and completion of the library fund is revealed.

Keywords: library science, fund science, library activities, library funds, research work of libraries, structural model of the library fund, thematic and typological modeling of the library fund, modeling of the library fund.

Соколов Віктор Юрійович,
канд.іст.н., доцент,
головний бібліотекар
науково-дослідного відділу
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого, м. Київ

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ОПРАЦЮВАННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ СТВОРЕННЯ

Нині вивчення особливостей створення та функціонування різних видів моделей фонду є одним з важливих напрямів бібліотекознавчих досліджень, що зумовлено: підвищенням ефективності використання, комплектування та керування бібліотечного фонду; прагненням до покращення якості інформаційно-аналітичного супроводу прийняття управлінських рішень; пошуками нових шляхів підвищення рівня діяльності бібліотек і задоволення інформаційних запитів користувачів; обмеженням фінансових ресурсів.

Важливу роль у вивченні та формуванні бібліотечного фонду (БФ) має структурна модель бібліотечного фонду (С.м.б.ф.), яка розкриває видовий, типологічний та галузевий склад фонду бібліотеки, а також кількість екземплярів документів за тематикою та іншими ознаками (елементами структурування можуть бути: матеріальна конструкція документа; періодичність, обсяг, мовні характеристики видання; хронологічні межі фонду тощо). Серед різних видів моделей, структурна модель займає особливе місце через її кращу наочність і доступність виконання. Вона передбачає розвиток фонду бібліотеки на декілька років уперед, визначаючи його загальний напрям та політику комплектування (добір видань відбувається, переважно, на постійному зіставленні образів документів та моделі фонду).

Метою пропонованої статті є характеристика сутності та основних ознак структурної моделі бібліотечного фонду, вивчення основних етапів її створення, місця та значення у моделюванні фонду бібліотеки.

Структурна модель бібліотечного фонду (С.м.б.ф.) – це, фактично, комплекс ідеальних та реальних структурних моделей БФ, що відображають структуру, зміст, обсяг, організацію фонду крізь призму тематико-типологічних, видових, кількісних та інших характеристик документів (видань) та ознак фонду бібліотеки. Структурна або тематико-типологічна модель фонду відображає та детально описує саме семантичні межі профілю фонду бібліотеки (на рівні тем та предметів), переважно, у вигляді переліку рубрик з уточненням цільового та читацького призначення фонду, що виявляється через типологічну характеристику документів. Метою С.м.б.ф. є формалізація параметрів відбору документів за профілем фонду, що передбачає створення передусім ідеальних С.м.б.ф., серед яких найбільш технологічно розробленим видом є тематико-типологічний план комплектування (ТТПК) [3, с. 90–91]. Отже, С.м.б.ф. відтворює внутрішню структуру (будову) та особливості функціонування БФ, при цьому структурування може здійснюватися з різним ступенем повноти, залежно від того, які властивості та відношення між елементами об'єкта моделювання

досліджуються [5, с. 204]. За цих обставин, структурні зв'язки об'єднують усі елементи об'єкта у певній ієрархії, задаючи йому певну конструкцію.

Саме на основі різних видів С.м.б.ф. (тематичний або тематико-типологічний план комплектування, список предметних рубрик каталогу, графова модель БФ та ін.) розробляються нормативні документи, які визначають тематику фонду, ступінь його повноти, розподіл документів по структурним підрозділам бібліотеки, екземплярність тощо. Створення та використання різних видів С.м.б.ф. залежить від тих чинників, які беруться за основу у вирішенні завдань конкретного моделювання та побудови певної моделі відповідно до формальних, семантичних, функціональних та інших ознак.

Ідеальна С.м.б.ф. – це модель, що відображає профільну та сумісно-профільну тематику у вигляді інформації, представленій у вербально-кількісній формі (нерідко – у табличній формі) на концептуальному рівні. С.м.б.ф. може бути втілена у книжковій, альбомній або електронній формі, у вигляді схеми, таблиці, картотеки тощо. Реальна С.м.б.ф. може бути репрезентована, наприклад, алфавітно-предметним покажчиком до систематичного каталогу; списком предметних рубрик або ключових слів у електронних каталогах, «Книгою сумарного обліку», «Щоденником роботи бібліотеки» та ін. Основна мета реальних С.м.б.ф. – сприяти пошуку документів у БФ за тематичними запитам користувачів, забезпечуючи більш ефективно його використання. Нерідко такі моделі створюються на основі профільного рубрикатора (наприклад, алфавітно-предметного покажчика до таблиць ББК, тематичного рубрикатора довідково-інформаційного фонду тощо) та актуалізуються під час пошуку та індексування документів, а їхня корекція відбувається у процесі вивчення потоків профільних запитів користувачів.

Під час створення С.м.б.ф. вирішують три основні завдання тематико-типологічного моделювання: 1-е – визначення смислових меж БФ та характеристика основних напрямів його формування стосовно кожного галузевого розділу у зв'язку з завданнями бібліотеки; 2-е – створення тематико-типологічного профілю БФ; 3-е – визначення критеріїв відбору видань до БФ, зокрема, до книжкового ядра фонду та складання списку книг цього ядра [2, с. 16]. Основою для відбору видань певного типу в бібліотеці слугує, переважно, їх цільове та читацьке призначення.

Створення С.м.б.ф. розподіляється на три основні етапи: 1-й етап, – складання пояснювальної записки до структурної моделі БФ; 2-й, – розробка тематичної структури фонду з урахуванням специфіки бібліотеки, визначення типологічних та видових параметрів фонду, кількості екземплярів документів тощо; 3-й, – коригування моделі, а також на її основі – комплектування та складу БФ. У пояснювальній записці до С.м.б.ф., як і до ТТПК, додається коротка характеристика профілю бібліотеки, її завдання та перспективи розвитку БФ, розкривається структура тематичного плану комплектування, повнота, склад та обсяг фонду конкретної бібліотеки. Отже, створення С.м.б.ф. (а також ТТПК) вимагає проведення попереднього наукового опрацювання низки чинників, зокрема: аналізу статусу та завдань бібліотеки, інформаційних потреб та ступінь задоволення запитів користувачів, вивчення динаміки їх кількості, рівня повноти та хронологічної глибини комплектування фонду та підфондів бібліотеки; дослідження умов зберігання документів, видового складу фонду, ступеню старіння певних видів документів та галузевої літератури; врахування інформаційно-

бібліотечної ситуації регіону та матеріально-технічних можливостей конкретної бібліотеки; наукового опрацювання спеціальних картотек тощо. Типологічна та видова структура комплектування фонду бібліотеки здійснюється залежно від галузевого напрямку документів (видань). При цьому, у більшій кількості примірників комплектуються інформаційні, довідкові, навчальні, науково-популярні видання з тематики, актуальної для користувачів [4, с. 44]. Таким чином, С.м.б.ф. має достатньо адекватно відображати профіль БФ; слугувати певним орієнтиром для відбору нових документів; відтворювати у спрощеному вигляді структуру фонду за типами, видами, тематикою документів, а також їх екземплярність (екземплярність у межах певної теми підраховують за формулою $E = mt/T$, де m – імовірна кількість користувачів певного документа; t – середній термін перебування документу (кількість днів) у читача; T – прогнозована тривалість найбільш активного використання документа (кількість днів)).

С.м.б.ф., окрім того, що передбачає розвиток фонду на декілька років уперед, певним чином, визначає політику комплектування БФ та діяльності бібліотеки в цілому. Періодично (раз у 5–7 років, проте у сучасних умовах нерідко й кожного року) до структурної моделі вносять зміни та доповнення, відповідно до нових процесів та явищ, що відбуваються у суспільстві, та конкретних завдань бібліотеки.

Структурна (тематико-типологічна) модель фонду може бути представлена у вигляді окремого документа або картотеки, де кожній окремій темі відповідає картка. Сукупність таких карток, в свою чергу, формується у систему, яка і є відображенням моделі. Так само, С.м.б.ф., у вигляді ТТПК, представляє собою описову або схематичну модель комплектування фонду у вигляді словесно-описової характеристики до таблиці тематико-типологічних рубрик із зазначенням бажаної кількості примірників видань або картотеки за тематикою та типами документів.

У результаті тематико-типологічного моделювання (створення С.м.б.ф.), фонд бібліотеки часто розподіляється за галузевими відділами (художній, технічний, суспільно-політичний та ін.), кожен з яких складається з документів різними за призначенням (довідкові, навчальні, виробничі та ін.) та за видами (періодичні видання, книги, брошури тощо). Кожна з ланок цієї системи може бути представлена у вигляді граф. Фактично, графова модель БФ – це імовірна структурна модель фонду, для якої умовні залежності між випадковими змінами виражено графом (часто, – це система моделей, що забезпечує алгоритм для виявлення та аналізу структур складних розподілів для їх стислого опису). Таким чином, головним призначенням С.м.б.ф., як сукупності тематико-типологічних, структурно-галузевих моделей, є визначення меж профілю фонду документів у вигляді переліку певних тематичних та галузевих рубрик.

Таким чином, методика створення С.м.б.ф. складається з наступних процесів: визначення тематичних, типових і видових меж фонду; розрахунок кількості та екземплярності придбаних документів; оформлення пояснювальної записки до характеристик моделі; обговорення, апробація моделі та її затвердження. В цілому, існує два способи складання зазначеної моделі: 1-й спосіб, полягає у доборі тем за таблицями бібліотечної класифікації (УДК та ББК); 2-й, – передбачає відбір тем за типовою моделлю. Поступово у процесі моделювання створюється початковий тематико-типологічний макет фонду, кожна тема якого репрезентує документи різних видів, що утворюють певний видовий комплекс видань. Як зазначалося, при

створенні С.м.б.ф. враховуються групи користувачів (у межах 8–10 і більше осіб), які будуть використовувати ці види документів. Підсумкові дані по кожній темі оформляють у вигляді зведеної картотеки або таблиці, які, є, по суті, певними видами тематико-типологічної моделі та які становлять основу для складання перспективного ТТПК, як важливої складової С.м.б.ф.

В цілому, при створенні С.м.б.ф. притримуються загальної методики формування моделей БФ. Технологія створення моделей БФ розподіляється, переважно, на декілька основних етапів:

1-й, початковий (підготовчий) етап: збір і аналіз підсумкової інформації про стан всіх параметрів БФ, що характеризують завдання, обсяг, ступінь використання та інші особливості формування фонду. Визначаються: довгострокові цілі і стратегічні напрями розвитку бібліотеки; межі профілю фонду; інформаційні потреби реальних і потенційних користувачів за профілем фонду; кількісний та якісний склад фонду; незадоволений попит та запити користувачів; стан фондів суміжних за профілем бібліотек, з якими можливі або є координаційні зв'язки; наявні матеріальні, фінансові, кадрові ресурси бібліотеки і перспективи їх розвитку на найближчий період, оскільки ресурсні можливості несуть в собі серйозні обмеження для формування БФ. У результаті формується певне цілісне уявлення про існуючий БФ. Особливість і важливість даного етапу полягає в тому, що він пов'язаний з науково-дослідною діяльністю бібліотеки, визначенням стану відповідності наявних ресурсів реальним інформаційним потребам певного району обслуговування. Отже, першим етапом процесу моделювання є актуалізація вже накопичених знань про об'єкт, яка здійснюється через аналіз наявних напрацювань за допомогою різноманітних наукових та пізнавальних методів: спостереження, порівняння, статистичних, лінгвістичних, аналітичних методів; методів структуризації, експертних оцінок та ін. Надалі здійснюється вибір моделі та плануються етапи її створення.

2-й етап: виявлення тенденцій розвитку фонду, що допомагає визначити особливості динаміки фонду та завдання його комплектування на певний період. На цьому етапі результати аналізу та опрацювання даних знайдуть відображення в описовій моделі БФ, яка є методологічною основою для створення інших моделей фонду. В описовій моделі БФ в словесній формі визначаються завдання бібліотеки, її місія, профіль, статус серед інших бібліотек регіону; тенденції формування фонду та основні його характеристики, в залежності від особливостей обслуговування контингенту користувачів і їх інформаційних потреб та ін. Таким чином, на даному етапі відбувається створення проєктів моделей БФ різних видів, які в сукупності нададуть змогу всебічно відобразити його існуючий і майбутній стан.

3-й етап (може здійснюватися паралельно, або слідом за другим): створення макету певної моделі, зокрема – С.м.б.ф. (часто це тематичний або ТТПК). На цьому етапі всі підготовлені проєкти обговорюються, перевіряються, узгоджуються з усіма зацікавленими сторонами, оскільки основні моделі є певними офіційними документами, обов'язковими для виконання. В обговоренні моделей беруть участь провідні фахівці інформаційної організації, партнери по координації, фахівці з моделювання тощо.

4-й етап: практична перевірка, корегування та затвердження моделей керівником бібліотеки, що надає моделям статус директивного документу, який відповідає завданням діяльності установи та визначає довгострокові цілі і стратегічні напрями її розвитку.

5-й етап: поточна актуалізація моделей бібліотеки та створення зведеної моделі БФ на основі окремих її моделей. Оскільки модель БФ не може залишатися незмінною, затвердженою раз і назавжди, через те, що фонд повинен адаптуватися до мінливих умов та інформаційних потреб користувачів, для постійного доопрацювання моделей БФ створюється група фахівців, які здійснюють певні корективи і доповнення до розроблених моделей. У міру накопичення поточних змін виникає необхідність у щорічній корекції моделей, а, при стабільному розвитку бібліотеки постає необхідність їх якісної реконструкції приблизно через 5–10 років. Створення нових моделей БФ здійснюється також у разі кардинальної зміни завдань, профілю фонду (бібліотеки) тощо.

Такої загальної технології моделювання БФ притримуються при створенні основних видів моделей БФ (описової (вербальної), кількісної (математичної), структурної (тематико-типологічної), бібліографічної (документографічної)), проте, в залежності від певного виду моделі, існують спеціальні технології її формування. Так, специфіка загальної технології тематико-типологічного моделювання БФ виявляється у: визначенні об'єкта моделювання; характеристичі інформаційних потреб користувачів; структурно-семантичному та лексико-семантичному (термінологічному) аналізі предметної галузі; вивченні профільного документопотоку; в опрацюванні та оформленні тематичного блоку моделі; визначенні екземплярності документів різних видів.

Основні особливості технології створення С.м.б.ф. відображені у наступних етапах її формування:

1-й, підготовчий етап, що починається з вивчення реального стану БФ та особливостей інформаційних потреб користувачів, під час якого аналізують та коротко описують економічний, культурний, науково-технічний профіль району обслуговування конкретної бібліотеки, її функціонально-цільове призначення. На цьому етапі визначається об'єкт С.м.б.ф.

2-й: створення робочого варіанту (загальної схеми) С.м.б.ф. (переважно, це науково-аналітичний опис інформаційних потреб потенційних користувачів та зонального інформаційного профілю бібліотеки, що складається за рубриками ББК), де враховуються особливості не тільки профілю конкретної бібліотеки та її зони обслуговування, а й тематика комплектування сусідніх бібліотек та структура читацького контингенту певної місцевості. На даному етапі здійснюється: аналіз можливих інформаційних запитів користувачів згідно профілю бібліотеки, структурно-семантичний та лексико-семантичний (термінологічний) аналіз предметної галузі (встановлення структури рубрик за профілем БФ, тобто виокремлення основних розділів, понять, проблемних питань і таке ін., а також їх взаємозв'язки та парадигматичні відношення (зв'язок мовою рубрик елементів БФ за їх власним змістом; відношення між структурними елементами БФ на основі спільності або протилежності їхніх значень); опрацювання та оформлення тематичного блоку моделі у формі тематичного (систематичного) рубрикатора, що характеризує тематичний профіль БФ або спеціалізованого фонду (підфонду) бібліотеки; аналіз профільних документів з метою виявлення закономірностей та тенденцій розвитку певних галузей знань; виявлення видової, авторської, видавничої, географічної, мовної структури документного фонду; підрахунок екземплярності документів за кожною галуззю та визначення тематичного складу БФ.

3-й етап: вивчення та апробація створеної С.м.б.ф., її перевірка на відповідність вимогам користувачів; співставлення задоволеного та незадоволеного попиту; аналіз тематичних, групових (згідно запитів певних груп користувачів), видових запитів (щодо відповідності певному виду документів), лакун, звернень до МБА тощо. На цьому етапі можливе проведення досліджень окремих розділів БФ за галузевою структурою та видами документів.

4-й: корегування та доопрацювання С.м.б.ф., яка постає взірцем для створення інших окремих фрагментарних тематико-типологічних моделей БФ. Перевірка моделі на практиці; аналіз результатів та остаточна корекція моделі.

5-й етап: обговорення та затвердження керівництвом бібліотеки проекту С.м.б.ф., що зумовлює її офіційний статус як керівного документу; документування результатів створення моделі. На завершальному етапі остаточно аналізується профіль БФ, де визначаються закономірності поповнення, збереження та використання документів; відповідність фонду запитам користувачів (району, регіону); перспективи розвитку БФ; зв'язок фонду із впровадженням нових технологій тощо. Обов'язково надаються відомості про місце знаходження фонду, історію (час виникнення, етапи розвитку), склад, структуру та обсяг фонду, джерела комплектування, темпи оновлення, прийнятту систему розміщення, режим зберігання, систему відображення у каталогах та картотеках, умови використання, періодичність перевірки тощо [3, с. 107–108].

Отже, С.м.б.ф., що має елементи основних моделей і відображає організаційну структуру БФ як систему окремих фондів (а окремий фонд як систему підфондів, виділених за певними ознаками), представляє собою своєрідну статичну схему, що слугує, переважно, пізнавальним цілям, в якій відображаються основні елементи БФ та визначаються взаємозв'язки між ними, основним завданням якої є формування деталізованого рубрикатора, що відбиває профіль БФ та слугує практичним орієнтиром та дієвим інструментом у процесі відбору нових документів до фонду бібліотеки. Переважно, С.м.б.ф. використовують під час відбору документів за бібліографічними показниками, при дослідженні складу фонду чи підфондів, виявленні непрофільних видань та дублетів. Адже, в останні десятиліття з прискоренням темпів розвитку науково-технічних досліджень та стрімким розвитком інформаційних технологій значно скоротилися терміни старіння документів з різних галузей знань, що, в свою чергу, призводить до старіння БФ взагалі.

Напрацьована методика створення та використання С.м.б.ф. зробили її важливим інструментом обґрунтованого комплектування та значущим різновидом моделювання БФ, оскільки С.м.б.ф. є документом, що відображає у спрощеному схематичному вигляді структуру БФ та визначає критерії комплектування фондів документами за тематикою, типами, видами видань із зазначенням їх кількості екземплярів та інших ознак фонду. Взаємозв'язок та органічна єдність структури фонду та його функцій повною мірою виявляє не тільки сутність і зміст БФ, а й ефективність його використання. У зазначеній діалектичній єдності розвиток структури фонду не є самоціллю, а є, переважно, засобом більш ефективної реалізації функцій БФ та бібліотеки в цілому. Фактично, С.м.б.ф. є планово-прогностичним документом, який вказує загальний тематико-видовий напрям комплектування БФ, тобто – є

вагомим дієвим орієнтиром, який слугує керівним документом не тільки для формування БФ, а й корегування бюджету бібліотеки загалом.

Формування та застосування С.м.б.ф. дозволяє виявити тенденції профілювання БФ; проаналізувати особливості інформаційних потреб користувачів певної місцевості; розкрити основні шляхи раціональної організації та оптимізації фонду конкретної бібліотеки; окреслити нові напрями її діяльності; визначати актуальність тематики, видовий та типовий склад документів; з'ясувати кількість примірників документів, термін зберігання певних документів та інших показників; удосконалити довідково-бібліографічний апарат бібліотеки, зокрема – редагувати систематичний каталог, алфавітно-предметні покажчики до нього, складати бібліографічні списки літератури тощо.

Тематико-типологічне моделювання та створення С.м.б.ф. стають не лише одним із засобів відображення явищ та процесів формування БФ, а й певним критерієм перевірки знань про його властивості та можливості, що здійснюється безпосередньо засобами С.м.б.ф. у порівнянні та використанні з іншими моделями БФ чи шляхом верифікації з певним теоретичним положенням з фондознавства (бібліотекознавства), незаперечність якого вважається обґрунтованим. Таким чином, розвиток та ефективність використання С.м.б.ф. підвищується при застосуванні інших методів наукового пізнання, у т.ч. різних видів моделей, та дає можливість просуватися науковому інструментарію бібліотекознавства до моделей, що повніше розкривають сутність досліджуваних процесів та явищ БФ. До того ж, у сучасному науковому пізнанні в умовах поширення в суспільстві електронних технологій тематико-типологічне моделювання стає необхідним атрибутом як бібліотекознавства, так і практичної роботи бібліотек, що сприяє побудові нових концепцій та інноваційних технологій.

Література:

1. Евсеев Д. В. О разработке концепции прогнозной тематико-типологической модели библиотечного фонда. *Тематико-типологическое моделирование фондов центральной библиотечной системы: сб. науч. трудов / ГПБ. Ленинград, 1983. С. 7–16*
2. Заборова В. И., Карташов Н. С., Столяров Ю. Н. О методологии моделирования библиотечных фондов. *Моделирование библиотечных фондов: сб. науч. тр. Москва, 1983. С. 8–18*
3. Морева О. Н. Формирование документных фондов: уч. пособие. Кемерово, 2010. 299 с.
4. Пестрецова Л. А. Модель комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського вітчизняною літературою. *Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : міжнар. наук. конф. : тези доп. : Київ, 8-10 жовт. 1996 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 1996. С. 43–45*
5. Соляник А. А. Система документоснабження библиотечных фондов: Учебно-метод. пособие. Москва: «Издательство Либерия», 2007. 236 с.

Анотація

Висвітлено зміст та ознаки структурної моделі бібліотечного фонду, а також деякі чинники, що впливають на її формування. Охарактеризовано мета, особливості використання та основні види структурних моделей бібліотечного фонду. Проаналізовано головні етапи створення та специфіку опрацювання структурної моделі бібліотечного фонду. Розкрито значення її розробки у процесах формування та комплектування фонду бібліотеки.

Ключові слова: структурна модель бібліотечного фонду, тематико-типологічне моделювання бібліотечного фонду, технологія моделювання бібліотечного фонду, моделювання бібліотечного фонду, науково-дослідна робота бібліотек, бібліотекознавство, фондознавство, бібліотечна діяльність, бібліотечні фонди.

Summary

The content and features of the structural model of the library fund, as well as some factors affecting its formation, are highlighted. The purpose, features of use and main types of structural models of the library fund are characterized. The main stages of the creation and specifics of the development of the structural model of the library fund are analyzed. The importance of its development in the processes of formation and completion of the library fund is revealed.

Keywords: structural model of the library fund, thematic and typological modeling of the library fund, library fund modeling technology, library fund modeling, scientific research work of libraries, library science, fund science, library activities, library funds.

УДК 37.034

Столяренко Олена Вікторівна,
доктор педагогічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Столяренко Оксана Василівна,
доцент, Вінницький національний
технічний університет
Магас Людмила Миколаївна,
старший викладач, Вінницький
національний технічний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження соціокультурних аспектів виховання студентської молоді зумовлене демократичними, інтеграційними процесами, стимулює підвищення вимог щодо якості підготовки та рівня вихованості майбутніх фахівців. Науково-технічний прогрес не зменшив кількості проблем, які стоять перед людством, але переконливо довів, що розв'язання багатьох із них можливе лише у процесі змін самої людини. Проблема виховання толерантності стала однією із найбільш актуальних у сучасному світі. Утвердження принципів і норм толерантності є необхідною умовою взаєморозуміння між людьми, взаємодії, злагоди, згуртування і консолідації суспільства.

Завдяки дотриманню вимог Болонської угоди, молодь сьогодні характеризується високим рівнем мобільності, міжкультурних контактів і комунікацій, міжнародних відносин і стосунків. У зв'язку з тим, що у

зкладах вищої освіти за контрактом навчаються громадяни, вихідці із країн Африки, Азії, Латинської Америки, майбутні спеціалісти стикаються з труднощами в процесі спілкування з ними, не володіють навиками міжособистісної взаємодії. Тому особливого значення набуває виховання толерантності й інших гуманістичних цінностей. У багатьох студентів дещо знижена увага до політичного життя країни, їх менше хвилюють філософські та моральні проблеми. Для них характерні прагматичні інтереси, індивідуалістичні та егоїстичні настрої, а також прояви агресивності, зневаги стосовно до тих, хто відрізняється ходом своїх думок, дотриманням інших звичаїв і традицій. Студенти мають поверхові уявлення про таку особистісну рису, як товариськість, їм важко вступити в діалог з малознайомою людиною, під час міжособистісної взаємодії вони націлені на предмет спілкування, а не на особистість співрозмовника. Здобувачам властиві аергічність (вузькість кола спілкування, відсутність бажання контактувати з іншими людьми, прагнення займатися своїми справами, заглиблюватися у віртуальний світ комп'ютерних мереж); предметність спілкування, незалежність від групової думки, зорієнтованість тільки на себе, конфліктність. Висловлені міркування доводять, що виховання студентської молоді є невідкладним завданням педагогічної теорії й практики. Воно має здійснюватися на фоні різних соціокультурних аспектів з урахуванням усіх факторів зовнішнього середовища, інтеграційних і глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх наукових досліджень з даної проблематики. Моральне становлення особистості, підготовка до активної, творчої, професійної діяльності, виховання порядності, щирості в людських стосунках є важливим завданням Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), Національної стратегії розвитку освіти в Україні, Указу Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти України». Напрямами державної політики в галузі виховання студентської молоді стали принципи гуманістичної педагогіки, сформульовані в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції національного виховання, дослідженнях НАПН України (І. Бех, С. Гончаренко, В. Кремень, О. Сухомлинська). Закладена в них методологія виховання надає пріоритет різнобічно розвиненій особистості, її життєвому й професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості відповідно до гуманістичних і національних цінностей. Це актуалізує гуманістичні аспекти вузівської підготовки майбутнього фахівця в контексті оптимальної самореалізації його морально-особистісного потенціалу. Адже від рівня сформованості гуманістичних цінностей залежить результативність подальшої професійної діяльності, що вплине на ефективність розвитку тієї чи іншої виробничої сфери, економіки загалом.

Виховна робота у закладі вищої освіти створює для молодого спеціаліста додатковий резерв особистісного самотворення: він повинен оволодіти навиками професійної взаємодії із суб'єктами виробничого процесу, із членами соціуму загалом, на основі послідовної й глибоко усвідомленої поваги до іншого, толерантності.

Толерантність як складне інтегративне утворення науковці розглядають у загальній стратегії розвитку особистості (І. Бех, М. Ліпман, К. Роджерс). Орієнтири морального виховання молоді в цьому напрямку запропонували класики педагогічної думки (Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, М. Монтессорі, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Френе, Р. Штайнер). Про те, що до означеної проблеми інтерес значно підвищився свідчать результати

досліджень, захищених в Україні лише за останнє десятиліття кандидатських дисертацій (М. Андрєєв, Л. Бернадська, О. Волошина, О. Грива, А. Гусєв, О. Зарівна, Е. Койкова, І. Кушніренко, О. Орловська, Ю. Попик).

Метою статті є доведення того, що соціокультурні аспекти у підготовці майбутнього фахівця виступають стратегічним орієнтиром формування у молодій людини навиків толерантної міжособистісної взаємодії, комунікативних здібностей, гуманістичних взаємин.

Виклад основного матеріалу. У процесі теоретичного обґрунтування проблеми гуманістичного виховання студентської молоді важливе місце займала опора на концептуально-методологічні засади досліджуваної проблеми, розроблені провідними українськими ученими: людиноцентризм в освіті В. Кременя, як напрям розвитку духовності нації; соціокультурні домінанти, які, на думку О. Сухомлинської, визначають тип соціальності, що залежить від рівня техніко-економічного розвитку; соціально-класову стратифікацію суспільства; етнонаціональну диференціацію; багатоманітність світоглядних орієнтацій, детермінованих релігійними, ідейними, філософськими, науковими установками; антропологічний підхід, що набуває дедалі ширшої популярності і застосовується, на думку М. Богуславського, у розрізі розвитку педагогічної думки в контексті вивчення людини як особистості; концепція становлення особистості в системі «індивід – суспільство» В. Муляра; інваріанти ціннісного ставлення до людини І. Беха; філософська концепція «педагогіки добра» І. Зязюна.

Що стосується соціокультурних аспектів, то кожна історична епоха пропонувала своє бачення феноменів гуманістичних взаємин, толерантності, проте широкого визнання та усвідомлення вони набули наприкінці 90-х років ХХ ст., що характеризується кардинальною зміною як свідомості так і укладу життя. Окремі аспекти цих явищ досліджуються і в наш час. Загальнонаукові й медичні особливості толерантності у своїх дисертаціях висвітлили С. Варгачий (2005), А. Гусєв (2009), М. Кирилюк (2005). Суспільно-політичні питання, пов'язані з формуванням гуманістичних якостей вивчали І. Кушніренко (2008), О. Тарасішина (2008), Лі Же (2010), В. Логвинчук (2007). Підходи до виховання толерантності у молодих людей, студентів різних спеціальностей в нових соціокультурних умовах відображені у дисертаціях Т. Білоус (2004), О. Гриви (2008), О. Зарівної (2008), Ю. Попика (2008). Про важливість комунікативності для педагогів стверджують у своїх дисертаціях М. Андрєєв (2010), А. Скок (2007).

Аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень дає підстави зробити висновок про неможливість представити однозначну дефініцію толерантності, як однієї з найважливіших якостей для гуманістичних взаємин. У сучасному психолого-педагогічному дискурсі є різні підходи до пояснення її змісту: гуманістичний, діалогічний, особистісно зорієнтований. З гуманістичного погляду толерантність – це цінність, активна життєва позиція особистості, яка з повагою ставиться до поглядів людей іншого культурного, національного, релігійного або соціального середовища [2]. Поряд з усвідомленням впливу на поведінку зовнішніх умов чи факторів і внутрішніх характеристик важливою є усвідомлена активність людини, її самовизначення в конкретній життєвій ситуації. У нашому розумінні «толерантність студентів закладів вищої освіти» це складна багаторівнева та багатокомпонентна якість, сутність якої полягає в ціннісно-усвідомленій психічній інтра- та інтерактивності, що виявляється в рефлексивності студентів (здатності до усвідомленого розуміння власної особистості і поваги

до неї) і їхній соціальній перцепції (визнанні, розумінні і прийнятті іншої людини); і можлива лише за умови здатності до емоційної чуйності (емпатії), самоконтролю та емоційної стійкості як запоруки продуктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці й конструктивного діалогу; і виступає невід'ємним атрибутом майбутньої професійної діяльності і активної життєвої позиції. Методологічну основу толерантності у даному контексті становлять ідеї гуманістичної та екзистенційної психології М. Бубера, Л. Бінсвангера, Дж. Бьюдженталя, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерса, В. Франкла, засновників психології прощення Р. Аль-Мабука, Р. Енрайта, М. Сантоса.

Людина живе у суспільстві, де поряд знаходяться інші. Нерідко виникають ситуації, коли одна свобода нерідко вимагає реалізації лише через підкорення іншої, одна воля суперечить іншій. Тому людство винайшло і сформулювало відповідні регулятивні механізми. Одним з найбільш ефективних є мораль. Вона допомагає людині обрати варіант вибору духовних цінностей і відповідної поведінки саме тому, що вона спирається на совість – моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особою відповідності її дій, прийнятим у суспільстві і перетвореним у переконання нормам моральності [4]. Поступаючись совістю, людина втрачає людяність, особистість, суспільну значущість. Совість репрезентує всі почуття людини, вона – їхній «голос». «Муки совісті» повертають особистість до людяності, зумовлюють відвернення помилкового вибору. І все ж навіть совісності іноді не вистачає для правильності вибору сенсожиттєвих цінностей. Ж.-П. Сартр описує ситуацію вибору, коли юнак, з одного боку, має йти захищати батьківщину від ворогів, а разом з тим – піклуватись про стареньку, німечну матір, яка без його допомоги помре. Ж.-П. Сартр говорить, що кожен з варіантів має право на існування як такий, що здійснюється по-совісті. Але ж, коли ми обираємо один, як бути з іншим? Отже, совісті буває недостатньо. Потрібний життєвий досвід, народна мудрість, високий рівень розуму, зрештою, рішучість, воля, і багато чого іншого. У конфліктній ситуації можуть вистояти, перемогти лише моральна мудрість, поєднання совісті і розуму, єдність вимог моральної та соціальної доцільності. Саме тому моральне виховання спрямоване на формування людяності, совісності, моральної та гуманістичної спрямованості думки, є одним з найфундаментальніших чинників, що зумовлює свободу вибору духовних цінностей, підказує людині відповідний варіант, зумовлює правильність вільних виборів різних людей в єдиному соціокультурному середовищі. Особистість, її внутрішній світ та самосвідомість не існують і не можуть існувати поза конкретною системою суспільних відносин, способу життя, ситуації, збігу обставин, в сукупності суперечливого плетива яких людина здійснює той чи інший вибір. Людина – продукт суспільного історичного розвитку і його суб'єкт. Тому теоретичну модель гуманістичного суспільства ми уявляємо як таку, в центрі якої знаходиться людина [1]. Цей висновок лишається незаперечним незалежно від теоретичних, побутових та ідеологічних доміант суспільного розвитку. Усілякі інші засади теоретичної моделі суспільства (в центрі суспільного життя можна поставити Бога, державу, клас, абсолютну ідею) приречені. Звідси – актуальність ціннісного ставлення до людини, яка, як і ти, заслуговує на повагу [3].

Усього дослідженням було охоплено 114 осіб. Студентів експериментальних груп – 56, контрольних – 58 чоловік.

Після відповідних розрахунків ми визначили, що 14,8 % респондентів мають високий рівень вихованості толерантності, у 46,1% – середній і в 39,1% – низький. Загалом, високий рівень когнітивного компоненту виражений у 15,2% студентів, емоційно-вольового – у 16,5%, а практичного – у 14,1% респондентів. Середній рівень за когнітивним критерієм ми діагностували у 49,5% респондентів, емоційно-вольовим - у 47,8%, 44,4% – за практичним. Низький рівень розвитку толерантності ми виявили у 35,3% респондентів за когнітивним компонентом, 35,7% за емоційно-вольовим та у 41,5% за практичним критерієм.

Узагальнення результатів свідчить, що домінують показники середнього та низького рівнів сформованості толерантності у студентів вищих, що зумовлює потребу визначення педагогічних умов її виховання та розробку експериментальної програми, яка могла б сприяти цьому.

Тому на одному з етапів у процесі дослідницької роботи нами були визначені педагогічні умови виховання толерантності в студентів закладів вищої освіти, які передбачають організацію суб'єкт-суб'єктної особистісно зорієнтованої міжособистісної взаємодії і створення в академічних групах атмосфери колективного співробітництва та довіри; оптимізацію взаємин за рахунок розвитку у вихованців здатності до розуміння і прийняття власної особистості (рефлексивності) та стійкості до зовнішніх негативних впливів (емоційної стабільності); активізацію зусиль, спрямованих на розвиток здатності студентів до прийняття іншої людини, емпатії та асертивності [2, 3]. Дієвими факторами, важелями досягнення окресленої мети є сукупність спеціальних організаційних заходів, що в нашому дослідженні передбачають застосування розробленої методики й такої форми виховної роботи як семінар-тренінг «Потік соціальних умінь міжособистісної взаємодії», що включає традиційні та інноваційні інтерактивні методи виховання (дискусія, серендипіті, рольові та ділові ігри (моделювання), діалогова взаємодія, аналіз ситуацій морального вибору, соціодрама), з допомогою яких ми досягли підвищення рівня готовності до гуманістичної міжособистісної взаємодії студентів. Це знайшло свій вияв у кращому розумінні різних аспектів і сутності гуманістичних рис особистості, оволодіння усіма групами вмінь, що впливають із структури міжособистісної толерантності.

Висновки. Найбільшим надбанням наукового пошуку було те, що нами було уточнено й обґрунтовано ключове поняття «толерантність студентів закладів вищої освіти» як ціннісно-усвідомлена психічна інтра- та інтерактивність, що виявляється в рефлексивності студентів (здатності до усвідомленого розуміння власної особистості, поваги до неї), їхній соціальній перцепції (визнанні, розумінні і прийнятті іншої людини); і можлива лише за умови здатності до емоційної чуйності (емпатії), самоконтролю та емоційної стійкості як запоруки продуктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці й конструктивного діалогу; і виступає невід'ємним атрибутом майбутньої професійної діяльності і активної життєвої позиції. Ми розвинули ідеї, які стосуються розробки ефективної моделі виховання толерантності студентів закладів вищої освіти. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні і впровадженні авторської методики виховання толерантності в студентів закладів вищої освіти на основі алгоритмізації відпрацювання кожного уміння, визначеного програмою запропонованого нами семінару-тренінгу «Потік соціальних умінь толерантної взаємодії».

Багато аспектів у цьому напрямку досліджено, але разом із тим доводиться констатувати, що проблему формування толерантності не можна

вважати достатньо вивченою та розробленою як на теоретичному, так і практичному рівні, оскільки такий аспект, як особливості її виховання у студентів закладів вищої освіти економічного, технічного профілю спеціально не досліджувався. Це потрібно врахувати в організації подальших наукових розвідок.

Література

1. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. АПН України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка. Рівне: Ліста-М, 2003. 128 с.
2. Столяренко О. В., Столяренко О. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді : навчально-методичний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 248 с.
3. Столяренко О., Столяренко О. Ціннісне ставлення до людини в теорії і практиці освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Педагогіка і психологія.* 55, 2018. С. 38–42.
4. Stoliarenko O., Stoliarenko O., Oberemok A., Belan T., Piasetska N., & Shpylova M. (2021). Shaping a Values-Based Attitude toward Human in the Context of Postmodernism via the Structural-Functional Model. *Postmodern Openings*, 12(3), 173-189. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/12.3/334>

Анотація

У статті розглядається соціокультурні аспекти у гуманістичному вихованні, який визначає стратегію формування міжособистісних взаємин студентської молоді на базі гуманістичних, загальнолюдських цінностей. Ключовою цінністю у цих процесах виступає толерантність, яку ми розуміємо як ціннісно-усвідомлену психічну інтра- та інтерактивність, що виявляється в здатності до усвідомленого розуміння власної особистості, поваги до неї, визнанні, розумінні і прийнятті іншої людини; і яка можлива лише за умови здатності до емоційної чуйності (емпатії), самоконтролю та емоційної стійкості як запоруки продуктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці й конструктивного діалогу; і виступає невід'ємним атрибутом майбутньої професійної діяльності і активної життєвої позиції молоді людини. Запропоновано педагогічні умови виховання толерантності у студентів. Експериментально перевірено розроблену інноваційну методику виховання толерантності у майбутніх фахівців з використанням активних форм, методів, спеціальних засобів, зокрема семінару-тренінгу «Потік соціальних умінь толерантної взаємодії», що забезпечують ефективність процесу.

Ключові слова: соціокультурний аспект, міжкультурні контакти, толерантні міжособистісні взаємини, гуманістичне виховання, міжособистісна взаємодія, толерантність.

Summary

The article considers the socio-cultural aspects of humanistic education, which define the strategy of student's interpersonal relationships development based on humanistic and universal values. The key value of these process is tolerance which is defined as value-centered conscious intra- and interactivity, implying the ability to understand both one's own personality, self- respect and recognition, understanding and acceptance of another person; it is possible only under the conditions of emotional sensitivity (empathy), self-control and emotional stability as a bases of productive subject-subject interaction, cooperation and constructive dialogue; and acts as an integral attribute of the future professional

activity and active life position of a young person. Pedagogical conditions of teaching tolerance to students are suggested. Innovative methodology of teaching tolerance to future specialists using active forms, methods, special tools, in particular the training seminar “The Social Skills Stream of Tolerant Interpersonal Interaction” which proves the effectiveness of the process was experimentally tested.

Keywords: sociocultural aspect, intercultural contacts, tolerant interpersonal relations, humanistic education, interpersonal interaction, tolerance.

УДК 378.187

Товт Ірина Семенівна,
канд.історичних наук, доцент,
Білоцерківський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Освіта ХХІ століття передбачає орієнтацію на людину, громадянське суспільство, в якому пріоритети духовної культури визначають навчально – виховну діяльність ВНЗ. Отже, питання формування духовної культури студентської молоді у наш час є актуальною проблемою. У зв'язку з цим перед педагогічною наукою та практикою постає завдання створення такої системи виховання в навчальному процесі, яка б забезпечила високий рівень духовної культури студентської молоді. Студентський вік є періодом інтенсивного розвитку індивідуальних особливостей молодшої людини. Тому так важливо скоординувати у навчально – виховній діяльності ВНЗ процес формування духовної культури молодшої людини.

За останні роки опубліковано ряд монографій, наукових статей з означеної проблеми авторів: Г.Авдіянц, В.Долженко, О.Климишин, С.Кримський, О.Омельченко, Г.Шевченко та інших. Так авторами І.Бех, В.Долженко, А.Кавалеров, О.Огірко розкрито питання виховання духовних цінностей студентської молоді. Окремі аспекти духовної культури, які характеризують особистість студента висвітлили дослідники Г.Авдіянц, О.Вишневська, О.Олексюк, О.Сталевська. Проблема духовності та духовного розвитку молоді досліджується вченими С.Кримський, О.Омельченко, Г.Шевченко.

Однак, аналіз педагогічної літератури свідчить про необхідність теоретичного обґрунтування поняття «духовна культура» в сучасній вищій школі.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування понять «культура», «духовність» та «духовна культура» як важливих категорій для вирішення проблеми формування духовної культури студентської молоді в сучасній вищій школі. З означеної мети випливають такі завдання:

- рівень духовної культури студентської молоді визначити як педагогічну проблему сучасної системи виховання у ВНЗ;
- визначити духовність та духовну культуру складовими культури навчально-виховного процесу ВНЗ.

Відомо, що культура людини є важливим фактором її розвитку, тим внутрішнім регулятором, який допомагає їй у становленні, повсякденній життєдіяльності. Термін «культура» надзвичайно багатозначний і багатооб'ємний, тому і існує велика кількість як підходів до визначення даного поняття, так і самих визначень.

Слово «культура» латинського походження й спочатку означало оброблення ґрунту, його «культивування». В цьому первісному поясненні поняття виражена важлива особливість культури, зміст людської діяльності, зв'язок культури з діяльністю людини.

У філософському енциклопедичному словнику подано визначення поняття культури як: «вирощування, виховання, освіта, розвиток» [8, с.313].

Багато вітчизняних вчених підходили до визначення поняття «культура» у відповідності до двох органічно пов'язаних між собою сторін трудової діяльності людини і виділили два види (дві форми) культури: матеріальну і духовну. Матеріальну – досягнення, що показують рівень оволодіння людиною силами природи і духовну – досягнення, що показують рівень і глибину пізнання природи і суспільства, широту досягнутого кругозору. Як вважає академік С.Б.Кримський, - «у чистому вигляді «культури» в житті не існує», - вона завжди належить «певному суб'єктові: цьому суспільству, цій неповторній індивідуальності, цій особі, людині... У понятті «культура» віддзеркалені різні форми життєдіяльності людини. Через життєві сенси, повсякденну діяльність вона (особистість, людина) створює і передає наступним поколінням ті культурні надбання, які сформувалися і властиві, тільки даній епосі, часу» [4, с.7].

Досліджуючи виховання духовних цінностей студентської молоді в полікультурному просторі, В.Долженко вважає, «що там, де є людина, її діяльність, стосунки між людьми, там є культура». Далі дослідник підкреслює, що «при цьому слід розрізняти матеріальну і духовну культуру, не протиставляючи їх одна одній. У матеріальній культурі закладено духовний, формувальний початок, оскільки вона завжди є втіленням ідей, знань, цілей людини, що тільки й робить її культурою; продукти ж духовної культури завжди втілені в матеріальну форму, тому, що тільки в такий спосіб вони можуть бути об'єктивні й стати фактом громадського життя. Все це дає підставу говорити про культуру як таку, що не залежить від її розподілу на матеріальну й духовну [2, с.15].

При такому підході культура виступає як певний аспект суспільства, як прояв розвитку самої людини. У понятті «культура» фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність історично конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах суспільного розвитку в рамках визначених епох... Культура характеризує також особливості поведінки, свідомості й діяльності людей у конкретних сферах громадського життя (культура праці, побуту, художня культура, політична культура. У культурі може фіксуватися спосіб життєдіяльності окремого індивіда (особиста культура), соціальної групи (наприклад, класу) чи всього суспільства в цілому [7, с.124].

Дослідник В.Долженко підкреслює, що «не буде перебільшенням сказати, що культура являє собою ступінь людського в людині, характеристику розвитку людини як суспільної істоти. А отже, культура існує в постійній взаємодії свого зовнішнього матеріалізованого вираження з самою людиною. Ця взаємодія проявляється у створенні нового, збагаченні культури в процесі творчості людини» [2, с.16].

Із вище зроблених визначень можна пояснити поняття «культура» у педагогічному контексті як сукупність сформованих якостей особистості на основі загальнолюдських цінностей, на тому чи іншому суспільному етапі, у відповідності до його освітніх систем. Тобто культура людини – це важливий фактор її розвитку, той внутрішній «двигун», який не дає їй зупинитися у своєму становленні, пізнанні, утвердженні як особистості, закріпленні духовності.

Важлива складова культури особистості - рівень її духовності. Як взаємозв'язані та взаємодоповнюючі особистісні характеристики культура та духовність особистості залежать від рівня розвитку суспільства і визначають парадигму освіти.

Духовність, як поняття, традиційно використовувалася релігійними філософами для пояснення душевного стану людини та її залежності від природи. У християнській антропології «духовність» є виразом вищого морального спрямування людського буття до Бога. Академік С.Б.Кримський вважає, що «духовність – це завжди заклик «зверху» здійснювати те, що не здійснюється само по собі, наявним чином, заклик, що потребує, однак, індивідуального розшифрування». Інакше кажучи, продовжує вчений, - «духовність – це ціннісне домобудівництво особистості», що «дає змогу особистості обертати засвоєння зовнішнього світу на шлях до самого себе. А цей шлях є найдовшою дорогою, яку проходить особа в житті» [4, с.7].

Інша думка на основі філософських розвідок в дослідженнях О.Омельченко [5, с.7].

«Релігійність містить у собі інтерес до божественної й вищої цінностей життя, а духовність – це здатність безпосередньо переживати стан божественного». Далі вчений розглядає, духовність як «людське в людині». Духовність трактується ним як специфічна якість особистості, що характеризує мотивацію поведінки особистості, а також потребу в пізнанні світу, самопізнанні, пошуку сенсу життя й свого призначення [6, с.39].

Більшість філософів поняття «духовність» пояснюють як категорію людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення. Це означає, що людина може не тільки пізнавати та відображати навколишній світ, а й творити його. А творчі можливості людини, як духовної істоти, свідчать про те, що окрім мислення вона має ще й вольове відношення до реальності. Отже, духовність постає як інтегральна категорія, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини.

У «Соціолого-педагогічному словнику» поняття «духовність» пояснюється як «особливий вимір людського буття, який виявляється у процесі реального самовизначення людини. Справжнім змістом духовного розвитку є зміна місця людини в навколишньому світі, в якому вона фіксує сферу свого буття і в якому можливе її самовизначення. Визнання себе як вільної істоти та відповідальності за долю світу є основою духовності людини» [7, с.68].

Досліджуючи психолого – педагогічні особливості розвитку духовності старшокласників у процесі навчання О. Климишин пояснює духовність як «спосіб самотворення особистості, вибір нею власного образу, своєї долі і соціальної ролі, творення особою самої себе за зразками вищих абсолютів, віри у вищі абсолюти – добро, справедливість, людяність, любов, правду, милосердя тощо, спрямування усіх помислів і дій на них, бажання

утверджувати їх у житті. Відсутність такого бажання, недовір'я в ці ідеали є бездуховністю» [3, с.15].

Теоретичне пояснення понять культура і духовність дозволяє зробити перехід до пояснення такого важливого педагогічного аспекту духовного виховання як духовна культура.

В соціологічних дослідженнях духовна культура пояснюється як сукупність традицій, звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини: її ставлення до себе, до інших людей, до світу загалом [7, с.54].

Цікавою для нашого дослідження є думка Г.Шевченко, що «духовна культура створює особливий світ цінностей, формує і задовольняє наші інтелектуальні та емоційні потреби». Далше вона пояснює, - що «духовна культура - це продукт суспільного розвитку, її основне призначення полягає у продукуванні свідомості, які існують переважно в ідеальному вигляді: поняття, уявлення, вірування, почуття і переживання, доступні свідомості і розумінню всіх людей»[8,с.222]. Тобто духовна культура є серцевиною особистості, в основі якої інтелектуальний, моральний та естетичний аспекти.

Розглядаючи цю проблему Г.Авдіянц звертає увагу на невідповідність понять, що дуже часто термін «духовна культура» замінюється терміном «професійна культура». Не погоджуючись з таким підходом, вчений підкреслює, що духовна культура - «головна умова і основа життя суспільства і кожної людини, засіб і середовище виховання особистості, розвиток людської індивідуальності, яка втілює загальнолюдські цілі, прагнення, вселюдську сутність» [1, с.5].

Названі аспекти духовної культури характеризують кожну особистість індивідуально в залежності від засвоєння нею знань, умінь, навиків, орієнтації на загальнолюдські цінності, визначення шляхів саморозвитку та самовдосконалення.

Якщо розглядати духовну культуру як педагогічну категорію, то важливо відзначити, що у навчально – виховному процесі ВНЗ її сутність проявляється через задоволення духовно – культурних потреб, серед яких важливими є інтелектуально – пізнавальні, особистісно – орієнтовані, морально – етичні.

Слід сказати, що рівень духовної культури сучасної студентської молоді характеризується рівнем особистісної культури, яка формувалася під впливом сім'ї, близького оточення, шкільного колективу. А зміст навчання і виховання у ВНЗ повинен підвести молоду людину до свідомого розуміння особистісного «Я». Духовне виховання через систему виховних заходів, вивчення предметів соціально – гуманітарного циклу, участь у соціальній діяльності (зокрема благодійницькій), визначає ціннісне відношення до життя, забезпечує стійкий, гармонійний розвиток молодої людини. Її внутрішнє особистісне зорієнтовано на утвердження почуття відповідальності, обов'язку, честі і совісті, інших чеснот, які підвищують рівень духовної культури через засвоєння певних знань та формують людські, професійні, ділові та морально–етичні якості. Педагогічні засоби та прийоми навчання допомагають вплинути на внутрішні якості особистості: розум, почуття, світосприймання.

Попередній аналіз наукових джерел підвів нас до виділення таких складових поняття духовна культура як: пізнавально–інтелектуальна, соціально–діяльнісна та суспільна.

Пізнавально–інтелектуальна складова духовної культури проявляється в рівні засвоєння знань, умінь та навичок, бажанні професійного навчання на рівні особистісних здібностей та самовизначення на навчання протягом всього життя. Оцінка морально–етичних рис та вольових якостей, усвідомлення наявності особистісного ідеалу, передбачає варіанти самореалізації.

В процесі взаємовідносин з іншими людьми, спілкуванні, виконанні індивідуальних ролей в суспільно–корисних справах (акціях, конкурсах, благодійництві), формуються лідерські якості студента, готовність брати відповідальність за результати своєї діяльності. Соціально–діяльнісна складова духовної культури молодого людини показує рівень готовності її до самостійного життя.

Суспільна (людинотворча) складова духовної культури студента по суті має суспільно–корисну спрямованість. В навчально–виховному процесі формується відповідний рівень тих ділових якостей, без яких неможлива професійна діяльність. Це відповідний рівень морально–етичних норм, індивідуальна самостійність, впевненість у своїх діях та вчинках, ініціатива, активна участь у суспільно–корисних справах, самовдосконалення на перспективи та ін.

Уточнюючи деякі аспекти духовності та духовної культури особистості студента, як складових культури молодого людини ми розглядаємо їх у взаємозв'язку як:

- здатність особистості розвивати свої духовні потреби;
- здатність ставити духовні інтереси і цінності вище за матеріальні;
- необхідну морально–етичну норму, яка скеровує життєдіяльність особистості;
- властивість, яка належить конкретній людині, і її своєрідність розкривається через індивідуальність особистості, як носія високої, розвиненої духовності;
- почуття, душевний стан від якого залежить життя людини, задоволення її духовних потреб, місце та роль в суспільстві;
- специфічна людська риса, яка виявляється в багатстві духовного світу індивіда, його ерудиції, розвинутих індивідуальних та емоційних запитах, моральності й передбачає оволодіння духовними цінностями.

Таким чином, підводячи підсумок дослідження теоретичних аспектів духовного виховання, можна зробити висновок, що духовна культура складне, багатооб'ємне поняття, яке потребує уточнення в сучасному контексті у відповідності до нової виховної системи вищої школи.

В даному дослідженні ми розглянули духовну культуру як головну умову і основу життя суспільства і кожної людини, як сукупність традицій, звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини, її ставлення до себе, до інших людей, до світу загалом. У взаємодії з духовністю вона характеризує розвиток людської індивідуальності, який втілює загальнолюдські цілі, прагнення, вселюдську сутність.

На підставі теоретичного аналізу наукових джерел складовими духовної культури визначено: пізнавально–інтелектуальну, соціально–діяльнісну та суспільну (людинотворчу).

Розкриття і уточнення понять «культура», «духовність» та «духовна культура» сприяють визначенню змісту виховної роботи із студентською молоддю у ВНЗ.

Література

1. Авдіянц Г.Г. Духовна культура як основа гуманізації вищої педагогічної освіти. *Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому навчальному закладі освіти: Матеріали Четвертих Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань*. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006 . 494 с.
2. Долженко В.О. Виховання духовних цінностей студентської молоді в полі- культурному просторі: Дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2006. 192с.
3. Климичин О.І. Психологічні особливості розвитку духовності старшокласників у процесі навчання: Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Прикарпатський ун-т ім.Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2004.249 арк.
4. Кримский С.Б. Заклики духовності ХХ століття: [З циклу щоріч.пам'ят. лекцій ім. А. Оленської – Петришин, 2002 р.]. К.: Вид-дім «КМ Академія», 2003. 32 с.
5. Омельченко О.П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіонально-культурно-освітньому просторі: Автореф.дис.канд.пед.наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім.Володимира Даля. Луганськ, 2005.20 с.
6. Соціолого – педагогічний словник / За ред. В.В. Радула. К.: ЕксОб, 2004. 304с.
7. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС). К.: Абрис, 2002. 742с.
8. Шевченко Г.П. Духовний розвиток особистості: Пошуки нового підходу до проблеми. *Духовність особистості: Методологія, теорія і практика: Збірник наук.праць / Гол.ред.Г.П.Шевченко. Вип.4. Луганск: Вид-во Східноукр.нац. ун –т ім.В.Даля, 2005. 232 с.*

Анотація

Стаття присвячена теоретичним аспектам духовного виховання студентської молоді. В ній розкрито поняття «культура», «духовність», «духовна культура», які допомагають визначити зміст виховної роботи у ВУЗі

Ключові слова: духовна культура, студентська молодь, громадянське суспільство, навчально-виховна діяльність, вища школа.

Annotation

The article is devoted to the theoretical aspects of the student youth. The concepts “culture”, “spiritualism”, “spiritual culture” which help to define the contest of the bringing up of students in the higher educational establishments are dealt with in this article.

Key words: spiritual culture, student youth, civil society, educational activity, higher school.

Швець Ганна Юріївна,
здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
ЗВО Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
Інститут соціальних технологій
Науковий керівник: Острянюк Тетяна Сергіївна,
канд.пед.н., доцент

ФОРМУВАННЯ МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Мислення - це здатність вийти за межі наочних ознак предметів, що сприймаються, і явищ навколишньої дійсності. З допомогою мислення ми отримуємо знання, які можуть дати органи чуття. Мислення співвідносить дані відчуттів та сприймань, зіставляє, розрізняє та розкриває відносини між оточуючими явищами. Мислення дозволяє впорядковувати, аналізувати і синтезувати інформацію, відносити сприйняті факти до відомих категорій, виходити за межі одержуваної інформації, робити висновки з фактів, що сприймаються, і приходити до відомих висновків логічним шляхом, навіть не маючи безпосередніх фактів і виходячи з одержуваної вербальної інформації, тобто з досвіду інших людей [3].

У сучасній психологічній науці у загальному розумінні мислення постає як процес пізнавальної діяльності особистості, що характеризується опосередкованим і узагальненим виглядом дійсності, і навіть як найвища форма творчої активності. Адекватність відображення реальності психікою досягається при гармонійній єдності та поєднанні абстрактно-логічного та конкретно-чуттєвого пізнання.

Основними логічними прийомами формування мислення є операції - аналіз, синтез, порівняння, класифікація та узагальнення. До етапів формування операцій мислення відносяться: цілеспрямованість формування логічних прийомів та послідовність формування логічних прийомів від елементарного до складного. Поетапність навчання показує, що дитина діє безпосередньо з предметами, відчуває за допомогою зору, використовує знаки/символи, виконує дії із словесно заданими об'єктами, а також відбувається виконання дій у розумовому плані [6, 10].

Розберемо кожен із них за етапами:

1) Практичний етап. Дитина діє предметно за заданою ознакою – колір, величина, розмір та форма. Ця операція спрямована на розвиток операції аналізу та синтезу.

2) Зоровий етап. Дитина дивиться сама на предмет чи зображення і може назвати частини предмета та його ознаки.

3) Етап моделювання аналізу та синтезу. На цьому етапі важливо ввести знаки, що позначають ознаки та їх прояви.

4) Зовнішньомовний етап. На цьому етапі діти мають знайти конкретні предмети за вказівкою. Також їм даються на відгадування різноманітні загадки та можливість самим придумати загадки чи скласти розповіді про окремі предмети.

5) Розумовий етап. На цьому етапі діти виконують дії синтезу та аналізу у розумовому плані.

Всі названі етапи взаємопов'язані і виходять із того, що мозок дошкільника рухливий і податливий, відкритий новим знанням. Саме тому корисні звички, бажання займатися спортом, музикою, театральним мистецтвом закладаються саме у дошкільний період. Для того, щоб дитина могла аналізувати і мислити, необхідно постійно ставити перед нею нові завдання, а також модернізувати та ускладнювати вже отримані навички [5,7].

Можна виділити кілька чинників, які сильно впливають на мислення дитини: 1) коло спілкування. Чим старша дитина, тим більше навколо неї має бути дітей та дорослих. Вона має спостерігати різні моделі поведінки дорослих та дітей;

2) розвиток мови. Дитина вчиться будувати речення та висловлювати свої думки;

3) формування аналітичного світосприйняття. Діти дошкільного віку характеризуються тим, що звертають увагу на форми, колір, величину, просторове розташування та часові рамки;

4) набуття навичок та умінь. Дитина вчиться переказувати, читати по складах, співати;

5) становлення особистісних якостей: характер, адаптивність, ініціативність, організованість – усе це формується внаслідок виховних заходів;

6) формування самооцінки: розвинена дитина здатна оцінювати себе;

7) поява самоконтролю: дитина вчиться керувати своєю поведінкою та вчинками [6].

До стадій розвитку мислення відносяться: наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне. Наочно-дійове мислення формується у віці 1-3 років, коли дитина у результаті дій починає робити висновки «на майбутнє». У віці 3-7 років формується наочно-образне мислення. Саме цей період проявляються перші ознаки аналізу. Ближче до 6 років з'являються перші задатки словесно-логічного мислення, коли дитина починає розгорнуто відповідати після аналізу інформації, здатна вибудовувати у правильному порядку послідовність подій.

Весь розумовий процес дитини можна розділити на стадії: порівняння, аналіз, синтез та узагальнення. Порівнюючи, дитина вчиться знаходити однакове в різному, різне в однаковому. На стадії аналізу відбувається виділення рис, якостей, властивостей, використовуваних матеріалів та предметів. Стадія синтезу тісно пов'язана із стадією аналізу. Без аналізу синтезувати не вдасться. Яскравими ознаками узагальнення є виділення загальних ознак предметів, об'єднання у групи. Знання особливостей мислення дитини допоможе її всебічному розвитку [3].

Мислительні процеси, що є зовнішніми орієнтовними діями, є наочно-дієвими: діти дошкільного віку за допомогою такої форми «відкривають» для себе численні зв'язки між діями та предметами навколишнього світу. Мислення дитини «народжується» у дії, для формування мислення у дошкільному віці необхідно використовувати завдання вивчення образу-уявлення. Дитина отримує необхідний досвід, коли починає регулярно відтворювати одні й самі елементарні дії, у результаті вона отримує очікуваний результат – у результаті цей досвід становитиме основу на формування складних розумових процесів. Ті дії, які робить дитина з

предметами, маніпулюючи ними, спрямовані на відокремлення їх основних ознак і властивостей, а в процесі орієнтовних, рухових та зорових дій, що утворилися під час маніпуляцій із предметами, формуються зорові образи [9].

Основна лінія розвитку мислення в дошкільному віці – перехід від наочно-дієвого мислення до наочно-образного, а в сім років – до словесного мислення. Провідним видом мислення є наочно-образне, що відповідає «мисленню в уявленнях» (термінологія Ж. Піаже) і репрезентативному інтелекту дитини-дошкільника. У старшому дошкільному віці (5-6 років) поступово починає долатися егоцентризм дитячого мислення: дитина здатна зрозуміти емоційний стан іншої людини та диференціювати свої бажання та спонукання від бажань та спонукань інших людей. Даний вид мислення, що активно розвивається в дошкільному віці і становить домінанту його поведінки до 6-7 років, ґрунтується на образах. Дія та образ характеризується синкретичністю (нерозчленованість), наявністю зв'язків, випадковістю у виборі ознак та великою часткою суб'єктивізму з переважанням емоційних компонентів. Педагогічні спостереження показують, що в дитини дошкільного віку відсутня здатність абстрагування від первинних ознак і перехід до вищого узагальнення.

Образне мислення дозволяє дитині намітити спосіб дії, з конкретної ситуації чи творчого завдання; в розумовому процесі уявлення дитини поступово набувають гнучкості, рухливості, вона опановує вміння оперувати наочними образами: представляти предмети в просторі і подумки змінювати їх розташування. Отже, наочно-дійове і наочно-образне мислення об'єднуються у групу допонятійного мислення, оскільки оперування поняттями носить випадковий і несвідомий характер, а основу становить безпосереднє і конкретне відображення дійсності – це свого роду сполучна ланка між перцептивними процесами і абстрактними діями, опосередковані символами та знаками.

До кінця дошкільного віку у дітей формується вища форма наочно-образного мислення – наочно-схематичне, модельне мислення (вміння використовувати схематичні зображення при вирішенні завдань), яке надає можливості для освоєння дитиною навколишнього світу, виступаючи засобом для створення узагальнених моделей різних предметів, образів та явищ. Словесно-логічне мислення – це тип мислення, здійснюваний з допомогою логічних операцій із понять, який формується у віці 5-10 років, а подальшому житті воно удосконалюється. Логічне початок мислення Ж. Піаже виводить із соціального життя дитини, логічний характер дитячого мислення – з первинної аутистичної дитячої думки [2].

Словесно-логічне мислення починає активно розвиватися у віці 5-7 років і виражатися в умінні дитини не просто повідомляти факти, а й піддавати їх розгорнутому аналізу у словесній формі, що говорить про добре розвинене словесно-логічне мислення. Формування словесно-логічного мислення є новоутворенням у старшому дошкільному віці. Логічне мислення дитини старшого дошкільного віку зазвичай ототожнюється з мовним (словесним). Логіка дитини та всі форми логічного мислення (поняття, судження, умовиводи) мають образну основу. Логічне мислення формується на основі образного і є найвищою стадією розвитку мислення у дошкільному віці. Досягнення цієї стадії – тривалий у часі та складний процес, оскільки повноцінний розвиток логічного мислення вимагає не тільки високої розумової діяльності та активності дитини, але й узагальнених знань про

загальні та суттєві ознаки предметів, явищ та образів навколишнього світу, які закріплені в словах [7].

Процес формування творчого мислення починається у дошкільному віці і продовжується протягом усього життя людини. Практика роботи показує, що успішність у навчанні дітей дошкільного віку пов'язана з розвитком двох суперечливих процесів: логічного компонента мислення (можливість етапного навчання) і творчого компонента мислення. Творчий тип мислення характеризує здатність дитини до творчості, а успішний розвиток її творчих здібностей багато в чому залежатиме від бажання педагогів та батьків розвивати у ньому творче начало. У дошкільному віці важливо створювати умови, які сприятимуть розвитку та реалізації «творчих поривів» дитини – у цьому допоможуть абсолютно всі види творчості: літературна, музична, образотворча, хореографічна, ігрова та ін. Психологічними передумовами для формування творчого мислення в дошкільному віці виступають пізнавальний інтерес і цікавість як здатність дитини дивуватися новому, його особлива чутливість до протиріч [1, 4].

Практика роботи з дітьми дошкільного віку показує, що в процесі творчості розумова діяльність дитини синтезується, вбирає в себе те, що вона отримала у відчуттях, сприйнятті, уявленнях. Дитина дошкільного віку здатна вже побачити проблему там, де її не помічають інші, сформулювати щось як проблему і досліджувати її в процесі пошукової та орієнтовно-дослідницької діяльності. В цілому творче мислення як основа творчої діяльності дитини є показником його розумового розвитку, що впливає на успішність навчання в школі та забезпечує реальний рух до нових знань [8].

Висновки. Мислення дітей дошкільного віку формується виключно у наочно-дієвій, наочно-образній, словесно-логічній та творчій формах, воно невіддільне від практичної діяльності дитини, завдяки чому інтелектуальні процеси набувають відносної самостійності та стійкості. Формування мислення у дошкільному віці нерозривно з недостатнім розвитком інших пізнавальних процесів і із загальними змінами діяльності дитини. Розширення сфери дитячої діяльності у різних вікових групах та ускладнення її форм висувають нові вимоги до мислення та зумовлюють якісний перехід до нових стадій інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку.

Найважливішу роль розумовому розвитку дитини, загалом, і розвитку її розумових здібностей, зокрема, грає виховання і навчання. Дорослий знайомить дитину з навколишньою дійсністю, повідомляє йому перші знання про явища природи та суспільного життя, без чого розвиток мислення було б неможливим. Проте слід зазначити, що просте запам'ятовування окремих фактів, пасивне засвоєння знань, що повідомляються, ще не можуть забезпечити правильний розвиток дитячого мислення.

Література

1. Жидкова Н. Критичне мислення у розвитку творчості учнів на уроках суспільствознавчих предметів. *Український педагогічний журнал*. 2020. №4. С.180-190
2. Матюшкин А. М. Проблемні ситуації в мисленні і навчанні. Директмедиа Паблішинг, 2008. 392 с.
3. Мислення: процес, діяльність, спілкування: зб. наук. праць / наук. ред. А. В. Брушлинський. Наука, 1982. 287 с.
4. Міщиха Л. П. Психологія творчості : навч. посіб. Івано-Франківськ : Гостинець. 2007. 448 с.

5. Москалець В. П. Сутність інтелекту, мислення, мовлення як поліфункціональних данностей. *Психологія і суспільство*. 2014. С. 114.
6. Поліщук М. В. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправ. Суми : Університетська книга, 2010. 352 с.
7. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ, 2017. 548 с
8. Ярошевський М. Г. Психологія творчості і творчість в психології. *Питання психології*. 1985. № 6. С. 14–16.
9. Inhelder B., Piaget J. *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*. A. Parsons and S. Seagram, trans. New York : Basic Books. 1958. p.114.
10. Klahr D., Wallace J. G. *Cognitive Development: An Information-Processing View*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum. 1976. p.209.

Анотація

У статті досліджується проблема формування мислення в дошкільному віці, коли зі зміною змісту відбувається перебудова характеру розумової діяльності дитини та виникають нові типи мислення, які мають скласти основу її нових знань, розумового розвитку та готовності до навчання у школі. Дитина дошкільного віку інакше ставиться до вирішення інтелектуальної задачі, що стоїть перед нею, користується іншими способами для її вирішення, іншим чином узагальнює спостережувані явища, ніж молодший школяр. Розкрито основні форми, а також етапи та фази розумової діяльності. Показано, що найважливішу роль у розумовому розвитку дитини, в цілому, та у розвитку її розумових здібностей, зокрема, грає виховання та навчання. Тому велике значення в розумовому вихованні дитини набуває організація ігор і занять, які б розвивали розумові здібності дитини, ставили б перед ним певні пізнавальні завдання, змушували б самостійно виробляти певні розумові операції для досягнення потрібного результату.

Ключові слова: мислення, розвиток дитини, навчання, виховання, наочно-дієве мислення, наочно-образне мислення, здібності, поняття.

Abstract

The article examines the problem of the formation of thinking in preschool age, when the nature of the child's mental activity changes with the change of content and new types of thinking appear, which should form the basis of his new knowledge, mental development and readiness for schooling. A child of preschool age has a different attitude to the solution of the intellectual task in front of him, uses other methods to solve it, generalizes the observed phenomena in a different way than a younger schoolboy. The main forms, as well as stages and phases of mental activity are revealed. It is shown that the most important role in the mental development of a child, in general, and in the development of his mental abilities, in particular, is played by education and training. Therefore, the organization of games and activities that would develop the child's mental abilities, would set certain cognitive tasks before him, would force him to independently produce certain mental operations in order to achieve the desired result, is of great importance in the mental education of a child.

Key words: thinking, child development, learning, education, visual effective thinking, visual figurative thinking, abilities, concepts.

Шкурко Леся Олександрівна,
здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня,
ЗВО Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
Інститут соціальних технологій
Науковий керівник: **Островська Катерина Олексіївна,**
доктор психологічних наук

ВИВЧЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПАМ'ЯТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями За допомогою пам'яті людина накопичує інформацію про закономірності навколишнього світу, свої враження про нього. Пам'ять є найважливішою передумовою розвитку і навчання особистості. Вона лежить в основі надбання і використання людиною знань, навичок і умінь. За допомогою пам'яті людина інтегрує минуле, сьогодення і майбутнє.

Підлітковий вік — період переходу від дитинства до дорослості. З одного боку, для цього періоду показовим є негативні вияви, дисгармонійність у будові особистості, з іншого — багато позитивних факторів: збільшення самостійності учнів, різноманітність і змістовність міжособистісних взаємин з однолітками та дорослими, розширення сфери діяльності тощо. Цей період вирізняється виходами дитини на рівень якісно нової соціальної позиції, в якій формується її свідоме ставлення як члена суспільства. Слід зазначити, що важливою особливістю підлітка є поступовий відхід від прямого копіювання оцінки дорослих до самооцінки, яка ґрунтується на внутрішніх критеріях. Критерії самооцінки формуються у процесі особливої діяльності — самопізнання. Основною формою самопізнання підлітка є порівняння себе з іншими людьми: дорослими, однолітками.

Дослідженнями пам'яті в психології вчені займаються вже досить давно. Досліджували пам'ять такі вчені як: А. Валлон, В. Вундт, А. Лурія, Дж. Міллер, Ж. Піаже, Т. Рібо, Е. Торндайк, Г. Еббінгауза, А. П'єрона, А. Йоста та інші. Вперше проблеми підліткового віку охарактеризував Ж.-Ж. Руссо. Психології підлітка також розглядалась в працях: Ш. Бюлер, Д. Елкінд, Е. Еріксон, О. Киричука, Ж. Піаже, Л. Виготський, Д. Ельконін, Т. Драгунова, В. Зеньківський, Г. Костюк, А. Фурман, Л. Проколієнко, З. Карпенко, Е. Шпрангер та ін..

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Пам'ять відіграє важливу роль у пізнавальній діяльності людини, відображає, фіксує та відтворює свідомість у процесі пізнання. Пам'ять являє собою сукупність процесів, які пронизують кожен мить нашого життя. Пам'ять — це не тільки пасивне збереження отриманої колись інформації. Людина користується пам'яттю щоразу, коли щось робить, вимовляє слово, чує звук. І не дивно, що явище пам'яті цікавить науковців, починаючи з давнини і до наших днів. Ще в античні часи великі філософи Аристотель і Платон звертали свою увагу на проблему пам'яті. І нині пам'ять залишається в центрі уваги вчених. Щороку в спеціалізованих журналах публікуються тисячі статей, присвячених дослідженню пам'яті [4].

Пам'ять – це психічний процес, який проявляється у здатності людини зберігати свій минулий досвід, а також дозволяє повторно застосувати його у своєму житті та діяльності. Пам'ять психічне відображення минулого. Вона дозволяє поєднати в єдиний процес сьогодення, минуле та майбутнє. Саме завдяки пам'яті людина засвоює досвід попередніх поколінь, набуває нових знань, навичок та вмінь.

Процеси пам'яті у різних людей протікають неоднаково. В даний час прийнято виділяти дві основні групи індивідуальних відмінностей у пам'яті: в першу групу входять відмінності у продуктивності заучування, в другу – відмінності так званих типів пам'яті.

Тип пам'яті визначає те, як людина запам'ятовує матеріал – візуально, на слух чи користуючись рухом. Деякі люди, щоб запам'ятати, потребують зорового сприйняття того, що вони запам'ятовують. Це люди так званого зорового типу пам'яті. Іншим для запам'ятовування потрібні слухові образи. Ця категорія людей має слуховий тип пам'яті. Крім того, існують люди, які, щоб запам'ятати, потребують рухів і особливо мовленнєвих рухів. Це люди, які мають руховий тип пам'яті.

Проте чисті типи пам'яті зустрічаються не дуже часто. Як правило, більшість людей має змішані типи. Так, найчастіше зустрічаються змішані типи пам'яті – слухо-моторний, зорово-руховий, зорово-слуховий. Змішаний тип пам'яті підвищує ймовірність швидкого та довготривалого заучування. Тому доцільно, щоб людина запам'ятовувала інформацію у різний спосіб: шляхом прослуховування, читання, розглядаючи ілюстрації, роблячи замальовки, спостерігаючи тощо.

Підлітковий вік як онтогенетичний період розвитку дуже неоднорідний за своїм психологічним змістом і значенням для підлітків, всередині підліткового віку виокремлюють молодший підлітковий (10-13 років) і старший підлітковий вік (13-15 років); поряд з ними виділяють і ранню юність (15-17 років). Хронологічні межі підліткового віку точно не фіксовані. Залежно від того, чи розглядається як особливий етап розвитку ранній юнацький вік, підлітковому віку відводиться період від 10-11 до 15 років або від 11-12 до 16-17 років [6].

Першими фундаментальними дослідженнями, присвяченими виключно підлітковому періоду життя людини, стали монографії, опубліковані на початку 20 століття С. Холлом. Теорія автора розглядала підлітковий вік як перехідний період від дитинства до дорослості. Він першим описав критичний характер підліткового розвитку та сформулював його негативні аспекти. Цей період характеризується амбівалентним і парадоксальним характером психічного життя дитини. Ця природа проявляється в несподіваних змінах, наприклад, від активного до слабкого, від впевненого до сором'язливого, від егоїзму до альтруїзму, від веселого і буйного настрою до апатії, від спокійної зосередженості до нескінченних міркувань, від прагнення до новаторства до прив'язаності до повсякденного життя. На думку С. Холла, основним змістом підліткового віку є самопізнання та самоідентифікація, які можуть розглядатися як головне психологічне новоутворення цього періоду [6].

Пам'ять взагалі є одним з найбільш загадкових і маловивчених психічних процесів. На багато питань, в тому числі і на це, ще немає чітких відповідей. Однак пам'ять на рівні, достатньому для навчання та адаптації в житті, є нормою. Якщо це не так, слід шукати патологію. Хоча забудькуватість пов'язана зі старінням, навіть молоді люди часто стикаються

з погіршенням пам'яті. Часті втрати речей, сумніви щодо того, чи вимкнули вони світло в квартирі, або невиконання обіцянок можуть бути просто наслідком того, що вони просто вилетіли з голови.

Коли підлітки продовжують вчитися, вони часто змушені відмовлятися від буквального запам'ятовування через повторення. З. Фрейд звернув увагу на біологічні детермінанти розвитку. Підлітковий вік характеризується вимушеною віковою кризою. Це пов'язано зі статевим дозріванням. Підліткової кризи неможливо уникнути. Це пов'язано з тим, що спроби індивіда інтегрувати нові сексуальні імпульси викликають внутрішні потрясіння [1].

З віком наша пам'ять слабшає на 20 - 40%. Щодо цього існують великі індивідуальні відмінності, і деякі з них зумовлені спадковістю. Іноді в наш розум впроваджується якесь глибинне занепокоєння – джерело гнітючих і нав'язливих думок. Якщо це так, то звільнення від таких прихованих тривог, безсумнівно, призведе до відновлення достатньої ефективності пам'яті.

Втрата здатності до спонтанної організації розумових процесів. Надавати думкам упорядкованої структури стає дедалі важче. Причина, можливо, частково криється у відсутності належної практики через зменшення життєвої активності; але може відігравати свою роль і схильність повторювати старі моделі, тож для нового способу мислення залишається мало місця.

Таким чином, погіршення пам'яті може статися внаслідок фізіологічних і психологічних проблем.

1. Навіть у молодих людей втрата пам'яті може бути наслідком стресових або травматичних ситуацій. Звичайно, впоратися з ними самостійно досить складно. У цьому випадку психологічна допомога є дуже важливою і необхідною.

2. Надмірне використання екранних пристроїв може призвести до затримки розвитку мови, уваги, пам'яті та мислення у дітей. Комп'ютерні ігри також вимагають постійної концентрації уваги та засвоєння великої кількості інформації. Мозок і пам'ять перевантажуються, що призводить до розумової втоми і зниження концентрації уваги. В результаті неврологічного і психічного стресу швидко накопичується втома, що призводить до головного болю. Також можуть виникати шум у вухах, запаморочення і нудота. Необмежений час, проведений за комп'ютерними іграми на тлі втоми, призводить до порушень сну, неспокою і погіршення пам'яті.

3. У дітей порушення пам'яті найчастіше є наслідком недорозвиненості мозку або фізичної чи психологічної травми голови. Такі діти мають проблеми із запам'ятовуванням та відтворенням інформації.

4. Порушення пам'яті у дітей в основному проявляється у вигляді амнезії. Амнезія – це втрата окремих спогадів. У дітей вона виникає внаслідок несприятливої обстановки в сім'ї, який вони відвідують. Серед інших причин амнезії – часті гострі респіраторні захворювання та гіповітаміноз.

5. Проблеми з вагітністю та пологами або неправильна стимуляція розвитку процесів пам'яті можуть призвести до погіршення пам'яті. Крім того, особливість дитячої пам'яті проявляється в тому, що вона постійно розвивається від народження, що робить її вразливою.

6. Захворювання, пов'язані з кровопостачанням мозку, такі як діабет, атеросклероз судин і хвороба Паркінсона, впливають також на пам'ять.

7. Дефіцит йоду і дисфункція щитовидної залози можуть посилити депресивні та апатичні тенденції, що, в свою чергу, може призвести до втрати пам'яті. Тому дуже важливо правильно харчуватися, щоб отримувати необхідні вітаміни та мінерали.

8. Втома і нездужання – це аспекти розумових здібностей, які можуть бути серйозно погіршені. Сон зазвичай асоціюється з відновленням організму та нервової системи.

9. Стрес і тривога. Змушеність робити занадто багато справ одночасно, хвилювання, нервозність, тривожність або вигорання також можуть спричинити проблеми з пам'яттю. Такі проблеми особливо помітні з пам'яттю на майбутнє (не забувати зазирнути в майбутнє, тобто не забувати щось зробити), а також з невдачами, блокуванням або забуванням певного досвіду в минулому. Багато з цих проблем з пам'яттю пов'язані з проблемами з увагою, концентрацією та зануренням у болючі або стресові ситуації.

10. Вживання алкоголю та різних наркотиків також пов'язане з погіршенням пам'яті, блокуванням та низкою інших проблем. У деяких випадках можуть виникати розлади, які серйозно впливають на пам'ять, наприклад, синдром Корсакова. Крім того, деякі ліки, такі як психотропні препарати, можуть викликати погіршення пам'яті як побічний ефект (хоча інші препарати також були пов'язані з цим).

11. Неправильний розпорядок дня. Суть в тому, щоб активізувати всі центри мозку і полегшити запам'ятовування, а не тиснути на дитину або постійно навантажувати її зубрінням. Переконайтеся, що навантаження є почерговим

Також у воєнний час люди відчувають надмірний стрес і витрачають багато енергії на обробку інформації. Це призводить до погіршення пам'яті, сну та продуктивності. Дітям, які пережили війну, важко запам'ятовувати все, чого їх навчають у класі. І лікарі, і пацієнти дуже стурбовані тим, що втрата пам'яті може бути ознакою початку деменції. Однак у більшості випадків погіршення пам'яті – це не деменція, а стресовий розлад.

Розглядаючи клінічні порушення пам'яті, необхідно відстоювати поділ пам'яті як психічної функції на два види: декларативну та процедурну. Декларативна (експліцитна) пам'ять – це довільне запам'ятовування подій чи об'єктів. Процедурна (імпліцитна) пам'ять – це пам'ять про поведінку, навички, звички та звичні способи виконання дій. Такі спогади виникають без участі свідомості чи волі. Вони обмежені відповідними сенсорними та моторними зонами мозку [2].

Загалом, розлади пам'яті включають порушення запам'ятовування, пошуку та встановлення функціональних зв'язків між різними інформаційними кодами про подію чи об'єкт. Оскільки пам'ять тісно пов'язана з мовою, мисленням, сприйняттям, емоціями та спонтанною поведінкою, її порушення є дуже характерним і може бути найважливішим діагностичним критерієм для розпізнавання деяких гострих і хронічних психічних розладів. Специфічні порушення пам'яті можуть вказувати на наявність різних варіантів процесуальних психічних розладів і деменції (недоумства) [7].

«Виділяють кількісні і якісні порушення пам'яті. До кількісних відносять посилення пам'яті (гіпермнезія), послаблення пам'яті (гіпомнезія) або повну відсутність пам'яті на певний період (амнезія). Якісні порушення

пам'яті (парамнезії) представлені криптомнезією, конфабуляцією і псевдоремінісценцією» [5, с.28-32].

Отже, гармонійний розвиток усіх психічних процесів (відчуття, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви, уваги, мовлення) передбачає гармонійний розвиток усієї особистості. Вважається, що когнітивні процеси є невід'ємною частиною всіх видів людської діяльності. Психічні процеси впливають один на одного і утворюють єдину систему. Однак, якщо будь-яка ланка в цій системі відсутня, втрачається, інші системи також порушуються. Наприклад, погіршення пам'яті може бути пов'язане з порушеннями загальної психічної активності і порушенням психічної активності в цілому.

У процесі дослідження основне завдання полягало у вивчити особливостей пам'яті у підлітковому віці. За методикою «Пам'ять на числа» (Э. Ахмеджанова), для оцінки короткочасної зорової пам'яті у підлітків було виявлено, що зорова короткочасна пам'ять у досліджуваних розвинена не однаково серед дівчат та хлопців. Так, високий показник отримано серед хлопців (26,7%), в той час як серед дівчат цей показник нижчий 20% досліджуваних. Значно вищі показники отримано серед обох груп на низькому рівні – 46,6% хлопці та 50% дівчат. Тобто, можемо ствержувати, що рівень розвитку короткочасної пам'яті у підлітків нижчий за норму та потребує допомоги у її розвитку.

У ході дослідження типів пам'яті у підлітків за методикою «Вивчення типу пам'яті» (О. Леонтьєва) було виявлено, що слухова, зорова, моторно-слухова та зорово-слухо-моторна пам'ять у досліджуваних не однаково розвинена. Індивідуальні відмінності пам'яті залежить від різних чинників: особливостей вищої нервової діяльності, рівня розвитку окремих процесів пам'яті. Учень успішніше запам'ятовує, як він вважає за краще запам'ятати, наскільки міцно зберігається матеріал, як швидко запам'ятовує, яка готовність пам'яті до відтворення. Результати представлені на діаграмі (див. Рис. 1.)

■ слухова   ■ зорова   ■ моторно-слухова
■ зорово-слухо-моторна   ■ невиконали завдання

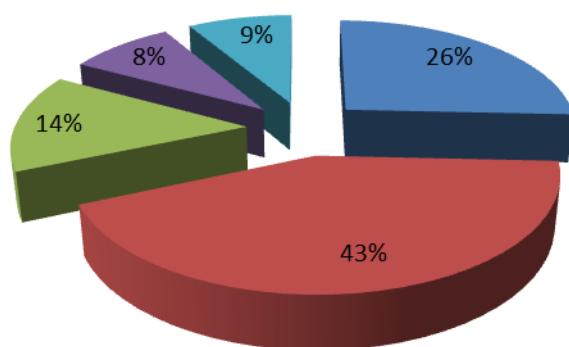

Рис.1. Типів пам'яті у підлітків за методикою «Вивчення типу пам'яті» (О. Леонтьєва)

Це свідчить про те, що діти в цьому віці роблять більший акцент на запам'ятовуванні шляхом не асоціацій, не шукають взаємозв'язку і відповідно надають перевагу заучуванню, тобто розвивають довільну пам'ять.

Висновки. Таким чином, розлади пам'яті це розлади, які впливають на здатність запам'ятовувати, накопичувати та відтворювати інформацію. Цей тип розладу має безліч причин і проявляється у вигляді забудькуватості, настороженості, нестачі уваги або інших проблем зі здатністю запам'ятовувати. Погіршення пам'яті може бути викликано цілим рядом факторів, таких як травма голови, хвороба, стрес, старіння або певні особливості розвитку, сюди ж можемо віднести і особливості розвитку особистості підлітка. Причини проблем з пам'яттю різноманітні і можуть вплинути на якість та ефективність пам'яті людини. Однією з найпоширеніших причин сьогодення українського народу є психологічні фактори, такі як стрес, депресія та тривога. Нездоровий спосіб життя, такий як недостатній сон, незбалансоване харчування та відсутність фізичної активності, також може негативно вплинути на пам'ять. Розуміння цих причин дозволяє розробити ефективні методи реабілітації та поліпшення пам'яті.

Література

1. Жомірук В. В. Особливості пам'яті сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 2012. № 9, с. 85–89. <https://doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3724> (дата звернення: 15.10.2023)
2. Основи медичної психології : конспект лекцій / укладач Т. В. Іванова. Суми : Сумський державний університет, 2022. 275 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/87860/1/Ivanova.pdf;jsessionid=EA870A562C08B2322C156CEBCE2A6F87> (дата звернення: 15.10.2023)
3. Пізнавальні процеси особистості. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/r222.htm (дата звернення: 15.04.2023)
4. Пізнавальні процеси особистості. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/r222.htm (дата звернення: 15.04.2023)
5. Психіатрія та наркологія (частина 1): робочий зошит для самостійної роботи студентів / Г. М. Кожина, Г. О. Самардакова, Н. В. Георгієвська, Л. М. Гайчук, І. М. Стрельнікова, К. О. Зеленська. Харків, 2018. 126 с.
6. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Н. О. Гончарова, Ю. Л. Горбенко, Ю. І. Калюжна, В. А. Лаврінченко, М. М. Мельничук, О. Г. Мирошник, Н. М. Мишко, В. Ф. Моргун, Л. Г. Перетяцько, М. М. Рева, К. В. Седих, М. М. Тесленко, І. Г. Тітов, Т. Є. Тітова, А. С. Харченко, Н. О. Чайкіна, Т. А. Яновська; за ред. К. В. Седих. Полтава : Астроя, 2018. 342 с.
7. Психологія та психопатологія пам'яті, уваги та інтелекту. URL: [http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/2790/3/Психологія та психопатологія пам'яті.pdf](http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/2790/3/Психологія%20та%20психопатологія%20пам'яті.pdf) (дата звернення: 20.11.2023)

Анотація

У статті розглядаються соціально-психологічні особливості розвитку особистості підлітка. Виокремлено теоретико-методологічні підходи до дослідження підліткового віку. Проаналізовано психологічні особливості порушення пам'яті підлітка.

Ключові слова: підлітковий вік, соціально-психологічні особливості, пам'ять, порушення пам'яті.

Abstract

The article discusses the socio-psychological features of the development of a teenager's personality. Theoretical and methodological approaches to the study of adolescence are highlighted. Psychological features of adolescent memory disorders are analyzed.

Keywords: adolescence, socio-psychological characteristics, memory, memory disorders.

УДК 930

Шпак Євген Дмитрович,
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
Білоцерківський інститут економіки
та управління Університету «Україна».
Науковий керівник: Безугла Жанна Сергіївна,
к. н. із соц. ком.

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УПРАВЛІННЯ АРХІВНОЮ УСТАНОВОЮ

Постановка проблеми. Особливістю функціонування всіх сфер суспільного розвитку в сучасних умовах, у тому числі і архівної справи, є зростаюча роль управлінського впливу на трудові колективи та окремих співробітників, спрямована на їхню організовану та ефективну роботу для досягнення поставленої мети. Сучасна наука визначає менеджмент як усе, що є системою управління, що включає стратегічне і поточне планування діяльності, прийняття управлінських рішень, підбір та ефективну розстановку кадрів, координацію дій підрозділів і окремих осіб, організацію виконання робіт, контролю якість та ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативно - правове забезпечення та шляхи їх вдосконалення, впровадження інформаційних технологій у діяльність архівних установ України висвітлювали у своїх публікаціях О. Артеменкова та К. Новохацький. Досліджувала архівний менеджмент в освітній системі України В. Бездрабко. Організацію архівної справи в сучасній Україні розглядали І. Матяш, Р. Пиріг та К. Селівестрова. Проблематику переходу до інформаційного суспільства П. Проценко, В. Сошинська, Л. Хромченко.

Формування цілі та завдання статті. Метою дослідження є обґрунтування розвитку архівного менеджменту в контексті управління архівною установою. Головним завданням є характеристика кадрового потенціалу архівної установи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління в архівознавстві включає теорію і практику управління організацію, його кадровий склад, методи прийняття та реалізації управлінських рішень, контроль за якістю і ефективністю роботи. До них ми відносимо зв'язки між матеріальними та управлінськими функціями, підпорядкування і координацію між керівниками організації, керівниками підрозділів,

керівниками та підлеглими, керівниками і виконавцями та навпаки. Вони можуть мати формальний і неформальний, діловий та бюрократичний, командно-адміністративний і демократичний характер [4].

Оксфордський словник англійської мови [11], описує поняття менеджменту, з одного боку, як метод, спосіб спілкування з людьми, певною галуззю, бізнесом, теорією, мистецтвом, практикою управління організацією та її персоналом (manager - керівник, менеджер), реалізацією управлінських рішень, а з іншого боку, як напрямок теоретичних досліджень та як метод управлінської практики. Менеджмент (management) – це сукупність сучасних концептуальних моделей і конкретних технологій, спрямованих на постійну зміну та розвиток підприємств і організацій у бізнес-середовищі, що динамічно змінюється [3].

Так архівне управління це процес професійної діяльності, спрямований на оптимальне поєднання архівних ресурсів (документальних, людських та матеріальних) із цілеспрямованою діяльністю всіх видів співробітників сфери (виробництва, організації, управління). Їхні взаємозв'язки органічно переплітаються на користь задоволення потреб суспільства у зборі, збереженні та наданні архівної інформації.

Архівна справа це — вид соціального управління, ланка в системі управління та архівного знання, наука і навчальна дисципліна, що вивчає організацію архівознавства на всіх її рівнях: від праці кожного окремого архівіста, архівного відділу, місцевого архіву, філії до Держкомархіву та всієї архівної системи країни. Тому архівний менеджмент — це специфічна система складного, багатогранного і водночас міждисциплінарного характеру, тісно пов'язана з державним управлінням, наукою та культурою, що діє на основі права і в якій переважає інтелектуально-управлінська, а не технічна робота.

Архівний менеджмент складається з двох основних елементів:

- організаційно-людський, тобто чітко організована, запрограмована та організована робота співробітників архівної організації, її підрозділів, спрямована на реалізацію поставлених завдань;
- функціонально-технічний, пов'язані з удосконаленням структури управління, ефективним виконанням завдань кожним підрозділом та співробітником.

Варто додати, що архівна справа пов'язана з маркетингом, тобто з вивченням попиту на послуги архівних установ, що має велике значення в умовах ринкової економіки та розширення сфери архівних послуг. Їх завдання чіткіше сформулювати стратегію розвитку галузі, зміцнити фінансову та матеріальну базу архівів, привести у відповідність до потреб суспільства, інтересами народу, що сприяє більш тісній взаємодії між архівною установою, працівником та користувачем.

Управління архівами не є чимось абсолютно новим та унікальним. Його зародження та розвиток, з одного боку, невіддільні від зародження та розвитку менеджменту як науки управління взагалі. Йдеться про синтез знань і досвіду, набутих людством у процесі пошуку кращої організації праці та управління, тобто такого рівня досягнень, що забезпечує найменші витрати та найкращі результати [5]. З іншого боку, архівне діловодство є органічною стороною функціонування архівів та архівної справи. Воно сформувалося як поєднання досвіду та знань з архівної справи та результат осмислення практики управління у процесі пошуку ефективних шляхів та

засобів досягнення організованої діяльності архівних установ, архівної системи загалом.

Архівна справа як галузь наукових знань і практики управління використовує низку методологічних принципів (правил), методів дослідження та управління, які ґрунтуються на закономірностях розвитку суспільства з урахуванням досягнень світової науки та новітніх досягнень, ринкових відносин та особливостей конкуренції [6].

Вони отримали нормативно-правове оформлення в законодавчих і нормативних актах, у відповідних відомчих правилах та інструкціях. Ці питання знайшли відображення в загальних наукових працях і посібниках, присвячених теорії і практиці управління, а також у науковій літературі з архівознавства. Групи архівних установ, державна організація, яка ними керує, усі працівники галузі виконують найвідповідальніші завдання державної важливості: збирання, зберігання та використання документального потенціалу історичної пам'яті українського народу. У цій галузі зайнято понад три тисячі дипломованих фахівців та осіб, які мають великий досвід практичної роботи [7].

Значна частина співробітників Держреєстру має статус державних службовців, для яких теоретичні знання і практичні управлінські навички є неодмінною умовою виконання ними функціональних обов'язків. Крім того, у структурі державних, комунальних та приватних організацій, підприємств, установ, банків є понад десять тисяч діловодів, які своєчасно відповідають за систематизацію ділових документів, їх зберігання у кабінетах та поточних архівах відомств, передачу на постійне зберігання до державних архівних установ.

Велика увага приділяється з'ясуванню основних завдань архівного управління, у тому числі: оптимальної мережі та структури архівних установ, наукової організації їх діяльності, включаючи науково обґрунтоване цілепокладання, чітко визначені завдання, правила та методи їх реалізації, здійснення відповідного управління, прийняття зважених рішень, прогнозування, планування роботи, підбір, навчання та виховання персоналу, моральне стимулювання, мотивацію співробітників, етику та культуру службового спілкування, корпоративну культуру тощо.

Пріоритетне місце у вивченні архівного управління займають проблеми архівної організації, структура архівних організацій та їх мережі, природа архівної системи та методи її перетворення. При цьому слід наголосити, що поступова трансформація централізованої архівної системи пострадянської України в децентралізовану супроводжується розширенням самоврядування архівних установ, їх повноважень та прав, запровадження демократії. Методи управління, серед яких важлива роль відводиться організаційно-методичній допомозі підвідомчим організаціям та підрозділам.

В Україні архівне управління включає оптимальне поєднання централізації та децентралізації архівної справи, взаємини політичного, адміністративного та економічного керівництва, зонального та регіонального управління, складу прав, обов'язків та відповідальності організацій, підрозділів та співробітників, склад матеріального та морального стимулювання. праці, його наукова організація, спрямованість інституційне ставлення архівістів, міжнародне співробітництво архівів.

Структура архівної справи вимагає розуміння ієрархії архівної справи та діловодства на всіх рівнях:

а) національний (Кабінет Міністрів, Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності, Державний комітет архівів як спеціально уповноважений центральний орган Кабінету Міністрів) - розробляється та реалізується державна політика у сфері архівної справи та управління, визначаються перспективи та пріоритети, визначаються, розробляються програми розвитку, їх кадрові, фінансові, матеріальні забезпечення, контроль за діяльністю господарських організацій;

б) регіональні (Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні та міські державні адміністрації у Києві та Севастополі) - здійснюється організаційне керівництво і науково-методичне забезпечення архівної справи та діловодства в регіонах;

в) місцеві (районні архівні відділи Київської та Севастопольської державних адміністрацій, архівні відділи підприємств, організацій, установ, громадських об'єднань) – весь цикл архівно-ділової роботи організується на місцевому рівні. [8].

Насправді дотримання взаємозалежних принципів єдності влади у архівній справі передбачає не протистояння їм, а, навпаки, тісне спілкування. Усі перші особи, керівники Державного архівного комітету, керівники його відділів, директори державних центральних, галузевих та місцевих архівів та начальники архівних відділів райдержадміністрацій, керівники архівних відділів підприємств, установ та організацій мають широкі повноваження та особливі обов'язки.

На всіх рівнях архівної справи, включаючи кожен архівну установу та підрозділ, забезпечується принцип єдності керівництва у поєднанні з колективізмом та самоврядуванням. До пріоритетних вимог до керівників, поряд з професіоналізмом, входить уміння орієнтуватися в ситуації та інформації, правильно її оцінювати, швидко реагувати на неї та своєчасно приймати зважені рішення. Доцільно відзначити особливості знайомства з принципами та методами пошуку, підбору кандидатів на заміщення вакансій, проведення конкурсів, укладання контрактів чи трудових договорів, підвищення кваліфікації та навчання персоналу, а також розробку і проведення спеціальних тестувань, анкетувань, випробувань, конкурсів, співбесід [9].

При цьому слід наголосити, що всі кадрові питання повинні враховувати державні інтереси, підвищувати ефективність роботи архівів, а не ґрунтуватися на суб'єктивних симпатіях та антипатіях керівників. Робота з персоналом повинна будуватися на наукових засадах, пов'язаних з державними інтересами, з правами людини, а персональна відповідальність за її стан та організацію повинна лежати на керівнику. Важлива роль у підготовці архівістів належить кафедрам університетів, які мають відповідні ліцензії на цю діяльність.

Кожному керівнику надано право приймати власні рішення, вирішувати проблеми, що входять до його компетенції, та одночасно нести персональну відповідальність за стан справ у відповідній структурі. Проте ідеальним вибором, і це підтверджується досвідом, є така процедура прийняття рішень, коли іде колективне обговорення, пошук кращих варіантів (мозковий штурм), це застерігає від помилок і суб'єктивізму. Основними та водночас спільними ланками архівної справи на національному, регіональному і місцевому рівнях є: створення національних архівних фондів, облік, опис та достовірний збір документів, їх дослідження, експертиза цінності, оцінка вартості, створення організованого та цілеспрямованого забезпечення праці, формування

архівних фондів, видача документів та організація користування ними, розкриття потенціалу архівів, ведення науково-дослідної роботи, надання довідково-інформаційних послуг, кадрове, наукове та матеріальне забезпечення архівів.

Все це закладає основу для реалізації корпоративної філософії всього колективу архівних установ та системи загалом. У процесі спільної роботи у свідомості та психології співробітників закріплюється почуття професійної ідентичності, тобто приналежності до корпорації архівістів, гордості за професію, розуміння її соціальної значущості.

Важливу роль відіграють святкування Дня працівників архівних установ, науково-практичні конференції, щоденна виховна робота керівників підприємств та державних установ, насамперед асоціації архівістів, колективні заходи, пов'язані з профспілками у вирішенні соціальних проблем. Колективні та індивідуальні розв'язання особистих чи професійних проблем співробітників, допомога у підвищенні кваліфікації, здобутті професійної освіти, кар'єрному зростанні, вирішенні житлових проблем, покращенні здоров'я тощо. [10].

Отже, досвід показує, що успіх управління архівною справою визначається не сучасною оргтехнікою, комп'ютерами та комунікаційними технологіями, а людьми, менеджерами, експертами, виконавцями, які є потужним двигуном інформаційного суспільства, виконують свою роботу, професійно та відповідально підходять до своїх обов'язків. Люди, співробітники – це основне багатство архівних установ. Саме вони володіють професійними знаннями з архівної справи, знають її історію та теоретичні основи, досконало володіють практичними навичками архівної роботи з використанням сучасних інформаційних технологій, засобами та технічними процесами в архівній справі, знаннями з правових, економічних засад діяльності архівної сфери, володіють сучасною культурою управління та спілкування, впроваджують демократичний стиль керівництва, зберігають, реставрують та надають у користування найцінніший скарб українського народу – архівні документи.

Література

1. Артеменкова О. Нормативно - правове забезпечення впровадження інформаційних технологій у діяльність архівних установ України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 10. С. 62 – 68.
2. Бездрабко В. В. Архівний менеджмент в освітній системі України. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bezdrabko_Valentyna/Arkhivnyi_menedzhment_v_osvitnii_systemi_Ukrainy.pdf (дата звернення: 11.11.2023).
3. Матвієнко О. В. Основи інформаційного менеджменту. К. *Центр навчальної літератури*. 2004. 128 с.
4. Матяш І. Організація архівної справи в сучасній Україні. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Випуск 11 (2). 2009. – С. 10-26.
5. Новохатський К.Є. Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази діяльності архівних установ. *Архіви України*. 2007. №1-3. С. 3-8.
6. Пиріг Р.Я. Архівне будівництво в Україні: проблеми наукового забезпечення. *Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні*. К. 2006. С. 92-96.
7. Проценко П.П. Проблематика переходу до інформаційного суспільства. *Політичний менеджмент*. 2009. № 6(9). С. 129-137.

8. Селіверстова К. Організація архівної справи в Україні: тенденції, шляхи модернізації. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2007. Т. 4. С. 33–54.
9. Сошинська В. Основні канали професійної комунікації документно-інформаційній сфері. *Вісник Книжкової палати*. 2013. №9. С. 30- 32.
10. Хромченко Л. Г. Організація інформаційної діяльності (теоретичні основи). *Навч. посіб. для студентів спеціальності «Міжнародна інформація», «Міжнародні економічні відносини»*. Харків. 2008. 352с.
11. Oxford Learner's Dictionaries API. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Анотація

Визначено необхідність володіння сучасними методами та технологіями управління, користування ними у сучасному світі, для конкурентоспроможності, ефективності, постійного розвитку архівного менеджменту. Розглянуто поняття архівного менеджменту, під яким розуміють теорію і практику управління архівними установами, їх персоналом, принципи і наукові основи організації діяльності архівних установ, планування роботи, прийняття та реалізацію управлінських рішень. З'ясовано, що без управління, тобто без менеджменту, не може успішно функціонувати архівна справа й архівна галузь загалом. Зазначено чому дослідження і опанування теоретичними знаннями і практичними навиками управління належить до актуальних завдань підготовки кадрового потенціалу архівної установи..

Ключові слова: архів, архівна справа, менеджмент, архівне управління, кадровий потенціал.

Summary

The necessity of possessing modern management methods and technologies, using them in the modern world, for competitiveness, efficiency, and constant development of archival management is determined. The concept of archival management is considered, which includes the theory and practice of managing archival institutions, their personnel, the principles and scientific foundations of organizing the activities of archival institutions, planning work, making and implementing management decisions. It was found that without management, that is, without management, the archival business and the archival industry in general cannot function successfully. It is indicated why research and acquisition of theoretical knowledge and practical management skills belong to the urgent tasks of training the personnel potential of the archival institution.

Keywords: archive, archival matter, management, archival management, personnel potential.

ЗМІСТ

<i>Бондар А.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	3
<i>Бондаренко В.В.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА КОМУНІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ З ГРОМАДСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ЕСТОНІЇ.....	8
<i>Боцян І.М.</i> РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК У ЦИФРОВІЙ ЕПОСІ.....	13
<i>Веклич Ю.О.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ.....	18
<i>Герасик В.Я.</i> ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	24
<i>Герасик Н.Я.</i> РОЛЬ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	29
<i>Григорчук Т.В.</i> РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ.....	34
<i>Дика Л.Л., Голярдик Н.А.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	40
<i>Завалін В.В.</i> ЕЛЕКТРОННА КНИГА ЯК НОВА ФОРМА ЧИТАННЯ.....	46
<i>Карпенко О.А.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ В ОСІБ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	51
<i>Компанович М.С.</i> ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ ПРАКТИКИ СУПЕРВІЗУВАННЯ В ПСИХОЛОГІЇ.....	56
<i>Копчар В.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	61

Кулішов В.С., Пахомов І.В.
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ
ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ РИНКУ ПРАЦІ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА
БІЛА ЦЕРКВА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....66

Лісова І.В.
ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ ФАХІВЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ
ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 2010-Х
РОКІВ.....72

Новальська Ю.В.
ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КНИГИ ТА ЧИТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ : ФОРМИ ТА НАПРЯМИ.....78

Никоненко Л.О.
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЧИННИКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ
ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....85

Онуфрієв В.Д.
ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА
ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ СУЧАСНОЇ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ.....92

Рашкова В.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТЕМПЕРАМЕНТУ І ТРИВОЖНОСТІ
В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....96

Соколов В.Ю.
ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ
СТАНОВЛЕННЯ.....101

Соколов В.Ю.
ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ:
СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ОПРАЦЮВАННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ
СТВОРЕННЯ.....116

Столяренко О.В., Столяренко О.В., Магас Л.М.
СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ.....123

Товт І.С.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....129

Швець Г.Ю.
ФОРМУВАННЯ МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ
ДИТИНИ.....135

Шкурко Л.О.
ВИВЧЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПАМ'ЯТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ.....140

Шпак Є.Д.
**КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УПРАВЛІННЯ АРХІВНОЮ
УСТАНОВОЮ.....146**